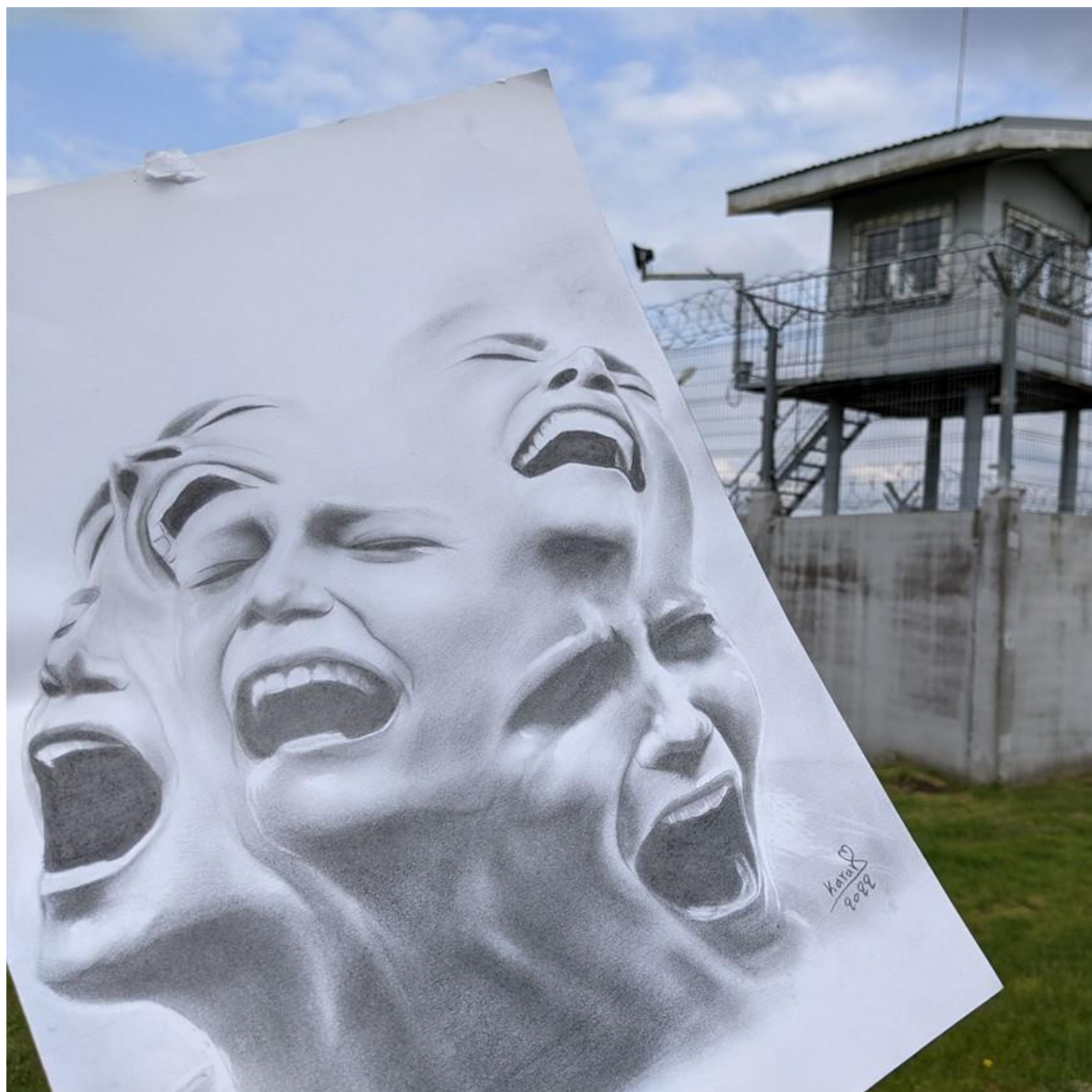

LIETUVA: IŠVARYTI ARBA UŽDARYTI

SKRIAUDŽIAM I R APLEISTI MIGRANTAI IR PABĖGĖLIAI

AMNESTY
INTERNATIONAL

„Amnesty International“ – tai 10 milijonų žmonių jungiantis judėjimas, kuris akcentuoja humaniškumą visiems žmonėms ir kovoja už pokyčius žmogaus teisių srityje. Mūsų vizija yra toks pasaulis, kuriame valdžios žmonės laikosi pažadų, gerbia tarptautinę teisę ir atsako už savo veiksmus. Mes esame nepriklausomi nuo jokios valdžios, politinės ideologijos, ekonominių interesų ar religijos ir finansuojami iš mūsų narių įmokų ir rėmėjų aukų. Tikime, kad per solidarumą ir atjautą viso pasaulio žmonėms galime pasiekti, kad mūsų visuomenės taptų geresnės.

© Amnesty International 2022

Jei nenurodyta kitaip, šio dokumento turiniui taikoma „Creative Commons“ licencija (priskyrimo, nekomercinio naudojimo, jokių išvestinių kūrinių, 4.0 tarptautinė).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Daugiau informacijos rasite mūsų interneto svetainės leidimų puslapyje: www.amnesty.org

Kai medžiaga priskiriama kitam negu „Amnesty International“ autorių teisių savininkui, jai „Creative Commons“ licencija netaikoma.

Pirmą kartą išleista 2022 m.

by Amnesty International Ltd

Peter Benenson House, 1 Easton Street

London WC1X 0DW, UK

INDEKSAS: EUR 53/5735/2022

Originalo kalba: Anglų

amnesty.org

Viršelio nuotrauka: Viršelio nuotrauka: Karrar Español kūriny „Išrėkti protą“ („Scream the mind“).

Kūrinio autorius – menininkas iš Irako, kuris buvo sulaikytas Lietuvoje, šalia Kybartų užsieniečių registracijos centro, 2022 m.

„Menininkui labai sunku matyti, kaip jo paveikslas turi daugiau laisvės negu jis pats. Tai labai sunku. Mano paveikslų yra kiekvienoje šalyje, kiekviename mieste ir kiekviename name, o aš vis dar kalėjime“.

© Karrar Español

AMNESTY
INTERNATIONAL

TURINYS

SANTRAUKA	4
METODOLOGIJA	7
1. PRIEŠISTORĖ: POLITINIŲ ŽAIDIMŲ AUKOS	9
2. NETEISĖTUMO KODIFIKAVIMAS: ĮSTATYMUOSE NUMATYTI IŠSTŪMIMAI, NESUTEIKTAS PRIEGLOBSTIS IR SAVAVALIŠKAS SULAIKYMAS	15
2.1 IŠSTŪMIMAI LIETUVOS – BALTARUSIJOS PASIENYJE	17
2.2 PRIEGLOBŠČIO GALIMYBĖS NESUTEIKIMAS SULAIKYTIESIEMS ASMENIMS	20
3. SAVAVALIŠKAS SULAIKYMAS	24
3.1 NETEISĖTAS SULAIKYMO POBŪDIS	24
3.2 SULAIKYMAS BE PROCEDŪRINIŲ APSAUGOS PRIEMONIŲ	26
4. PASIBAISĖTINOS SULAIKYMO SĄLYGOS	28
4.1 NEŽMONIŠKOS IR ŽEMINANČIOS SĄLYGOS	29
4.2 NEPAKANKAMA MEDICININĖ IR PSICHIKOS SVEIKATOS PRIEŽIŪRA	35
5. SULAIKYTŲJŲ KANKINIMAS, BAUDIMAS IR KITAS NETINKAMAS ELGESYS, ĮSKAITANT SEKSUALINĮ PŽEMINIMĄ IR SMURTĄ	37
5.1 BAUDIMAS UŽ TAIKIAS PROTESTO AKCIJAS IR KITĄ TEISĖTĄ ELGESĮ	37
5.2 NEĮMANOMAS GYVENIMAS VERČIA GRĮŽTI ATGAL	44
6. PROCESAS SUKURTAS TAIP, KAD ŽMONĖMS NEPASISEKTŲ	47
6.1 NEPRIKLAUSOMŲ IR NEŠALIŠKŲ SPRENDIMŲ PRIĖMĖJŲ TRŪKUMAS	47
6.2 APGAULE GRINDŽIAMA VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS SISTEMA	48
6.3 TINKAMO PROCESO NESILAIKYMAS	52
7. NESKAIDRUS ES INSTITUCIJŲ VAIDMUO	57
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	62

SANTRAUKA

„Liūdna, kad esame tamsioje vietoje, išgyvename sunkiausią laiką ir nebeturime jokios vilties. Labiausiai skaudina, kai žiūrėdamas žinias matau, kaip pasaulis solidarizuojausi su pabėgėliais iš Ukrainos ir kaip jie elgiasi su mumis čia. Mane labai liūdina įvykiai Ukrainoje ir Rusijos diktatoriaus veiksmai. Karas paveikia žmones ir aš juos užjaučiu, nes mes [irgi] patyrėme tokius karo ir destruktijos momentus, ir tai yra labai skaudu“.

„Coman“ – Kybartuose, Lietuvoje, sulaikytas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Irake kalbama apie žmogaus teises ir moterų teises Europoje. Bet čia nėra jokių teisių“.

„Dilba“ – jauna moteris iš Irako, sulaikyta Medininkuose, apklausta 2022 m. kovo mėn.

2022 m. kovo mėn. 1 d. Medininkų migrantų sulaikymo centre, Lietuvoje, prasidėjo spontaniški protesto veiksmai. Ten sulaikyti asmenys – daugiausiai iš Vidurio Rytų ir Užsachario Afrikos – protestavo prieš neleistiną elgesį ir blogas sulaikymo sąlygas. Jie išreiškė kartų nusivylimą, kurį sukėlė ryškus kontrastas tarp jų savavališko sulaikymo centruose, kurie iš viso nebuvo tinkami gyventi, ir to, kaip šiltai Lietuvoje buvo sutinkami ukrainiečiai, iš kurių daugelis buvo apgyvendinami švariose ir šiltuose būstuose.

Kitą dieną, atsiliepdamos į jų protestą, institucijos į centrą atsiuntė riaušių malšinimo būrį. Ten sulaikyti moterys ir vyrai vėliau pasakojo, kad prižiūrėtojai mušė sulaikytuosius rankomis, policininko lazdomis ir elektros šoko įtaisais; uždėję antrankius tempė juos iš lengvuose modulinuose konteineriuose esančių jų „kambarių“, seksualiai pažemino juodaodžių moterų grupelę, išvairdami jas pusnuogės ir surištomis rankomis į lauką bei suėmė ir iš centro išvežė keletą asmenų. Nukentėjusieji nuo smurtinių policijos veiksmų bei jų liudytojai „Amnesty International“ pasakojo, kad tai traumavo juos fiziškai ir emociškai. Jie vėl kartoją ramybės jiems neduodantį klausimą – kodėl su jais yra elgiama taip nežmoniškai, kai kiti, bėgantys nuo konflikto Ukrainoje, Lietuvoje sutinkami geraširdiškai, suteikiant jiems įvairių formų materialinę paramą.

Šis pranešimas – tai visai kitokio elgesio pavyzdžių katalogas, pasakojantis apie Lietuvos Sienos apsaugos tarnybos pareigūnų, Viešojo saugumo tarnybos, sulaikymo centro darbuotojų, teisininkų ir kitų valstybės bei Europos pareigūnų elgesį su 2021-2022 metais Baltarusijos sieną kirtusias pabėgėliais ir migrantais.

Žmogaus teisių pažeidimai, kuriuos „Amnesty International“ gali pagrįsti dokumentais, apima žiaurius išstūmimus, kankinimus ir kitokį netinkamą elgesį, įskaitant seksualinį smurtą ir pažeminimą, pernelyg didelės jėgos naudojimą, - taip pat ir pasitelkiant šunis, savavališką sulaikymą pasibaisėtinomis ir nesveikomis sąlygomis, galimybės gauti prieglobstį atėmimą, veiksmingos teisinės pagalbos trūkumą apgaule grindžiamose prieglobsčio bylose, beveik neegzistuojančią teisę kreiptis į teismą ir iki šiol visiškai neegzistuojančią teisę į veiksmingą teisinę gynybą. Rasinėms ir etninėms mažumoms priklausantys asmenys, ypačingai juodaodžiai vyrai ir moterys, prisiminė prižiūrėtojų užgauliojimus, pasitelkiant atvirai rasistinius įžeidimus bei kitas rasizmo motyvuotas bauginimo ir priekabiavimo formas. Toks neleistinas elgesys tęsiasi iki šiol.

Nuo 2021 m. lapkričio mėn. iki 2022 m. gegužės mėn. „Amnesty International“ kalbėjosi su dešimtimis pabėgėlių ir migrantų, kurie nukentėjo nuo teisės aktų, politikų ir praktikų, kurie buvo priimti Lietuvoje kaip atsakas į žmonių bandymus patekti į šalį iš Baltarusijos. 2022 m. kovo mėn. Lietuvoje lankėsi mūsų delegacija. Jos nariai aplankė du sulaikymo centrus, kuriems vadovauja Lietuvos Valstybės sienos apsaugos tarnyba (tai buvo Medininkų ir Kybartų Užsieniečių registracijos centrai), apklausė ten laikomus žmones, kalbėjosi su atitinkamų institucijų ir humanitarinių bei pilietinės visuomenės organizacijų atstovais ir dokumentais įrodė, kad šios priemonės turėjo be galo neigiamą poveikį kelių tūkstančių moterų, vyrų ir vaikų teisėms.

Norėdamos pateisinti ekstremaliosios situacijos paskelbimą šalyje 2021-aisiais bei teises „reformas“ ir praktikas, kurios buvo akivaizdžiai skirtos tam, kad žmonės negalėtų patekti į Lietuvos teritoriją prašyti čia prieglobsčio, Lietuvos institucijos naudojo nacionalinio saugumo naratyvą. Pataisose buvo nustatytos specialios taisyklės, kurios pirmiau ir dabar aiškiai pažeidžia tarptautinę ir ES teisę, įskaitant draudimo išsiųsti arba grąžinti užsieniečių principą (*non-refoulement*), teisę prašyti prieglobsčio ir teisę nebūti savavališkai sulaikytiems.

Pabėgėliai ir migrantai nuolatos pranešdavo, kad Lietuvos institucijos vykdė išstūmimus, naudodamos apgaulę ir smurtinius metodus. Keli žmonės pasakojo, kad pasieniečiai juos mušė policininko lazdomis, kiti sakė, kad prieš žmones buvo naudojami elektros šoko įtaisai. Be to, iš jų buvo atimami pinigai ir mobilieji telefonai. Irakietis „Haidar“ pasakojo, kad jo grupei pasiekus sieną, Lietuvos pasieniečiai iš kai kurių vyrų atėmė telefonus ir pinigus, susodino visą grupę į karinius automobilius, „daužė žmones elektros šoko įrenginiais ir mušė juos lazdomis“, o galiausiai privertė juos bristi per upę, vandeniui siekiant iki krūtinės, ir taip jėga grąžino juos į Baltarusiją.

Buvo žmonių, kuriems pavyko patekti į Lietuvos teritoriją. Tačiau jiems buvo neleista pasinaudoti prieglobsčio procedūra ir jie buvo automatiškai sulaikyti. Vadovaudamasis „nepaprastąja padėtimi“ arba „ekstremaliąja situacija“ Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos atmesdavo prieglobsčio prašymus, kuriuos pateikė žmonės pagal naujuosius teisės aktus „neturėję leidimo“ patekti į Lietuvą. Kas gali patekti į jų teritoriją, sienos apsaugos tarnybos pareigūnai sprendė savo nuožiūra.

Didžioji dauguma Lietuvos Užsieniečių registracijos centruose apgyvendintų asmenų buvo sulaikyti pagal naujuosius teisės aktus, vadovaujantis „laikino apgyvendinimo nesuteikiant teisės laisvai judėti“ tvarka, o ne pagal oficialų teismo skirtą sprendimą dėl sulaikymo. Pagal EU ir tarptautinę teisę žmogaus judėjimo laisvės už centro ribų atėmimas prilygsta sulaikymui. Pasitelkę teisinę fikciją ir vaizduodami sulaikymą kaip „laikiną apgyvendinimą“, Lietuvos įstatymų kūrėjai siekė atimti iš pabėgėlių ir migrantų pagrindines juos nuo savavališko sulaikymo saugančias procedūrinės garantijas.

Po 2021 m. liepos mėn. iš Baltarusijos atvykę asmenys buvo sulaikomi įvairių tipų patalpose, tarp jų – šalia pasienio perėjimo punktų pastatytose palapinėse ir konteineriuose, kurie buvo netinkami ir neatitiko standartų. Daug žmonių buvo perkelti į Užsieniečių registracijos centrus, įskaitant Medininkų centrą ir Kybartų centrą, paskutiniame iš kurių anksčiau kalėjo kriminaliniai nusikaltėliai. Aplinka šiuose centruose smarkiai sukurta, juos juosia sienos, tvoros ir spygliuota viela; jų apsaugai buvo naudojami griežti intervenciniai metodai, kartais tai darydavo ginkluoti kariškiai su šunimis. Buvo griežtai ribojama žmonių laisvė laisvai judėti, o didžioji dalis sulaikytųjų negalėjo išeiti iš centrų ar net laisvai judėti jų teritorijoje.

Du centrai buvo ypačingai netinkami žmonių apgyvendinimui, tuo labiau ilgalaikiam sulaikymui. Kelis mėnesius patalpos buvo smarkiai perpildytos. Žmonėms akivaizdžiai trūko privatumo, jie skundėsi dėl maisto ir vandens kokybės, dėl didelio vietos trūkumo ir nepakankamų mokymosi bei laisvalaikio veiklos galimybių. Žmonėms taip pat trūko galimybių gauti tinkamą medicininę ir psichikos sveikatos priežiūrą. Pagal tarptautinę ir ES teisę sąlygos abiejuose centruose prilygo kankinimui ar kitokiam netinkamam elgesiui.

Žiaurus 2022 m. kovo 2 d. reidas nebuvo vienintelis. Dar 2021 m. lapkričio mėn., po to, kai prižiūrėtojai įsikišo po ankstesnių protestų Medininkuose, pasigirdo kaltinimai ir atsirado įrodymų apie neteisėtą jėgos panaudojimą, įskaitant ašarines dujas ir kitas specialiąsias priemones.

Centrų prižiūrėtojai darė spaudimą sulaikytiems pabėgėliams ir migrantams, kad šie sutiktų „savanoriškai“ grįžti į savo šalis. Kaip poveikio priemonės buvo naudojamos įvairios priekabiavimo ir žeminimo formos, t.y., į tamsesnio gymio asmenis, ypač juodaodžius vyrus ir moteris, buvo kreipiamasi naudojant giliai žeidžiančius ir diskriminuojančius užgauliojimus. Grąžinimai per prievartą ir patiriant spaudimą negali būti vadinami „savanoriškais“.

Lietuvos institucijos atėmė iš žmonių bet kokią realią galimybę užbaigti jų sudėtingą gyvenimo patirtį, nepriklausomai institucijai teisingai išnagrinėjus jų prieglobsčio prašymą, arba jiems veiksmingai pasikonsultavus su teisininkais ir sulaukus pagalbos prieglobsčio ar deportavimo procedūrose. Prieglobsčio procedūros buvo vykdomos fiktyviai ir jas dar labiau apsunkino teisinės ir praktinės kliūtys, kurios atėmė iš prieglobsčio prašytojų bet kokią visapusiškos ir veiksmingos prieglobsčio procedūros viltį.

Migracijos departamentas samdė valstybės finansuojamus teisininkus ir jiems mokėjo, kad šie atstovautų prieglobsčio prašytojams ir migrantams Migracijos departamente ir prieš jį, kai pats Departamentas ir priimdavo sprendimus prieglobsčio bylose iš pradžių pirmojoje instancijoje, o po kelių mėnesių – ir antrojoje. Jau net nekalbant apie interesų konflikto pavojų, atrodo, kad viešiesiems pirkimams svarbiausia buvo kaina. Teisės paslaugų firmos buvo skatinamos teikti pačias minimaliausias paslaugas, jei iš viso jas teikti, o ne visapusiškai ir kokybiškai atstovauti klientams.

Sulaikytieji asmenys perduodavo, kad yra apimti nevilties, nes neturi patikimų teisininkų ir nesulaukia reikiamos pagalbos. Didžioji dauguma asmenų, kurie kreipėsi dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, realybėje net nebendravo su teisininkais, kurie turėjo juos konsultuoti teisės klausimais ir padėti jiems atlikti procedūrinius veiksmus. Dauguma žmonių niekada nekalbėjo su teisininkais ir jų nematė iki pat prieglobsčio prašymo nagrinėjimo posėdžio, kuris vyko paviršutiniškai, teisininkams tylint arba kalbant labai mažai. Kai kurie prieglobsčio prašytojai prisiminė, kad jų teisininkai palaikė Migracijos departamento, o ne kliento interesus.

Institucijos nuolatos per vėlai informuodavo prieglobsčio prašytojus apie būsimas apklausas, todėl jiems nelikdavo laiko joms pasiruošti. Prieglobsčio prašytojai taip pat neturėdavo pakankamai laiko ir negaudavo adekvačių vertimo paslaugų, kad galėtų aktyviai dalyvauti trumpuose pokalbiuose ir išdėstyti savo argumentus; jiems buvo trukdoma gauti įrodymus, kurių reikėjo jų prašymams pagrįsti, pvz., iš jų nuosavų mobiliųjų telefonų, kurie buvo iš jų atimti.

Europos Sąjunga teikė Lietuvai įvairią pagalbą, įskaitant ES agentūrų dislokavimą vietose bei ES fondų finansinę paramą. Nors vadovaudamasi savo „ištūmimo arba uždarymo“ teisės aktais, politika ir praktika Lietuva vykdė sistemingus žmogaus teisių pažeidimus ir tuo pažeidė ES teisės aktus, ES pareigūnai ją gyrė už jos tvirtą poziciją dėl migracijos.

Tai kelia ES įstaigų, ypač Europos sienų ir pakrančių apsaugos agentūros („Frontex“) ir Europos Komisijos atsakomybės klausimą. Pirmoji teikė paramą Lietuvai tokiais būdais, kurie galėjo padėti vykdyti žmogaus teisių pažeidimus, nes pagarba žmogaus teisėms nėra viena iš „Frontex“ teikiamos paramos sąlygų. Antroji neteko savo kaip ES sutarčių globėjos vaidmens, pasirinkdama politinį naudingumą, užuot vykdžiusi savo pareigą, susijusią su ES teisės aktų laikymosi užtikrinimu. ES privalo skubiai imtis veiksmų ir patraukti Lietuvą atsakomybėn bei padėti jai ištaisyti savo kursą.

Prėjus metams po to, kai buvo priimtas „ekstremaliąją situaciją“ paskelbęs teisės aktas bei susijusi politika ir praktika, kurie sukėlė tiek daug nelaimių ir kančių, atėjo metas Lietuvai verstis naują lapą. Ji turi imtis ryžtingų veiksmų: nedelsiant išlaisvinti vis dar savavališkai sulaikytus asmenis; sustabdyti jų grąžinimus ir vėl priimti tuos, kurie buvo neteisėtai išsiųsti iš šalies; visiems norintiems prašyti prieglobsčio užtikrinti teisingų ir veiksmingų procedūrų prieinamumą, įskaitant bylų atnaujinimą tiems prieglobsčio prašytojams, kurių prašymai buvo neteisėgai atmesti; išmokėti kompensacijas bei teikti fizinės ir psichologinės rehabilitacijos paslaugas asmenims, kurie patyrė kankinimus, netinkamą elgesį ir kitokią žalą; užtikrinti sulaikytųjų, tarp jų – moterų, vaikų ir LGBTQ atstovų apsaugą nuo smurto išpuolių lyties pagrindu bei pasirūpinti, kad jiems būtų suteikta reikalinga parama po seksualinio užpuolimo ar pažeminimo incidentų; nedelsiant pradėti nešališkus ir išsamius tyrimus dėl neleistino elgesio su sulaikytaisiais sulaikymo centruose ir pasienyje bei dėl prieglobsčio ir migracijos procedūrų proceso pažeidimų; nedelsiant atšaukti visus 2021-2022 m. priimtus teisės aktus, kurie nukrypo nuo žmogaus teisių įsipareigojimų; suteikti veiksmingą teisinę gynybą visiems asmenims, kurių žmogaus teisės buvo pažeistos dėl Lietuvos valstybės pareigūnų ir jų agentų veiksmų.

METODOLOGIJA

Šio pranešimo išvados remiasi tyrimais, kurie buvo atlikti vietoje ir biure tarp 2021 m. lapkričio ir 2022 m. gegužės mėn. Lietuvoje su tyrimo vizitais buvo lankomasi 2022 m. kovo mėn., o Irake – 2021 m. gruodžio mėn. Papildomos kritiškai svarbios informacijos gavome atlikę daugybę nuotolinių apklausų bei dokumentų ir duomenų tyrimų tarp 2021 m. lapkričio mėn. ir 2022 m. gegužės mėn. Apklausėme 31 Lietuvoje sulaikytą asmenį ir 16 asmenų, kuriuos Lietuvos institucijos išstūmė atgal į Baltarusiją.

Tyrimo Lietuvoje, kuris vyko 2022 m. kovo 8-11 d., metu „Amnesty International“ delegacija aplankė du sulaikymo centrus, kuriuos administruoja Lietuvos Valstybės sienos apsaugos tarnyba (toliau – VSAT arba Sienos apsaugos tarnyba), – Medininkų ir Kybartų Užsieniečių registracijos centrus (URC). Medininkų ir Kybartų URC vadovybės ribojo delegacijos patekimą į tam tikras URC sektorių vietas. Medininkuose vadovybė ribojo apklausų trukmę ir kelis kartus jas nutraukė gerokai anksčiau nei sutartu laiku, nepaisant to, kad dėl visko buvo susitarta iš anksto.

VSAT nepatenkino prašymo patekti į trečiąjį sulaikymo centrą – Pabradės Užsieniečių registravimo centrą.

„Amnesty International“ pripažįsta Lietuvos institucijų bendradarbiavimą, tarp jų – Vidaus reikalų ministerijos Tarptautinio bendradarbiavimo grupės, VSAT Tarptautinio bendradarbiavimo valdybos ir Medininkų bei Kybartų URC administracijų, kurios suteikė „Amnesty International“ tyrėjams leidimą patekti į du centrus ir atsakė į kelias užklausas dėl informacijos.

Iš viso buvo apklausti 47 pabėgėliai, iš jų – 31 vyras ir 16 moterų. Jie išvyko iš Irako, Sirijos, Kamerūno, Demokratinės Kongo Respublikos, Nigerijos, Šri Lankos ir Gvinėjos. Tyrimo delegacijos vizito metu 12 pabėgėlių ir migrantų buvo apklausti Medininkuose, o 10 asmenų – Kybartuose. Kitus 10 Lietuvos URC sulaikytus pabėgėlius ir migrantus tyrėjai išsamiai apklausė nuotoliniu būdu tarp 2022 m. kovo ir gegužės mėnesių. Daugelis Lietuvoje sulaikytų žmonių buvo perkelti iš vieno sulaikymo centro į kitą, todėl apklausus vieną asmenį dažnai paaiškėdavo informacija apie sąlygas įvairiuose sulaikymo centruose.

2021 m. gegužės mėn. „Amnesty International“ su tyrimo vizitu lankėsi Irake, kur apklausė asmenis, kuriuos atgal į Baltarusiją išstūmė skirtingos Europos Sąjungos (ES) valstybės, ir kurie galiausiai buvo grąžinti į Iraką. Irake 14 asmenų teigė buvę išstumti į Baltarusiją Lietuvos institucijų, o vėliau grąžinti į Iraką iš Minsko. 2022 m. kovo mėn. nuotoliniu būdu buvo apklausti dar du asmenys, kurie, po išstūmimo iš Lietuvos, vis dar buvo Baltarusijoje.

Dauguma pabėgėlių ir migrantų apklausų vyko anglų, prancūzų ar arabų kalbomis be vertimo, tačiau kai kuriuos arabų ar kurdų kalba vykusius pokalbius vertė vertėjai.

Lietuvoje „Amnesty International“ delegacija susitiko su Lietuvos Valstybės sienos apsaugos tarnybos Migracijos valdybos viršininku, Medininkų URC Tyrimo skyriaus viršininku, Kybartų URC viršininku ir Kybartų URC Apsaugos skyriaus viršininku. Taip pat įvyko susitikimas su Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriumi (ombudsmenu) ir Seimo kontrolierių įstaigos Žmogaus teisių biuro vedėja. Dar iki vizito tyrėjai kelis kartus bendravo su Valstybės sienos apsaugos tarnybos Tarptautinio bendradarbiavimo valdyba raštu ir telefonu. Svarbus šio bendravimo turinys buvo įtrauktas į šią ataskaitą.

Daugiau svarbios informacijos buvo gauta ir iš pilietinės visuomenės organizacijų atstovų ir aktyvistų Lietuvoje. Tarp šių organizacijų – Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija, Lietuvos Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Lietuvos Pabėgėlių taryba, „Sienos grupė“, „Gydytojai be sienų“ (MSF) ir Įvairovės chartijos asociacija. Tyrėjai taip pat nuotoliniu būdu kalbėjosi su Lietuvos Advokatūros Advokatų tarybos pirmininku ir konsultavosi su Lietuvos teisės ekspertais ir teisininkais.

Formalūs raštiški prašymai suteikti oficialią informaciją buvo įteikti Lietuvos Vidaus reikalų ministerijai (2022 m. gegužės 2 d.), Medininkų URC vadovybei (2022 m. gegužės 3 d.) ir Kybartų URC vadovybei (2022 m. gegužės 3 d.). Abiejų – Medininkų ir Kybartų URC vadovybės iš dalies atsakė 2022 m. gegužės 16 d. Vidaus reikalų ministerija atsakė keliais raštais, kurie buvo gauti 2022 m. birželio 6, 8 ir 10 d. Svarbus šių atsakymų turinys buvo įtrauktas į šią ataskaitą.

„Amnesty International“ taip pat pateikė informacijos užklausą teisininkui, kurio kontorą Vidaus reikalų ministerija (Migracijos departamentas) pasamdė teikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą prieglobsčio bylose Lietuvos URC sulaikytiems asmenims. Šios ataskaitos paskelbimo metu jo atsakymo dar vis negavome.

Šioje ataskaitoje pateikiama Lietuvos teisės aktų teisinė analizė, ypatingą dėmesį skiriant įvairioms Lietuvos Respublikos Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties versijoms; šis įstatymas reglamentuoja didžiąją daugumą teisinių aspektų, susijusių su tuo, kaip yra elgiamasi su sulaikytais ir iš Lietuvos išstumtais pabėgėliais ir migrantais. Tyrėjai taip pat peržiūrėjo didelį skaičių Migracijos departamento priimtų sprendimų dėl sulaikymo ir atmetų prieglobsčio prašymų bei Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo sprendimų ir kitų dokumentų.

2022 m. gegužės 13 d. „Amnesty International“ kreipėsi į Europos sienų ir pakrančių apsaugos agentūrą („Frontex“), prašydama suteikti informaciją apie agentūros operacijas Lietuvoje. Agentūros atsakymo negavome. 2022 m. gegužės 22 d. „Frontex“ buvo išsiųstas oficialus raštas dėl prieigos prie dokumentų ir informacijos. Rašte buvo ir „Frontex“ Pagrindinių teisių pareigūnui adresuoti prašymai. Kadangi „Frontex“ vėlavo išnagrinėti prašymą, jį atsakymo laiku negavome ir negalėjome įtraukti į šią ataskaitą.

2022 m. gegužės 31 d. „Amnesty International“ kreipėsi į Europos Sąjungos prieglobsčio agentūrą (EUAA, anksčiau – EASO), prašydama suteikti informaciją apie agentūros operacijas Lietuvoje. 2022 m. birželio 7 d. agentūra atsiuntė atsakymą el. paštu.

Tyrimo medžiagoje yra įvairios filmuotos medžiagos, kurią sulaikytieji nufilmavo 2022 m. kovo – gegužės mėnesiais, ir kuri parodo sąlygas sulaikymo centruose ar konkrečius incidentus, daugiausiai Medininkų URC. Šios filmuotos medžiagos autentiškumas buvo patvirtintas.

Šioje ataskaitoje naudojami netikri apklaustų pabėgėlių ir migrantų asmenvardžiai ir nenurodomos jų tapatybę galinčios identifikuoti savybės, siekiant išsaugoti jų anonimiškumą bei išvengti valdžios institucijų atsakomųjų veiksmų. Dauguma asmenų, kurie bendradarbiavo atliekant tyrimą, ataskaitos paskelbimo metu tebėra sulaikyti Lietuvoje; jau anksčiau buvo gauta pranešimų apie atsakomuosius veiksmus.

„Amnesty International“ norėtų padėkoti šiems drąsiems sulaikytiesiems, kurie nepaisant visko nusprendė pasidalinti savo liudijimais. Kaip sakė vienas žmogus:

„Iš pradžių bijojau su jumis kalbėtis, bet tegul jie daro ką nori, galų gale, tai kalėjimas ir jie pasiekė, kad mes palūžtume viduje... [bet] man rūpi jūsų ataskaita, tai svarbu“.

„Coman“ – Kybartuose sulaikytas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

1. PRIEŠISTORĖ: POLITINIŲ ŽAIDIMŲ AUKOS

2021-ųjų viduryje tūkstančiai žmonių, daugiausiai iš Vidurio Rytų ir Užsachario Afrikos, atvyko prie Europos Sąjungos (ES) sienų su Baltarusija, ketindami prašyti prieglobsčio įvairiose ES valstybėse, tarp jų – Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje. Daugelis žmonių norėjo pabėgti nuo persekiojimo, kitų rimtų žmogaus teisių pažeidimų ar nesaugių gyvenimo sąlygų, todėl pasidavė Baltarusijos vyriausybės ir Baltarusijos „kelionių agentūrų“, kurios stengėsi parduoti „migracijos istoriją“, vilionėms atvykti į Baltarusiją, nors istorija ir buvo tokia sėkminga, kad ją buvo sunku patikėti. Tačiau ES pasienyje jie nerado kelio, kuris būtų juos nuvedęs ten, kur saugu, tačiau susidūrė su išstūmimais iš ES atgal į Baltarusiją – neteisėtais, dažnai smurtiniais ir daugkartiniais, savavališku sulaikymu, neretai pasibaisėtinomis sąlygomis, bei žiauriu ir žeminančiu elgesiu. Toks „sutikimas“ smarkiai skyrėsi nuo to, kaip geranoriškai ES priėmė Ukrainos piliečius 2022-aisiais. Neleistinas elgesys su 2021 m. sieną su Baltarusija kirtusiais asmenimis tęsiasi iki šiol, įskaitant ir Lietuvoje. Atsakomybė už žaidimus su šių žmonių gyvybe ir saugumu tenka Lietuvai ir Baltarusijai, o taip pat ir Lenkijai, Latvijai ir kitoms ES valstybėms.

Nuo 2021 m. pradžios Baltarusijos kelionių organizatoriai bei kitos kelionę į Baltarusiją už mokestį organizuojančios kompanijos pradėjo reklamuoti patrauklius „kelionių paketus“, į kuriuos įėjo reguliarus įvažiavimas į Baltarusiją bei tuščias pažadas dėl galimybės saugiai ir lengvai patekti į ES valstybes, tarp jų ir į Lietuvą, kur apsaugos siekiantys žmonės galiausiai tikėjosi rasti saugų prieglobstį. Atvykę į Baltarusiją pabėgėliai ir migrantai suprasdavo, kad tapo apgaulės plano aukomis, ir kad jokio paprasto kelio patekti į ES nėra. Todėl galiausiai žmonėms, kurie pernelyg bijojo grįžti į savo kilmės šalį ir kuriems nebuvo suteiktas prieglobstis Baltarusijoje, liko vienintelis kelias – kirsti ES sieną ne tam skirtose vietose¹.

2021 m. pabaigoje – 2022 m. pradžioje „Amnesty International“ rinko liudijimus asmenų, kurie pasakojo apie Baltarusijos institucijų prieš juos vykdytą prievartą ir pinigų prievartavimą. Šios institucijos išstumdavo pabėgėlius ir migrantus iš Baltarusijos link ES valstybių sienų, tarp jų – Lietuvos, Lenkijos ir Latvijos, dažnai žiauriai ir prieš jų valią.

„Pagaliau jie [Baltarusijos kareiviai] išleido mus [iš sunkvežimio be langų] kažkokioje vietoje ir liepė mums sustoti į eilę, kad kažkur pereitume [mes nežinojome kur]... Mes atėjome prie upės ir [Baltarusijos kareivis] man pasakė, kad pasakyčiau visiems bristi per upę. Bandžiau šiek tiek ginčytis, sakydamas, kad yra labai šalta... net siūliau pinigų, kad tik manęs neverstų. Pareigūnas pasakė, kad tai įsakymas, jis priverstė mus visus įbristi į upę. Įžengęs į upę kojomis pajutau stingdantį šaltį, mano širdis nuo šalčio sustingo. Mums reikėjo eiti pirmyn, mes perėjome ir nuėjome apie 500 metrų. Ten buvo pelkė ir buvo labai pavojinga ir rizikinga. Mesėjome tolyn ir tada pamatėme Lietuvos vėliavą... [Lietuvos pasienietis] mūsų paklausė, kodėl čia atėjote? Mes jam atsakėme, kad Baltarusijos kareiviai mus priverstė perbristi upę, tada jis atsinešė kamerą ir liepė man prieš kamerą pakartoti, ką sakiau“.

¹ Amnesty International, *Poland: Cruelty Not Compassion, at Europe's Other Borders*, EUR 37/5460/2022, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur37/5460/2022/en/>

„Amir“ – siras, kuris buvo išstumtas į Baltarusiją, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Jie vis kartojo, kas mes atvykome nelegaliai, bet mes nežinojome. Baltarusijos policininkai atėmė iš manęs pasą, tada liepė eiti čia. Mes nesuprantame, kodėl visi sako, kad mes nelegalūs“.

Agalvili – Medininkuose sulaukta šrilankietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Žmonės iš įvairių pasaulio kampelių, patys visai to neįtardami, tapo ciniško Baltarusijos vyriausybės apgaulės plano, o vėliau ir smurto bei nežmoniško elgesio aukomis.

ES vadovai tai pavadino „hibridine grėsme“, kurią Baltarusijos valdžios institucijos surežisavo kaip atsaką į ES sankcijas, kurios buvo įvestos po to, kai 2020 m. prezidento rinkimai, kurių oficialus rezultatas sukėlė daug abejonių ir masinių taikaus protesto akcijų, iššaukė daugybę žmogaus teisių pažeidimų².

Užuot suteikę apsaugą žmonėms, pabėgusiems nuo rimtų žmogaus teisių pažeidimų savo kilmės šalyse ir vėliau patyrusiems netinkamą Baltarusijos pajėgų elgesį, Lietuvos valdžios institucijos atsakė tęsdamos pabėgėlių ir migrantų naudojimą kaip įrankių politiniuose debatuose su Baltarusija, ir puoselėjo politinę-teisinę aplinką, kurioje buvo smerkiamos Baltarusijos nesąžiningų veiksmų aukos. Lietuvos ir ES politikos formuotojai reguliariai vaizdavo pabėgėlius ir migrantus kaip Baltarusijos režimo „hibridinio išpuolio“ „ginklus“³, nekreipdami dėmesio į tai, kad daugeliui iš jų tikrai reikėjo apsaugos, kad jie nesąmoningai tapo

Lukašenkos režimo melo aukomis, ir kad jie buvo priversti atvykti į ES valstybes, neretai ir žiaurios prievartos keliu⁴. Nuolatos vadindamos pabėgėlius ir migrantus „ginklais“, Lietuvos valdžios institucijos juos nužmogino ir vaizdavo kaip grėsmę nacionaliniam saugumui.

Norėdamos pateisinti ekstremaliosios situacijos paskelbimą šalyje 2021-aisiais bei teises „reformas“ ir praktikas, kurios buvo akivaizdžiai skirtos tam, kad žmonės negalėtų patekti į Lietuvos teritoriją prašyti čia prieglobsčio, Lietuvos institucijos naudojo nacionalinio saugumo naratyvą. Pataisose buvo nustatytos specialios taisyklės, kurios pirmiau ir dabar aiškiai pažeidžia tarptautinę ir ES teisę, įskaitant draudimo išsiųsti arba grąžinti užsieniečių principą (*non-refoulement*), teisę prašyti prieglobsčio ir teisę nebūti savavališkai sulauki tiems.

Šis naratyvas buvo naudojamas kelis kartus skelbiant ekstremaliąją situaciją ir siekiant pateisinti teises „reformas“ bei praktikas, kurios buvo skirtos tam, kad žmonės negalėtų patekti į Lietuvos teritoriją prašyti čia prieglobsčio. Šios priemonės galiausiai šturkščiai pažeidė asmens teisę į negrąžinimą⁵ bei teisę prašyti prieglobsčio, ir labai neigiamai paveikė kitas žmogaus teises.

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė sakė:

„Tuo metu, kai kalbame apie migrantus kaip apie ginklą, kaip apie ataką, mes tuos žmones tarsi jau nužmoginame. Mes į juos žiūrime tikrai kaip į instrumentą ir todėl nebelieka erdvės individualizuotam požiūriui, nebelieka erdvės pasižiūrėti į individualią istoriją, į individualias aplinkybes. Taip ir šioje vietoje turime individualias praktikas, kurios yra nesuderinamos su mūsų tarptautiniais įsipareigojimais: tai tie patys išstūmimai, kurie yra vykdomi, vėlgi neįvertinant individualių aplinkybių, nesuteikiant teisės pateikti prieglobsčio prašymą, taip pat tas vadinamasis „apgyvendinimas“, kuris *de facto* yra jau Lietuvoje esančių migrantų, apgyvendintų užsieniečių registracijos centruose, sulaukimas. Dėl viso to [šio naratyvo] tarsi net yra „išplaunamos“ sąvokos. Migrantai visuomenės tarsi yra vertinami kaip šiek tiek kitokie, mažiau svarbūs, mažiau nusipelnę mums, ir [visuomenės dalis] laisviau toleruoja jų teisių ribojimą – kartais neproporcingą, nebūtiną ir panašiai. Vėlgi visa tai vėliau prisideda prie tų vertybių nuvertėjimo ir platesniu mastu. Ir jeigu suvokiame, kad tos sąvokos „išplaunamos“, tai kenkia ir mums, kaip visai visuomenei, kaip valstybei, ir tas tarptautinių,

² Amnesty International, *Belarus/EU: New evidence of brutal violence from Belarusian forces against asylum-seekers and migrants facing pushbacks from the EU*, (Pranešimas spaudai, 2022 m. gruodžio mėn. 20 d.), www.amnesty.org/en/latest/news/2021/12/belarus-eu-new-evidence-of-brutal-violence-from-belarusian-forces-against-asylum-seekers-and-migrants-facing-pushbacks-from-the-eu.

³ 2021 m. liepos mėn. Lietuvos Užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis pradėjo naudoti šiuos terminus, kalbėdamas ES Užsienio reikalų taryboje Briuselyje, kur sakė: „Kai pabėgėliai naudojami kaip politinis ginklas, siekiant, kad šalis pakeistų savo politiką... Kalbėsiu su kolegomis, kad Europos Sąjungai reikia bendros strategijos.“ Vėliau jo žodžius atkartojė ES vyriausiasis įgaliotinis užsienio reikalams ir saugumo politikai Josep Borrell, kuris sakė: „Migrantų kaip ginklo naudojimas, žmonių išstūmimas per sienas yra nepriimtinas.“ Žr. Robin Emmott, Sabine Siebold ir Andrius Sytas, „Lithuania, EU say Belarus using refugees as 'political weapon'“, *Reuters*, 2021 m. liepos 12 d., www.reuters.com/world/europe/belarus-using-refugees-weapon-must-face-more-eu-sanctions-lithuania-says-2021-07-12.

⁴ Amnesty International, *Belarus/EU: New evidence of brutal violence from Belarusian forces against asylum-seekers and migrants facing pushbacks from the EU*, (anksčiau cituota).

⁵ Tarptautinis teisinis įsipareigojimas dėl negrąžinimo draudžia valstybėms perkelti asmenis į tokią vietą ar jurisdikciją, kur jiems kiltų realus pavojus patirti persekiojimą ar kitus rimtus žmogaus teisių pažeidimus, įskaitant kankinimus ir kitokį blogą elgesį.

konstitucinių normų nepaisymo normalizavimas ištis ir yra tai, ko tie nedraugiški režimai bent iš dalies ir siekia tokiomis hibridinėmis strategijomis“⁶.

Šiame nužmoginančiame kontekste, 2021 m. liepos 2 d., Lietuvos vyriausybė paskelbė „ekstremaliąją situaciją“ dėl trečiųjų valstybių piliečių „masinio antplūdžio“⁷. Liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė rezoliuciją, kurioje jie apibūdinami kaip „dalyvaujantys“ „hibridinės agresijos“ „nusikalstamoje veikloje“⁸. Tą pačią dieną Seimas patvirtino pirmąją iš kelių Lietuvos įstatymo „dėl užsieniečių teisinės padėties“ (toliau — Įstatymas dėl užsieniečių)⁹ pataisų. Įstatymu buvo siekiama apriboti teisę prašyti prieglobsčio ir pažeistos įvairios žmogaus teisės: **dėl negrąžinimo principo**, kolektyvinio asmenų išsiuntimo, galimybės prašyti prieglobsčio nesuteikimo, savavališko sulaikymo, nežmoniško elgesio ir teisės į tinkamą procesą atėmimo. Įgyvendindama šias pataisas, Vidaus reikalų ministerija nurodė Lietuvos Valstybės sienos apsaugos tarnybai (VSAT) neleisti kirsti sienos trečiųjų šalių piliečiams. Nuo 2021 m. rugpjūčio 3 d., iš karto po Europos Komisijos vidaus reikalų komisarės Ylva Johansson vizito Lietuvoje, Lietuvos teisėsaugos institucijos pradėjo išstūminti Lietuvos sieną pasiekusius pabėgėlius ir migrantus atgal, taip pažeisdamos tarptautinę teisę¹⁰. Demonstruodama nerimą keliantį solidarumą su Lietuvą, savo vizito metu Johansson viešai sveikino Lietuvos vyriausybę dėl jos „pavyzdinio“ reagavimo į „grėsmę“ ir pabrėžė būtinybę „parodyti, kad nėra laisvos prieigos prie ES teritorijos“ ir kad reikia „užkirsti kelią neteisėtai prieigai prie Šengeno erdvės“¹¹. Nors pagal tarptautinę teisę išstūmimai yra neteisėti, nuo 2022 m. birželio 11 d. Lietuva išstūmė pabėgėlius ir migrantus mažiausiai 10 023 kartų, tarp jų — 8 106 kartus 2021 m. ir 1 917 kartus 2022 m.¹².

Iki 2021 m. rugpjūčio mėn. Lietuvos valdžios institucijos užregistravo mažiausiai 4 000 pabėgėlių ir migrantų atvykimą į šalį¹³. Faktiškai visi institucijų užfiksuoti asmenys buvo automatiškai sulaikyti keliuose skirtingose šalies vietose esančiuose centruose. Vėliau tik nedidelis procentas Lietuvos sieną pasiekusių asmenų buvo įleisti į šalį išimties tvarka, tačiau daugeliu atvejų jie buvo taip pat automatiškai sulaikyti pagal naujas taisykles. Daugelis iš jų buvo kelias savaites sulaikyti sienos perėjimo punktuose, laikino sulaikymo vietose ar karinėse bazėse, pvz., Rūdininkuose, ir tik vėliau perkelti į kitus sulaikymo centrus.

Kadangi valdžios institucijos riboja prieglobsčio prieinamumą žmonėms ir pažeidė prieglobsčio procedūrą, 2021 m. buvo paskelbtas 3 751 sprendimas prieglobsčio bylose, prieglobstį suteikiant tik 451 asmeniui¹⁴. 2022 m. situacija kiek pagerėjo, nes iš 425 priimtų sprendimų prieglobstis buvo suteiktas 138 asmeniui (2022 m. birželio 10 d. duomenimis)¹⁵. 2021–2022 m. (gegužės 29 d. duomenimis) 1 080 asmenų buvo prievarta išsiųsti iš Lietuvos į jų kilmės šalis arba „savanoriškai“ pasirašė grįžimo dokumentus¹⁶.

Didžioji dauguma šių pabėgėlių ir migrantų buvo uždaryti perpildytuose sulaikymo centruose ilgą laiką, ne kartą pratęsiant sulaikymo terminą.

2022 m. birželio 6 d. Lietuvoje vis dar buvo sulaikyti 2 647 žmonės, iš kurių mažiausiai 592 buvo nepilnamečiai¹⁷. Dauguma jų buvo sulaikyti savavališkai. Žmonės gyvena žeminančiomis sąlygomis ir kenčia nežmonišką lietuvių pareigūnų elgesį, kurie prieš juos neteisėtai naudoja fizinę jėgą ir priekabiauja. Daugelis iš jų jaučia desperaciją ir yra netekę vilties, nes neturi galimybės pasinaudoti teisinga prieglobsčio procedūra ar teisingame procese užginčyti savo sulaikymą, ir neturi jokio supratimo, kada ir kaip visa tai galėtų pasibaigti. Ir iš tiesų, nors daugeliui žmonių jų maksimalus šešių mėnesių trukmės sulaikymo terminas turėjo

⁶ Interviu „Žinių radijui“, 2021 12 22, „Ar gindamasi nuo hibridinės atakos Lietuva nepažeidžia žmogaus teisių?“, www.ziniuadijas.lt/laidos/svarbus-kiekvienas/ar-gindamasi-nuo-hibridines-atakos-lietuva-nepazeidzia-zmogaus-teisiu?soundtrack=1.

⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. liepos 2 d. Nutarimas Nr. 517 Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo ir valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo paskyrimo, TAR, 30/07/2021, No. 15235, e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/ad73a4c1dc0011eb866fe2e083228059?fwid=-1cefbqu9c8.

⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Rezoliucija XIV-505 2021-07-13, Rezoliucija dėl hibridinės agresijos atėmimo, e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/1a84e440e49c11eb866fe2e083228059?fwid=tcgd2hdge

⁹ IX-2206, Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. Įstatymo tekstas anglų kalba: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d7890bc0fa2e11e4877aa4fe9d0c24b0?fwid=>

¹⁰ European Council on Refugees and Exiles (ECRE), *Extraordinary responses: legislative changes in Lithuania*, 2021, <https://ecre.org/ecre-legal-note-11-extraordinary-responses-legislative-changes-in-lithuania-2021/>

¹¹ Eurokomisarės Ylva Johansson vizitas Lietuvoje: trumpoji spaudos konferencija su Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininke Ingrida Šimonyte, Vilnius, 2021 08 02, <https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/l-209802>

¹² „Per parą pasieniečiai į Lietuvą neįleido 25 migrantų, iš viso jau apgręžta 10 tūkst. atėjų“, *Lietuvos radijas ir televizija (LRT)*, 2022 06 11, www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1716809/per-para-pasienieciai-i-lietuva-neileido-25-migrantu-is-viso-jau-apgrezta-10-tukst-atejunu.

¹³ „Lithuania takes a tougher line on the migrant influx from Belarus“, *Euronews*, 03 August 2021, www.euronews.com/my-europe/2021/08/03/eu-pledges-aid-to-lithuania-as-migrants-pour-in-from-belarus.

¹⁴ Tarp jų - 2 768 sprendimai nesuteikti prieglobsčio ir 532 sprendimai „nutraukti prieglobsčio prašymo nagrinėjimą“. Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 10, el. laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁵ Tarp jų – 197 sprendimai nesuteikti prieglobsčio ir 90 sprendimų „nutraukti prieglobsčio prašymo nagrinėjimą“. Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 10, el. laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁶ „Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, el. laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁷ Duomenys apie nepilnamečių skaičių gali būti netikslūs, nes dėl kai kurių sulaikytųjų amžiaus yra abejojama. Duomenys paimti iš Vidaus reikalų ministerijos e. laiško „Amnesty International“, 2022 06 06, el. laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

baigtis 2022 m. pradžioje, jau 2021 m. gruodžio mėn. Lietuva priėmė naujus teisės aktus, kuriais buvo pratęstas maksimalus migrantų ir prieglobsčio prašytojų sulaikymo terminas¹⁸.

Lietuvos institucijos paskelbė „ekstremaliąją situaciją“ ar nepaprastąją padėtį, siekdamas pateisinti priemones, kurios negalėjo būti pateisintos, pvz., tūkstančių žmonių išstūmimus ir savavališką sulaikymą. Siekdam, kad šios priemonės pasirodytų priimtinesnės, viešų diskusijų lygyje Lietuvos ir Europos vadovai teigė, kad iš Baltarusijos į Lietuvą bandantys patekti asmenys nėra „tikri“ pabėgėliai¹⁹ – kas buvo labai problemiškas apibūdinimas. Pagal tarptautinę ir ES teisę, kiekvienas asmuo turi teisę pateikti prašymą suteikti prieglobstį prie bet kurios valstybės sienos, nepriklausomai nuo savo atvykimo būdo, bei teisę į tai, kad jų prašymas būtų tinkamai užregistruotas, išnagrinėtas ir įvertintas, remiantis asmens individualiomis aplinkybėmis. Jokia valstybė negali nustatyti, ar asmuo yra pabėgėlis, kol teisinga ir veiksminga prieglobsčio sistema neišnagrinės jo individualios bylos.

Teiginy, kad į Baltarusiją išstumti ar Lietuvos sulaikymo centruose uždaryti asmenys yra apskritai neverti tarptautinės apsaugos, neturi jokio pagrindo. Daugelis „Amnesty International“ apklaustų asmenų pateikė įtikinamas priežastis, dėl kurių bijo persekiojimo ir (arba) dėl kurių, grįžus į jų kilmės šalį, jiems gresia realus pavojus patirti rimtus žmogaus teisių pažeidimus. „Sirijoje esu ieškomas, kad atlikčiau karinę [tarnybą], tačiau aš nenoriu kovoti“, – mums sakė vienas vyras²⁰. „Irake dirbau žurnalistu... Į politikos sritį įžengiau 2015-aisiais... dėl savo politinės veiklos buvau kelis kartus savavališkai sulaikytas, fiziškai kankinamas ir patyriau psichologinę žalą“, – pasakojo kitas vyras, kuris pateikė ir patikimus savo veiklos įrodymus²¹. Tamių moteris papasakojo apie pavojus, kurie jos laukytų, jei ji sugrįžtų į Šri Lanką: „Prieš išvykdamas savo šalyje turėjau problemų, [kurios] niekur nedingo. Žmonės atėjo į mano namus, kankino mus, vadino visokiais žodžiais, nes mano mamos brolis priklausė Tamil Elamo išlaisvinimo tigrams“²².

Netinkamas elgesys ir persekiojimas jų kilmės šalyse paliko randus ne tik daugelio sulaikymo centruose laikomų asmenų atmintyje, bet ir ant jų kūnų, ką patvirtino centruose veikiančios medikų organizacijos. Nuo 2022 m. sausio mėn., kai organizacija „Gydytojai be sienų“ (MSF) pradėjo teikti pagalbą Lietuvoje, buvo nustatyta daugiau negu 50 asmenų, tarp jų ir sulaikytų Medininkų URC arba Kybartų URC, kurie, prieš pabėgdami iš savo kilmės šalies, ten patyrė kankinimus arba smurtą dėl lyties ar seksualinę prievartą. MSF taip pat pranešė, kad perdavė UNHCR apsaugos poreikį turinčių asmenų bylas, tarp jų ir tinkamos priežiūros negaunančių psichiatrijos pacientų bylas²³.

Buvo ir tokių žmonių, kurie keliavo tikėdamiesi pasiekti ES, kad galėtų susijungti su savo šeimos nariais, kurie tarptautinės apsaugos pasiprašė ankstesniais metais. Jauna jazidė iš Irako „Dilba“ prisiminė:

„Atvykau iš Irako, nes norėjau nuvykti į kitą šalį – Vokietiją, nes ten gyvena mano visa šeima: mano mama, tėvas, viena sesuo ir trys broliai. Bet jie suėmė mus čia [Lietuvoje]“.

„Dilba“, Medininkuose sulaikyta irakietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Norėdami susijungti su šeima, bijodami persekiojimo ar dėl kitų priežasčių keli tūkstančiai moterų, vyrų ir vaikų, pastaraisiais metais keliavo per Baltarusiją, kad pasibelstų į Europos duris, kur tikėjosi gauti prieglobstį ir oriai gyventi. Šioje ataskaitoje pasakojama apie tai, kaip Lietuvos valdžios institucijos jiems nepadėjo, į jų teisėtus lūkesčius atsiliepdamos išstūmimais, priverstiniais grąžinimais, kankinimais ir kitu žiauriu ir žeminančiu elgesiu, savavališku sulaikymu ir kitokiomis neleistino elgesio formomis.

¹⁸ Nerijus Adomaitis, "Lithuania extends migrant detention limit to a year", *Reuters*, 2021 12 23, reuters.com/world/europe/lithuania-extends-migrant-detention-limit-year-2021-12-23/

¹⁹ „Kyla rimtų abejonių, ar nereguliarūs migrantai atitinka 1951 m. Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso pateikto apibrėžimo kriterijus“.

Lietuvos Respublikos Ministrės Pirmininkės „Atsakymas į Europos Tarybos Žmogaus teisių komisarės laišką“, 2021 08 24, <https://rm.coe.int/reply-of-the-prime-minister-of-the-republic-of-lithuania-ms-ingrida-si/1680a39439>; Andrius Balčiūnas, "Situation in Belarus closer to military action than migrant crisis – Finnish FM", *Lietuvos radijas ir televizija (LRT)*, 2021 11 17, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1543747/situation-in-belarus-closer-to-military-action-than-migrant-crisis-finnish-fm>; Eurokomisarės Ylva Johansson vizitas Lietuvoje: trumpa spaudos konferencija su Lietuvos Ministrę Pirmininke Ingrida Šimonyte, Vilnius, 2021 08 02, <https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/I-209802>

²⁰ Pokalbis su Kybartuose sulaikytu „Saleh“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2022 m. kovo mėn.

²¹ Pokalbis per balso skambutį su Kybartuose sulaikytu irakiečiu „Bahir“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2022 m. kovo mėn.

²² Pokalbis per balso skambutį su Pabradėje sulaikyta šrilankiete „Sabitha“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2022 m. balandžio mėn. „LTTE“ – Tamil Elamo išlaisvinimo tigras (arba Tamių tigras) – tai ginkluota grupuotė, ilgą laiką dalyvavusi kariniuose veiksmuose prieš Šri Lankos vyriausybės pajėgas. Konfliktas pasibaigė 2009 m., tačiau tamių etninės mažumos atstovai Šri Lankoje ir toliau yra sistemškai diskriminuojami, o realių ar įtariamų ryšių su LTTE turintys tamių yra ilgą laiką savavališkai sulaikomi, kankinami ir verčiami patirti kitokį blogą elgesį.

²³ Médecins Sans Frontières (MSF), *People detained in Lithuania are experiencing abuse, violence and mental health distress*, (pranešimas spaudai, 2022 05 06), <https://www.msf.org/prolonged-detention-over-2500-migrants-lithuania-must-end-now>

DISKRIMINUOJANTYS DVEJOPI ELGESIO SU APSAUGOS SIEKIANČIAIS ASMENIMIS STANDARTAI

„Dabar viskas bus tik blogiau [pamačius, kas yra žadama ukrainiečiams], nes žmonėms čia darosi nepakeliama. Mes jaučiame didžiulį spaudimą [grįžti į savo šalis]. Ar jie kalba apie žmogiškumą? Mes irgi norime padėti atvykstantiems iš Ukrainos, nes mes jau tai matėme, mes jau su tuo gyvenome, mes jau tai jautėme“.

„Marwa“ – Medininkuose sulaikyta jauna irakietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Tęsiamas savavališkas sulaikymas ir neleistinas elgesys su asmenimis, kurie į Lietuvą ir kitas ES valstybes, tarp jų ir į Lenkiją bei Latviją, pateko iš Baltarusijos, ryškiai kontrastuoja su atvirų sienų politika ir šiltu priėmimu, kurį iš Ukrainos bėgantiems žmonėms 2022-aisiais rodo ES bei jos valstybių vyriausybės. Įspūdingi elgesio skirtumai parodo, kad požiūris, kuris riboja užuot gerbęs pabėgėlių ir migrantų teises, yra politinis pasirinkimas, o ne būtinas „ekstremalusis“ atsakas į išaugusius atvykstančiųjų skaičius. Jis taip pat atskleidžia iki kokio lygio ES ir jos valstybės narės taikė dvejopus standartus savo elgesiui su migrantais ir pabėgėliais, priklausomai nuo jų rasės, etninės kilmės, pilietybės ar kilmės šalies.

ES valstybės narės suteikė Ukrainos piliečiams laikiną apsaugą ir padėjo jiems išspręsti skubios humanitarinės pagalbos poreikius, įskaitant transporto, apgyvendinimo, darbo ir švietimo galimybes. 2020 m. gegužės pabaigoje Lietuvoje buvo registruota daugiau negu 50 000 ukrainiečių²⁴.

Daugelis Lietuvos sulaikymo centruose laikomų pabėgėlių ir migrantų labai gerai žino, ką reiškia bėgti iš karo apimtoms šalies, tačiau susidūrę su tokiais dvejopais standartais, jie tik dar giliau nusivylė. Žmonės, su kuriais kalbėjome, tarp kurių buvo ir tokių, kurie pabėgo nuo konflikto savo kilmės šalyse, ir kurie išstisus mėnesius praleido savavališkai sulaikyti, sakė, kad Lietuvos vyriausybės elgesys su pabėgėliais iš Ukrainos juos padrąsino. Tačiau kita vertus juos ne mažiau pribloškė begaliniai elgesio skirtumai, nes jie suprato, kad laisvė iš jų buvo atimta vien dėl rasistinių motyvų.

„Liūdna, kad esame tamsioje vietoje, išgyvename sunkiausią laiką ir nebeturime jokios vilties. Labiausiai skaudina, kai žiūrėdamas žinias matau, kaip pasaulis solidarizuojasi su pabėgėliais iš Ukrainos ir kaip jie elgiasi su mumis čia. Mane labai liūdina įvykiai Ukrainoje ir Rusijos diktatoriaus veiksmai. Karas paveikia žmones ir aš juos užjaučiu, nes mes [irgi] patyrėme tokius karo ir destruktijos momentus, ir tai yra labai skaudu“.

„Coman“ – Kybartuose sulaikytas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Šis suvokimas iš dalies sąlygojo protesto akciją Medininkų URC 2022 m. kovo mėn., kurios metu pabėgėliai ir migrantai ragino suteikti jiems panašų į ukrainiečiams teikiamą apgyvendinimą (žr. paskesnę skyrių „Kovo 2 d. reidas Medininkuose“). 2022 m. balandžio mėn. „Amnesty International“ atliktas tyrimas apie 2021 m. iš Baltarusijos į Lenkiją patekusius migrantus taip pat atskleidė, kad ten sulaikyti asmenys irgi išreiškė savo nusivylimą ir pyktį dėl to, kaip skirtingai buvo elgiamasi su iš Ukrainos bėgančiais žmonėmis. Bėgantys iš kitų šalių ir bandantys patekti į Lenkijos teritoriją 2022 m. kovo mėn. – pabėgėliams iš Ukrainos plūstant į Lenkiją – vis dar buvo žiauriai išstūminėjami atgal į Baltarusiją ir dažnai ištisas dienas gyveno pasienio zonoje be maisto ar vandens²⁵.

Ukrainos krizės kontekste puikiai atsiskleidė tikrasis Lietuvos ir kitų ES valstybių potencialas greitai ir gailestingai reaguoti į nuo konflikto ir pavojaus bėgančius žmones. Nors valdžios institucijos vis dar turi labai daug nuveikti, kad būtų užtikrintas visiškas saugumas bei visokeriopa pagalba iš Ukrainos bėgantiems asmenims, ši pagalba be galo ryškiai kontrastuoja su Lietuvos valstybės subjektų priešiškumu ir netinkamu elgesiu, kurį jie nukreipia į iš Baltarusijos atvykusius asmenis, kaip matome iš daugybės šioje ataskaitoje aptariamų liudijimų. Lietuvos ir kitų ES valstybių požiūris į pabėgėlių iš Ukrainos apsaugą parodo valstybės potencialą atlikti savo pareigą pagal ES ir tarptautinę žmogaus teisių ir pabėgėlių teisę, tačiau jų požiūris į pabėgėlius ir migrantus, kurie kirto sieną su Baltarusija, atsiduoda rasizmu ir veidmainiškumu, ir yra paženklintas rimtų žmogaus teisių pažeidimų, tarp jų – kankinimo ir kitokio netinkamo elgesio.

„Tai nenormalu, kad jie įkalino mus 10 mėnesių todėl, kad esame iš Afrikos, kad esame juodaodžiai. Žinote, aš esu juodaodė moteris, aš dėl to nekalta“.

„Ada“ – Medininkuose sulaikyta jauna moteris iš Kamerūno, apklausta 2022 m. kovo mėn.

„Čia jie su mumis elgiasi kaip su gyvuliais, ne kaip su žmonėmis... Jie sako mums, kad grįžtume į Kongą, ir kad jiems mūsų čia [Lietuvoje] nereikia.“

²⁴ Lietuvos Statistika, „Karo pabėgėliai iš Ukrainos“. (2022 06 14), osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards. Daugiau informacijos apie socialinės paramos paslaugas Ukrainos piliečiams Lietuvoje rasite Vilniaus miesto savivaldybės interneto svetainėje: vilnius.lt/en/2022/03/26/ukrainian-war-refugees-in-lithuania-what-social-support-are-they-entitled-to.

²⁵ Amnesty International, Poland: Cruelty Not Compassion, at Europe's Other Borders, (anksčiau cituota).

„Elise“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

„Prižiūrėtojas pasakė: „Mes jus išsiųsime į mišką medžioti“... Viskas čia yra rasizmas, jie visi yra dideli rasistai, visi prižiūrėtojai. Kai sirgdamas paprašai iškviešti greitąją pagalbą, jie sako, kad iškvies tik tada, kai nualpsi. Mums čia nepatinka. Kodėl niekas nemėgsta juodaodžių žmonių?“

„Josephine“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

2. NETEISĖTUMO KODIFIKAVIMAS: ĮSTATYMUOSE NUMATYTI IŠSTŪMIMAI, NESUTEIKTAS PRIEGRLOBSTIS IR SAVAVALIŠKAS SULAIKYMAS

Po to, kai 2021 m. liepos 2 d., buvo paskelbta „ekstremaliąją situaciją“ dėl trečiųjų valstybių piliečių „masinio antplūdžio“²⁶, Lietuvos Respublikos Seimas kelis kartus keitė Įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties (svarbūs teisės akto pakeitimai 2021 m. liepos, rugpjūčio ir gruodžio mėn.). Šios pataisos iš įstatymo atvirai pašalino apsaugas, kurios garantavo pabėgėlių ir migrantų teises, tarp jų – draudimą išsiųsti arba grąžinti užsieniečių²⁷ ir kolektyvinio asmenų išsiuntimo draudimą, galimybę prašyti ir gauti prieglobstį bei teisę nebūti savavališkai sulaikytam.

Pataisomis buvo įvestos specialiosios taisyklės, kurios yra kodifikuotos Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties X² skyriuje ir kurios taikomos „kai yra įvesta karo padėtis, nepaprastoji padėtis, taip pat paskelbta ekstremaliąją situacija dėl „masinio užsieniečių antplūdžio“. Labiausiai probleminės nuostatos aiškiai pažeidžia tarptautinę ir ES teisę, kuri saugo pabėgėlių ir migrantų teises. Tarp šių taisyklių ir galimybių

²⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. liepos 2 d. Nutarimas Nr. 517, Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo ir valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo paskyrimo, TAR, 30/07/2021, Nr. 15235, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/ad73a4c1dc0011eb866fe2e083228059?fwid=-1cefbqu9c8>

²⁷ Praktika, kai asmenys yra perkelti į tokią vietą ar jurisdikciją, kur jiems kiltų realus pavojus patirti persekiojimą ar kitus rimtus žmogaus teisių pažeidimus, įskaitant kankinimus ir kitokį blogą elgesį.

prašyti prieglobsčio nesuteikimas ir automatinis asmenų, kurie pateikė prašymą suteikti prieglobstį bei kurie yra laikomi nereguliais migrantais, sulaikymas. Praktikoje „ekstremaliosios“ taisyklės kodifikavo:

- išstūmimo per sieną praktiką (žr. šios ataskaitos 2.1 skyrių)
- galimybės prašyti prieglobsčio nesuteikimą asmenims, kurie pateko į šalį po sienos kirtimo neleistose vietose (žr. 2.2 skyrių), ir
- bendrą politiką dėl automatinio ir todėl savavališko sulaikymo, kuri taikoma tiek asmenims, kurie pateikė prašymą suteikti prieglobstį, tiek ir asmenims, kurie yra laikomi nereguliais migrantais (žr. 3.1 skyrių).

2022 m. vasario mėn. Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas iškėlė klausimą dėl tam tikrų 2021 m. įvestų „ekstremaliųjų priemonių“ teisėtumo ir kreipėsi į Europos Sąjungos teisingumo teismą (ESTT), prašydamas priimti prejudicinį sprendimą. Buvo prašoma, kad teismas, vadovaudamasis ES teise, priimtų sprendimą dėl Lietuvoje įsigaliojusių taisyklių, kurios atėmė iš žmonių galimybę prašyti prieglobsčio ir leido Lietuvos valdžios institucijoms pateisinti prieglobsčio prašytojų sulaikymą vien tuo, kad jie kirtu valstybės sieną neleistose vietose tuo metu, kai buvo paskelbta vyriausybės taip vadinama „ekstremalioji“ situacija.

Šios ataskaitos paskelbimo metu dar neturime teismo sprendimo, tačiau ESTT generalinis advokatas Nicholas Emiliou tikisi sprendimo, kuris atkurs teisėtumą pagal ES teisę ir pagrindinių teisių sistemas²⁸. Generalinis advokatas nustatė, kad Lietuvoje galiojančios taisyklės prieštarauja teisei prašyti prieglobsčio, negrąžinimo principui²⁹ bei teisei į laisvę³⁰, kurios yra saugomos ES Pagrindinių teisių chartijos 18, 19 ir 6 straipsniais. Generalinis advokatas taip pat nurodė, kad „išimtinės aplinkybės“ neleidžia nukrypti nuo šias tieses saugančių ES prieglobsčio taisyklių.

Nors taisyklės turėjo būti taikomos „ekstremaliosios“ situacijos atveju, ataskaitos rašymo metu, praėjus maždaug metams po jų įvedimo, praktikoje jos vis dar laikomos norma. Nuo jų priėmimo 2021 m. liepos mėn. ir iki dabar jos buvo taikomos nuolat. Po to, kai 2021 m. liepos mėn. buvo paskelbta „ekstremalioji situacija“, 2021 m. lapkričio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimas įvedė pačią pirmąją „nepaprastąją padėtį“³¹, kuri vėliau buvo kelis kartus pratęsta, o 2022 m. sausio ir vasario mėn. trumpam atšaukta. 2022 m. vasario mėn. ji buvo dar kartą įvesta dėl Rusijos karinių veiksmų prieš Ukrainą. Net ir tuo metu kai nepaprastoji padėtis nebuvo įvesta, Lietuvos institucijos ir toliau taikė „nepaprastosios padėties teisės aktus“ **pabėgėliams ir migrantams (ne ukrainiečiams)**. Tai vyko nepaisant to, kad iš Baltarusijos vidutiniškai atvykdavo santykinai nedidelis skaičius asmenų. Pačiu aktyviausiu laikotarpiu, 2021 m. liepos mėn., iš Baltarusijos kasdien vidutiniškai atvykdavo 93 asmenys³², o 2022 m. (birželio pradžioje) šis skaičius smarkiai sumažėjo iki vidutiniškai 12 per dieną atvykstančių asmenų³³. Tokie skaičiai tikrai nesudaro „masinio užsieniečių antplūdžio“.

Pagal tarptautinę teisę, susidarius nepaprastajai padėčiai valstybei leidžiama apriboti tam tikras žmogaus teises, jei dėl kritinės padėties iškyla „grėsmė tautos išlikimui“³⁴. Lietuvoje tokia grėsmė neegzistuoja ir valdžios institucijos tiesiog bandė ciniškai pasinaudoti ir nukreipti savo išskirtinius įgaliojimus į tam tikras pabėgėlių ir migrantų grupes. Net kai nepaprastoji padėtis įvedama pagrįstai, valstybėms suteikiama tik šiek tiek lankstumo įgyvendinant priemones: „nukrypstama tik tiek, kiek tai reikalinga dėl padėties kritiškumo“³⁵. Be to, tai negali tęstis ilgiau negu būtinai reikalinga³⁶. Lietuvoje įvestos priemonės paprasčiausiai neatitinka šių reikalavimų, nes negali būti paaiškintos padėties kritiškumu.

²⁸ ESTT Generalinio advokato Nicholas Emiliou išvada, pateikta 2022 m. birželio 2 d., ECLI:EU:C:2022:431, 2022 m. birželio 2 d., eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62022CC0072. ESTT preliminarus sprendimo paskelbimas planuojamas 2022 06 30.

²⁹ ESTT Generalinio advokato Nicholas Emiliou išvada, pateikta 2022 m. birželio 2 d. (anksčiau cituota), paragrafai 136-142.

³⁰ ESTT Generalinio advokato Nicholas Emiliou išvada, pateikta 2022 m. birželio 2 d. (anksčiau cituota), paragrafai 144-148.

³¹ Benas Gerdžiūnas, "Lithuania declares state of emergency on border with Belarus", *Euractiv*, 2021 11 10,

www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/lithuania-declares-state-of-emergency-on-border-with-belarus/

³² 2021 m. liepos mėn. Lietuvoje buvo užfiksuota 900 atvykimų iš Baltarusijos. Žr. „Frontex“, "Migratory situation at EU's borders in September: Increase on the Central Mediterranean and Western Balkan routes", 2021 10 15, frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/migratory-situation-at-eu-s-borders-in-september-increase-on-the-central-mediterranean-and-western-balkan-routes-RZRnEH

³³ Tai apytikris skaičius, gautas padalijus bendrą Lietuvos pasienyje užfiksuotų asmenų skaičių (2 028) iš dienų skaičiaus tarp 2021 gruodžio 31 d. ir 2022 m. birželio 10 d. (160). Bendras pasienyje užfiksuotų asmenų skaičius buvo apskaičiuotas sudėjus 2022 m. pasienyje užfiksuotų asmenų, kurie buvo išstumti į Baltarusiją iki birželio 10 d. skaičių (1 917) (šaltinis - LRT.lt, anksčiau cituota), ir iki birželio 6 d. priimtų asmenų skaičių (111) (šaltinis - Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, anksčiau cituota). Šie skaičiai yra apytikriai dar ir dėl to, kad žmonės galėjo būti išstumti atgal daugiau negu vieną kartą, todėl tas pats žmogus galėjo būti suskaičiuotas kelis kartus, kas leidžia manyti, kad faktiškai galėjo būti užfiksuota mažiau negu 12 atvykimų per dieną.

³⁴ JT Tarptautinio Pilietinių ir Politinių Teisių Pakto 4 straipsnis; Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 15 straipsnis.

³⁵ JT Tarptautinio Pilietinių ir Politinių Teisių Pakto 4 straipsnio 4 paragrafas.

³⁶ JT Tarptautinio Pilietinių ir Politinių Teisių Pakto 4 straipsnis.

ESTT Generalinis advokatas taip pat patvirtino šią nuomonę išsakydamas, kad Lietuvos situacija nepateisina valstybės nukrypimo nuo ES teisės³⁷: „Nors nenoriu sumenkinti Lietuvos pasienyje susidariusios situacijos sunkumo, manau, tokia situacija nėra „rimti viešąją tvarką trikdančios vidaus neramumai“.

2.1 IŠSTŪMIMAI LIETUVOS – BALTARUSIJOS PASIENYJE

2021 m. rugpjūčio 3 d. Lietuvos valdžios institucijos pradėjo išstūminėti atgal asmenis, kurie kirto Lietuvos sieną su Baltarusija, nesuteikdamos jiems galimybės prašyti prieglobsčio³⁸. Nuo to laiko Lietuva įvykdė mažiausiai 10 023 išstūmimų³⁹, ir tik 381 asmenims buvo leista patekti į Lietuvos teritoriją išimties tvarka⁴⁰.

Pagal 2021 m. rugpjūčio mėn. priimtas ir tebegaliojančias Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pataisas, visiems Lietuvos – Baltarusijos sieną neleistinose vietose kirtusiems asmenims buvo atimta teisė prašyti prieglobsčio. Pagal naujas taisykles Lietuvoje prieglobsčio prašymai galėjo būti priimti tik tada, jei buvo pateikti tam tikrose vietose ar tam tikromis aplinkybėmis, kurios realybėje buvo nepasiekiamos ar neįmanomos praktiškai visiems, kurie buvo patekę į Baltarusijos imigracijos schemos gniaužtus.

Pataisose buvo numatyta, kad „per įvestos karo padėties, nepaprastosios padėties, taip pat [sic] paskelbtos ekstremaliosios situacijos dėl [nenurodyta] masinio užsieniečių antplūdžio laikotarpį“ prašymai suteikti prieglobstį bus priimami tik tada, jei bus pateikti Valstybės sienos apsaugos tarnybai „pasienio kontrolės punktuose ar tranzito zonose“ (Lietuvos tarptautiniuose oro uostuose), arba užsienio valstybėje per nurodytas Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybes ar konsulines įstaigas⁴¹. Prašymai suteikti prieglobstį bet kur kitur Lietuvos teritorijoje galėjo būti pateikti tik Vidaus reikalų ministerijos Migracijos departamentui, kai užsienietis turėjo leidimą atvykti į šalį (pvz., su viza). Išimties tvarka ir savo diskrecija Valstybės sienos apsaugos tarnyba, atsižvelgusi į užsieniečio pažeidžiamumą ar kitas individualias aplinkybes, gali priimti užsieniečio, neleistinoje vietoje kirtusio Lietuvos Respublikos valstybės sieną, prašymą suteikti prieglobstį⁴². Kadangi šie kriterijai nebuvo apibrėžti tiksliau, šiuo klausimu sienos apsaugos pareigūnai galėjo veikti visiškai pagal savo diskreciją. Lietuvos Respublikos vyriausiasis administracinis teismas nurodė, kad kadangi sienos apsaugos pareigūnų diskrecijos sąlygos nėra tiksliai nustatytos, yra neįmanoma spręsti dėl jų ribų ir veiksmingumo⁴³.

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateikti duomenys rodo, kad tik labai nedaug asmenų pavyko pateikti prieglobsčio prašymus tokiomis sąlygomis. Pvz., Lietuvos Respublikos Ambasadoje Minske, Baltarusijoje, buvo priimta tik 15 prašymų, kuriuos pateikė Sirijos, Irako, Kubos ir Rusijos piliečiai⁴⁴.

Visiškai nepaisant Lietuvos pareigų pagal tarptautinę ir ES teisę⁴⁵ ir prisidengiant nacionalinės teisės aktais, šiomis priemonėmis buvo bandoma įteisinti išstūmimų praktiką, t.y., asmenų išsiuntimus per sieną supaprastinta tvarka, visiškai neįvertinus jų individualių apsaugos poreikių bei kitų procedūrinių garantijų. Išstūmimai yra visada neteisėti tiek pagal tarptautinę teisę, tiek ir pagal ES teisės aktus. Jie pažeidžia asmens teisę prašyti prieglobsčio ir kolektyvinio išsiuntimo draudimą bei absoliutų teisinį principą dėl asmens negrąžinimo, kuris absoliučiai draudžia perkelti asmenį į valstybę, kurioje jam gresia realus pavojus patirti persekiojimą, kankinimą ar kitokį netinkamą elgesį arba kitus rimtus žmogaus teisių pažeidimus⁴⁶.

³⁷ Generalinio advokato išvadoje atmetama galimybė Lietuvai nukrypti nuo ES prieglobsčio teisyne ekstremaliosios situacijos paskelbimo pagrindu. Žr. paragrafus 107-119 ir 153. ESTT Generalinio advokato Nicholas Emiliou išvada, pateikta 2022 m. birželio 2 d. (anksčiau cituota).

³⁸ Remiantis Vidaus reikalų ministro įsakymu, kuris buvo skirtas 2021 m. liepos mėn., priėmus Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pataisas. Žr. Europos pabėgėlių ir tremtinių taryba (ECRE), „Extraordinary responses: legislative changes in Lithuania“, 2021 (anksčiau cituota).

³⁹ Kadangi tas pats asmuo galėjo būti išstumtas kelis kartus, šis skaičius parodo išstūmimų, o ne išstumtų asmenų skaičių. Šaltinis: „Per parą pasieniečiai į Lietuvą neįleido 25 migrantų, iš viso jau apgretta 10 tūkst. atėjūnų“, *Lietuvos Radijas ir televizija (LRT)*, 2022 06 11, www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1716809/per-para-pasienieciai-i-lietuva-neileido-25-migrantu-is-viso-jau-apgretta-10-tukst-atejunu.

⁴⁰ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140¹²(1) straipsnis. Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, IX-2206 (su 2022 m. sausio 11 pataisomis), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/555481808b0d11ecb8b0fe92fb660e20?fwid=-81nf5j4xh>

⁴² Lietuvos Respublikos Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140¹²(2) straipsnis. Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, IX-2206 (su 2022 m. sausio 11 d. pataisomis), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/555481808b0d11ecb8b0fe92fb660e20?fwid=-81nf5j4xh>

⁴³ Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas, C-72/22 PPU – 1, *Prašymo priimti prejudicinį sprendimą pagal Teisingumo Teismo Procedūros reglamento 98(1) straipsnį santrauka*, 2022 02 04, parag. 11.

⁴⁴ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, el. laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

⁴⁵ Pavyzdžiui, žr. Europos Parlamentas, *Pushbacks at the EU's external borders*, 2021 m. kovo mėn., [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689368/EPRS_BRI\(2021\)689368_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689368/EPRS_BRI(2021)689368_EN.pdf)

⁴⁶ Kankinimo draudimas yra absoliutus ir apsaugomas *jus cogens* norma tarptautinėje teisėje, kas reiškia, kad jis taikomas visuotinai ir nuo jo negali būti nukrypstama. Jis taip pat įtvirtintas Tarptautinio Civilinių ir Politinių Teisių Pakto 7 straipsnyje, Europos Žmogaus Teisių

Negrąžinimo principas yra įprasta tarptautinės teisės taisyklė. Jis yra įtvirtintas įvairiose žmogaus teisių sutartyse, kurias yra pasirašiusi Lietuva, tarp jų – 1951 m. JT Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso⁴⁸, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (ICCPR)⁴⁹, Europos žmogaus teisių konvencijoje⁵⁰ ir JT Konvencijoje prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą⁵¹.

VYKDYDAMA IŠSTUMIMUS, LIETUVA PAŽEIDĖ EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO SPRENDIMĄ

Buvo mažiausiai vienas atvejis, kai Lietuvos valdžios institucijos išstūmė grupę iš Kubos atvykusių prieglobsčio prašytojų, tuo pažeisdamos Europos žmogaus teisių teismo (EŽTT) sprendimą, kuris draudė juos išsiųsti iš Lietuvos. „Sienos grupės“ – vietos aktyvistų, kurie padeda į nevirtų kritusiems žmonėms Lietuvos pasienyje, teigimu, iki teismo sprendimo šie prieglobsčio prašytojai iš Kubos buvo mažiausiai aštuonis kartus išstumti iš Lietuvos per Lietuvos – Baltarusijos sieną⁴⁷. Išstūmimų proceso metu kubiečių grupės nariai patyrė sužalojimų ir buvo įstrigę miške esant minusinei temperatūrai be maisto ir vandens⁴⁸. 2022 m. balandžio 8 d. EŽTT skyrė teisiškai privalomą⁴⁹ įsakymą dėl laikinųjų apsaugos priemonių pagal 39 taisyklę, kuriuo nurodė, kad grupė negali būti išsiųsta iš Lietuvos⁵⁰. Visiškai nepaisydami EŽTT įsakymo, Lietuvos sienos apsaugos pareigūnai išstūmė Kubos piliečius atgal į Baltarusiją balandžio 9 d. Valstybės sienos apsaugos tarnyba informavo, kad grupė buvo išstumta, kadangi sienos apsaugos pareigūnai negalėjo patikrinti EŽTT įsakymo autentiškumo, o patys prieglobsčio prašytojai iš Kubos negalėjo pateikti jo kopijos. „Sienos grupės“ teigimu, dar iki išstūmimo jos nariai pateikė EŽTT sprendimo egzempliorių sienos apsaugos pareigūnams. Galiausiai Vidaus reikalų ministerija ir Valstybės sienos apsaugos tarnyba pripažino, kad EŽTT sprendimas turėjo būti vykdomas, tačiau kubiečių grupę jau buvo prievarta išsiųsta iš Lietuvos. Dėl incidento Vidaus reikalų ministerija kaltino institucijų nesusikalbėjimą, juolab kad Lietuvos Respublikos Teisingumo ministrė patvirtino, kad Lietuvos vyriausybė gavo EŽTT sprendimą balandžio 8 d. vakare, t.y. dieną prieš tai, kai kubiečių grupė buvo išstumta⁵¹. Balandžio 14 d., po išstūmimo praėjus penkioms dienoms, Valstybės sienos apsaugos tarnyba informavo, kad kubiečių grupė buvo dar kartą priimta į Lietuvą, leidžiant jiems čia pašyti prieglobsčio⁵².

IŠSTUMTI ATGAL Į BALTARUSIJĄ KANKINIMAMS

Baltarusijos pajėgos naudojo ir tebenaudoja neleistiną elgesį, įskaitant kankinimą ir kitokį blogą elgesį, prieš prieglobsčio prašytojus, kurie buvo išstumti į Baltarusiją iš ES valstybių⁵³. Žaisdamos nežmogišką žaidimą su žmonių gyvybėmis, Baltarusijos pajėgos reguliariai juos muše pasienyje su ES valstybėmis, surinkdavo ir laikydavo juos Baltarusijos sienos „apsaugos zonoje“ esančiuose taškuose, ir naudodamos smurtą vertė juos bandyti kirsti sieną dar ir dar kartą, dažnai visiems kartu. „Apsaugos zonoje“ atsidūrę asmenys, tarp kurių buvo ir šeimos su mažais vaikais, neturėjo nei maisto, nei vandens, nei pastogės ar sanitarinių mazgų, Baltarusijos pajėgos iš jų vogė ir vertė mokėti kyšius pareigūnams. 2000 m. pradžioje (sausio – kovo mėn.) pasienyje įstrigę žmonės pasakojo, kad Baltarusijos valdžios institucijų vykdomas smurtas ir pinigų reikalavimai dar labiau sustiprėjo, nes vis daugiau ir daugiau žmonių buvo išstumiami atgal į Baltarusiją iš ES valstybių, tarp jų – iš Lietuvos, Lenkijos ir Latvijos⁵⁴. Nepaisant to, kad šios praktikos buvo plačiai paviešintos,

Konvencijos 3 straipsnyje ir JT Konvencijoje prieš kankinimus. Kai žmogui kyla kankinimo pavojus, pagal negrąžinimo principą negali būti taikomos jokios išimties saugumo pagrindai, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Didžioji kolegija: *Chahal prieš JK* (22414/93), (1996) §80; *Saadi prieš Italiją* (37201/06), (2008) §127; *Ramirez Sanchez prieš Prancūziją* (59450/00), (2006) §116; *Labita prieš Italiją* (26772/95), (2000) §119.

⁴⁷ „Nevyriausybinkai praneša apie į Lietuvą atvykusius kubiečius: tvirtina – nors turi teisę pasilikti, Lietuvos pasieniečių buvo apgretinti bent aštuonis kartus“, *Lietuvos radijas ir televizija (LRT)*, 2022 04 09, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1668799/nevyriausybinkai-pranesa-apie-i-lietuva-atvykusius-kubiecius-tvirtina-nors-turi-teise-pasilikti-lietuvas-pasienieciu-buvo-apgretinti-bent-astuonis-kartus?fbclid=IwAR1FWzeNux7pkk7eubqKuPa7fda6weAI6O1zi7fkyK6Pg7q-haZCrKP40to>

⁴⁸ „Sienos grupės“ Facebook įrašas, 2022 04 09, <https://www.facebook.com/sienosgrupe/posts/166759539146166>.

⁴⁹ Sprendime byloje *Mamatkulov ir Askarov prieš Turkiją* (1999), Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad Europos Tarybos valstybėms narėms laikinosios apsaugos priemonės yra teisiškai privalomos. Būtent, kad nesilaikant apsaugos priemonių, kurios yra numatytos Teismo taisyklių 39 taisyklėje, gali būti pažeistas Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 34 straipsnis. Žr. *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC] - 46827/99, Judgment 4.2.2005 [GC], Europos Žmogaus teisių teismas, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-4000>.

⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas, Y.R.B. ir kiti prieš Lietuvą. Pareiškėjui skirtas sprendimas buvo įkeltas „Sienos grupės“ Facebook paskyroje, žr.: <https://www.facebook.com/sienosgrupe/photos/a.108036638351790/166757745813012/>.

⁵¹ Margiris Meilutis, „Strasbūro nurodymas migrantų neapsaugojo: keturi kubiečiai išsiųsti iš Lietuvos“, *15 min*, 2022 04 10, www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/strasburo-nurodymas-migrantu-neapsaugojo-keturi-kubieciai-issiusti-is-lietuvos-1664946?copiedwww.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/strasburo-nurodymas-migrantu-neapsaugojo-keturi-kubieciai-issiusti-is-lietuvos-1664946

⁵² World Organisation Against Torture (OMCT), „Lithuania: Criminalisation of solidarity as people on the move are pushed back“, 2022 04 21, www.omct.org/en/resources/statements/lithuania-criminalisation-of-solidarity-on-the-rise-as-people-on-the-move-are-pushed-back

⁵³ Amnesty International, *Poland: Cruelty Not Compassion, at Europe's Other Borders*, (anksčiau cituota); Amnesty International, Belarus/EU: New evidence of brutal violence from Belarusian forces against asylum-seekers and migrants facing pushbacks from the EU, (anksčiau cituota).

⁵⁴ Amnesty International, *Poland: Cruelty Not Compassion, at Europe's Other Borders*, (anksčiau cituota); Amnesty International, Belarus/EU: New evidence of brutal violence from Belarusian forces against asylum-seekers and migrants facing pushbacks from the EU, (anksčiau cituota).

Lietuvos valdžios institucijos tęsia žmonių išstūmimus į Baltarusiją, kur jie yra kankinami ir patiria kitokį netinkamą elgesį, įskaitant ir brutalų fizinį smurtą⁵⁵.

Išstumdamas pabėgėlius ir migrantus į Baltarusiją, Lietuvos institucijos pažeidė absoliutų draudimą grąžinti bet kokį asmenį į valstybę, kurioje jam gresia pavojus patirti kankinimą, kas pagal tarptautinę teisę yra *jus cogens* norma, kuriai netaikomos jokios išlygos, tame tarpe ir nacionalinio saugumo pagrindu⁵⁶.

LIETUVOS SIENOS APSAUGOS INSTITUCIJŲ APGAULĖ IR NETINKAMAS ELGESYS

Pabėgėliai ir migrantai nuolatots pranešdavo, kad Lietuvos institucijos vykde išstūmimus, pasitelkdamos apgaulę ir žiaurius metodus. Keli žmonės pasakojo, kad pasienio apsaugos pareigūnai juos muše policininko lazdomis ir mažiausiai trys apklaustieji informavo, kad pasienyje Lietuvos pareigūnai prieš žmones naudojo elektros šoko įtaisus ir apsvaiginančius ginklus. Prieš išstumdami žmones atgal į Baltarusiją, Lietuvos pareigūnai iš migrantų ir pabėgėlių dažnai atimdavo pinigus ir mobiliuosius telefonus. Žmonės taip pat pasakojo, kad išstumiami į Baltarusiją jie buvo neretai verčiami bristi į ledinį upės vandenį.

„Amnesty International“ kalbėjosi su 16 iš Lietuvos į Baltarusiją išstumtų asmenų. Tarp jų buvo 14 irakiečių, kurie ne tik buvo išstumti iš Lietuvos, bet ir galiausiai grąžinti iš Baltarusijos į Iraką, taip ir negavę jokios galimybės pateikti prašymą suteikti prieglobstį. Grupė prisiminė, kaip su jais elgėsi Lietuvos sienos apsaugos pareigūnai, ir kad jų elgesys prilygo kankinimui ar kitokiam žiauriam, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui ar baudimui („kitoks netinkamas elgesys“).

Iš Sirijos atvykęs prieglobsčio prašytojas „Adil“, kuris buvo išstumtas atgal į Baltarusiją 2021 m. lapkričio mėn., prisiminė matęs kaip Lietuvos sienos apsaugos pareigūnas įkišo elektrinį apsvaiginantį ginklą į vienoje grupėje su juo atvykusio ligoto vyro burną. Apsvaigintas vyras neteko sąmonės ir buvo priverstas grįžti į Baltarusiją. Kaip pasakojo „Adil“:

„Atėjo Lietuvos kariuomenė, jie turėjo elektrinę lazda, kurią panaudojo prieš mus. Jie susodino mus, šešiis sirus vyrus, į baltą furgoną. Jis buvo labai mažas, todėl ten nebuvo vietos. Vienas vyras turėjo problemų dėl cukraus kraujyje, ir jo būklė buvo labai prasta. Jis mums [apie tai] pasakė, ir vienas iš vyrų, kuris šiek tiek kalbėjo angliškai, paprašė Lietuvos kariuomenės pagalbos. Jie sustabdė automobilį ir iš jo išlipo, jie paklausė kas turi problemų dėl cukraus kraujyje. Tada kareivis įkišo jam į burną lazda, paleido jo burnoje elektrą ir tada jis [vyras] neteko sąmonės. Jis taip smarkiai kratėsi, kad mes manėme, jog jis mirė. Jie mus nuvežė prie sienos, vėl muše ir tada išstūmė mus per sieną. Kai jie mus išstūmė, jis net negalėjo paeiti ir todėl turėjome jį nešti.“

„Adil“ – į Baltarusiją išstumtas siras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kiti į Iraką grįžę asmenys savo liudijimuose taip pat prisiminė prietaisų *Taser* naudojimą ir daužymus policininkų lazdomis. Vienas vyras pasakojo, kad jį „Lietuvos pajėgos pagavo iš karto [vos kirtus sieną]. [Iš grupės] jie išsirinko dvi šeimas ir trenkė man ir kitiems vyrams prietaisu *Taser*, ir priverstė mus [eiti] atgal į upę ir atgal į niekieno žemę [Baltarusiją]“⁵⁷. Truputį vyresnis nei 30-ies metų irakietis „Haidar“ taip pat prisiminė, kad prietaisais *Taser* ir policininkų lazdas taip pat naudojo veždami žmones kariniuose sunkvežimiuose, prieš išsiųsdami juos per upę atgal į Baltarusiją.

„Priėję Lietuvos sieną, mes perėjome per tvorą, tačiau mus sugavo. Mūsų buvo 37-eri: maždaug septynios šeimos, o likusieji buvo vyrai. Iš vyrų, bet ne iš moterų, jie atėmė telefonus, nešiojamus įkroviklius ir pinigus. Jie sugadino telefonų įkrovimo ir SIM kortelių angas ir sunaikino SIM korteles. Jie neatėmė pinigų iš manęs, bet atėmė iš kitų. Jie susodino mus į kelis kariškus automobilius ir išvežė mus į kitą vietą. Kol žmonės buvo automobiliuose, jie daužė juos prietaisais *Taser* ir muše lazdomis. Jie liepė mums eiti tiesiai į Baltarusiją, tačiau kad pasiektume Baltarusijos tvorą, turėjome perbristi upę, kurioje vanduo siekė krūtinę“.

„Haidar“ – irakietis, apklaustas Irake 2021 m. gruodžio mėn.

Siras „Amir“ papasakojo, kaip Lietuvos sienos apsaugos pareigūnai apgavo grupę kartu su juo keliaujančių žmonių, norėdami priversti juos grįžti į Baltarusiją. Grupė sekė paskui Lietuvos pareigūnus, kurie jiems sakė, kad nuveš juos į Lenkiją, tačiau užuot tai padarę, išstūmė juos atgal į Baltarusijos teritoriją.

„Jie mus susodino į karišką sunkvežimį. Paklausiau, kur jie mus veža, ir jie atsakė, kad prie Lenkijos sienos. Pasakiau jiems, kad mums reikia maisto ir drabužių, kad mes galime jums sumokėti. Kiekvienam davė po

⁵⁵ Amnesty International, Belarus/EU: New evidence of brutal violence from Belarusian forces against asylum-seekers and migrants facing pushbacks from the EU, (anksčiau cituota).

⁵⁶ Kankinimo draudimas yra absoliutus ir apsaugomas *jus cogens* norma tarptautinėje teisėje, kas reiškia, kad jis taikomas visuotinai ir nuo jo negali būti nukrypstama. Jis taip pat įtvirtintas Tarptautinio Civilinių ir Politinių Teisių Pakto 7 straipsnyje, Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 3 straipsnyje ir JT Konvencijoje prieš kankinimus. Kai žmogui kyla kankinimo pavojus, pagal negrąžinimo principą negali būti taikomos jokios išimtys saugumo pagrindu.

⁵⁷ Pokalbis su irakiečiu „Zaid“, (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2021 m. gruodžio mėn.

nedidelį krepšį, butelį vandens ir maisto, kurio užteko vienai dienai. Jie vežiojo mus tarp kaimų, tada atvykome į vietą. Atėjo pareigūnas ir pasakė, jūs eisite 5 km ir tada pasieksite Lenkijos teritoriją [...]. Mes nuėjome apie 100 metrų ir aš pamačiau Baltarusijos vėliavą, todėl atsisukęs į pareigūną pasakiau, kad tai Baltarusijos vėliava. Jis atsakė: „Ne, ne, eikit toliau, [ten] bus Lenkija“. Jie mums grąžino mobiliuosius telefonus, todėl mes jais pasinaudoję supratome, kad esame 50 km nuo Lenkijos sienos, Baltarusijos teritorijoje“.

„Amir“ – į Baltarusiją išstumtas siras, apklaustas 2022 m, kovo mėn.

„Amir“ taip pat papasakojo, kaip jį mušė pareigūnai.

„Buvau šalia karinio sunkvežimio ir pargriuvau ant žemės, todėl vienas iš kareivių priėjo prie manęs ir mane primušė, priėjęs pareigūnas liepė jam to nedaryti. Pareigūnas paklausė, kas atsitiko, ir dar kartą man pasakė eiti 5 km, kad patektčiau į Lenkiją“.

„Amir“ – į Baltarusiją išstumtas siras, apklaustas 2022 m, kovo mėn.

Kiek vyresni nei 20 metų irakiečiai „Waleed“ ir „Kawan“ prisiminė, kaip 2021 m. pabaigoje buvo keturis kartus Lietuvos valdžios institucijų išstumti atgal į Baltarusiją, ir du kartus sumušti. Kaskart sienos apsaugos pareigūnai iš jų atimdavo pinigus ir išmaniuosius telefonus. Iš viso pareigūnai iš jų atėmė 2 000 JAV dolerių ir du išmaniuosius telefonus. „Waleed“ ir „Kawan“ prisistatė Lietuvos institucijoms du kartus – kiekvieną kartą po to, kai buvo apie savaitę išgyvenę Lietuvos miške šaltyje ir be jokio maisto, tačiau abu kartus buvo priversti grįžti į Baltarusiją. Pagaliau abu vyrai, kurie buvo taip pat ne kartą išstumti iš Lenkijos, iš Baltarusijos grįžo atgal į Iraką šios šalies vyriausybės organizuoju skrydžiu. Jie neturėjo galimybės pateikti prašymą dėl prieglobsčio suteikimo ES⁵⁸.

„Yousef“, kuris irgi atvyko iš Irako, pasakojo, kaip kartą žiemos metu, kai Lietuvoje buvo smarkiai nukritusi temperatūra, Lietuvos sienos apsaugos pareigūnai priverė vieną jų grupės vyrą įbristi į upelį ir kurį laiką stovėti lediniame vandenyje. Galiausiai „Yousef“ grupė buvo prievarta išsiųsta į Baltarusiją. „Yousef“ taip pat matė, kaip pareigūnai daužė kitiems grupės vyrams per kojas policininko lazdomis⁵⁹. „Haider“, „Karim“, „Avdar“ ir „Zaid“ – visi atvykę iš Irako, pasakojo apie tris atskirus įvykius, kai žmonėms buvo liepta bristi per šaltą upę, vandeniui siekiant iki krūtinės arba pilvo, kai lauke buvo labai žema žiemos temperatūra⁶⁰.

Lietuvos valdžios institucijos pasienyje naudojo kankinimus ir kitokį netinkamą elgesį, palikdavo pabėgėlius ir migrantus be galo pavojingomis sąlygomis ir išstumdavo juos atgal į Baltarusiją, kur jų laukė kankinimai. Tokiu savo elgesiu Lietuva pažeidė tarptautinę teisę ir standartus, ir įvykdė daugybinius asmens negrąžinimo principo ir absoliutaus kankinimų ir kitokio netinkamo elgesio draudimo pažeidimus⁶¹.

2.2 PRIEGLOBSČIO GALIMYBĖS NESUTEIKIMAS SULAIKYTIESIEMS ASMENIMS

Nors Lietuva išstūmė daugumą žmonių, kuriuos aptiko bandančius patekti į šalį neleistinose vietose po 2021 m. liepos mėn., kai kuriems iš jų pavyko įvažiuoti į Lietuvos teritoriją. Tačiau žmonės, kurie išsakė ketinimą

⁵⁸ Pokalbis su irakiečiais „Waleed“ ir „Kawan“ (vardai pakeisti dėl saugumo priežasčių), 2021 m. gruodžio mėn.

⁵⁹ Pokalbis su irakiečiu „Yousef“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2021 m. gruodžio mėn.

⁶⁰ Pokalbiai su irakiečiais „Karim“, „Avdar“ ir „Zaid“, (vardai pakeisti dėl saugumo priežasčių), 2021 m. gruodžio mėn.

⁶¹ Pagal tarptautinę teisę kankinimas ir kitoks žiaurus, nežmoniškas elgesys ar baudimas yra absoliučiai draudžiami bet kokiomis aplinkybėmis ir be jokių išlygų. Be Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, Lietuva yra pasirašiusi ir Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (TPPTP) bei Europos žmogaus teisių konvenciją (EŽTK), kuri, kaip ir Konvencija prieš kankinimą, draudžia kankinimą ir kitokį netinkamą elgesį bet kokiomis aplinkybėmis ir be jokių išlygų, bei kitas konkrečiam kontekstui taikytinas sutartis (TPPTP 7 str., EŽTK 3 str., Vaiko Teisių Konvencijos 37(a) ir 39 str., Neįgalųjų teisių konvencijos 15 str.). Kankinimo ir kitokio netinkamo elgesio draudimas yra numatytas ir tarptautinėje papročių teisėje, todėl privalomas visoms tautoms; pavyzdžiui, žr., Tarptautinis Baudžiamasis Tribunalas buvusiai Jugoslavijai, Prokuroras prieš Anto Furundžiją, teismo Bylos Nr. IT-95-17/1-T (nuosprendis), 1998 12 10, parag. 153-154; Tarptautinis Teisingumo Teismas, Ahmadou Sadio Diallo byla (Gvinėjos Respublika prieš Demokratinę Kongo Respubliką), 2010 11 30 nuosprendis, parag. 87. Pagal JT Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 1(1) straipsnį, veiksmai yra kankinimas, kai jį sudaro keturi elementai: (1) ketinimas, (2) stiprus fizinio ar psichinio skausmo arba kančios sukėlimas, (3) tikslas priversti ką nors padaryti, įbauginti, išgauti informaciją ar prisipažinimą arba diskriminuoti ir (4) tam tikro lygio oficialios valdžios įsikišimas. Palyginimui, toks žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys ar baudimas, kadangi jam trūksta vieno ar dviejų į kankinimo apibrėžimą įeinančių elementų. Žr., JT Konvencijos prieš kankinimą 16 straipsnį. Taip pat žr. Komiteto prieš kankinimą, Bendrąją pastabą 2, valstybių šalių 2 straipsnio įgyvendinimas, 2008 01 24, UN Doc. CAT/C/GC/2 (2008), parag. 10. Pavyzdžiui, netinkamo elgesio veiksmas apims žiaurių, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, o ne kankinimą, jei jam trūksta būtino ketinimo ar reikiamo tikslo ar jei skausmas ar kančia nėra „stiprus“.

prašyti prieglobsčio Lietuvoje, vis tiek neturėjo galimybės pasinaudoti prieglobsčio procedūra ir buvo automatiškai sulaikyti.

Kaip buvo minėta pirmiau, pagal „nepaprastosios“ padėties teisės aktus, Migracijos departamentas „nepriima“ prašymų suteikti prieglobstį iš žmonių, kurie neturėjo leidimo atvykti į Lietuvą, išskyrus išimties tvarka ir sienos apsaugos pareigūnams naudojant savo diskreciją⁶². Todėl Migracijos departamentas atsisakė nagrinėti prašymus suteikti prieglobstį, remdamasis tuo, kad šie prašymai buvo pateikti nesilaikant įstatymo nustatytų reikalavimų. Tokiu būdu valdžios institucijos kelis mėnesius laikydavo apsaugos siekiančius žmones pavoingoje teisinio neapibrėžtumo padėtyje, nesuteikdami jiems prieglobsčio prašytojo statuso, tačiau laikydami juos nereguliais migrantais.

„Amnesty International“ kalbėjosi su keliais žmonėmis, kurie buvo sulaikyti taip ir negavę galimybės pasinaudoti prieglobsčio procedūra, nepaisant to, kad buvo išsakę norą gauti tarptautinę apsaugą. Daugelis iš jų savanoriškai prisistatė valdžios institucijoms, tikėdamiesi galimybės paprašyti prieglobsčio, tačiau buvo nuvežti į areštinę ir po to kelis mėnesius praleido sulaikyti.

„Atvykęs čia spalį pateikiau daug prieglobsčio prašymų ir taip pat pateikiau prieglobsčio prašymus el. paštu, tačiau, deja, jie atsisakė [nagrinėti] visus mano prašymus. Praleidęs čia [sulaikyme] penkis mėnesius, turėjau asmeninį teisininką, kuris pateikė prašymą suteikti prieglobstį, tačiau prašymas buvo [taip pat grąžintas], paaiškinant, kad turiu prašyti prieglobsčio prie sienos“.

„Saleh“ – Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Nesuteikiant galimybės pasinaudoti prieglobsčio procedūra yra pažeidžiama teisė prašyti prieglobsčio, kurią turi visi, nepriklausomai nuo jų migracijos statuso ar patekimo į šalį būdo. Be to, galimybės prašyti prieglobsčio nesuteikimas pažeidžia tų žmonių, kuriems reikalinga tarptautinė apsauga, teisę į šio jų poreikio pripažinimą.

Lietuvos valdžios institucijos taip pat nesuteikė galimybės pasinaudoti prieglobsčio procedūra žmonėms, kurių prašymai turėjo *prima facie* pagrindą. „Amnesty International“ kalbėjosi su penkiais sirais, kurie kelis mėnesius neturėjo galimybės pasinaudoti prieglobsčio procedūra, nepaisant to, kad Sirijos gyventojams grėsė pavojus patirti persekiojimą ir kitus žmogaus teisių pažeidimus.

„Sirijoje esu ieškomas, kad atlikčiau karinę [tarnybą], bet aš nenoriu kovoti. Teismas nurodė suimti mus dviem mėnesiams ir mus nuvežė į Kybartus, tai buvo... 2021 m. spalio. Nusipirkau telefoną ir telefonu užpildžiau prieglobsčio prašymą. Iš pradžių aš [užrašiau jį] popieriuje ir padaviau jį pareigūnui. Po savaitės atėjo kitas pareigūnas ir pasakė man: „Kodėl tu čia? Važiuk namo!“ Kiekvieną kartą tas pats pareigūnas man pasako, kad mano prašymas buvo atmestas ir kad aš turiu važiuoti atgal į savo šalį. Bet aš negaliu, [ten] vyksta karas.“

„Saleh“ – Kybartuose sulaikytas vyras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Vienas siras galėjo pateikti įrodymus, kad jį kaip pabėgėlį jau pripažino Jungtinių Tautų Pabėgėlių reikalų vyriausiasis komisaras (UNHCR) Libane, tačiau praleidęs kelis mėnesius sulaikytas Lietuvoje, jis net negalėjo pasakyti, ar Lietuvos valdžios institucijos priėmė jo prieglobsčio prašymą nagrinėjimui.

„Esu čia sulaikytas penkis mėnesius ir nežinau, kodėl esu sulaikytas. Net nežinau, ar sugebėjau pateikti prašymą suteikti prieglobstį, ar ne. Turiu dokumentą iš UNHCR, [patvirtinantį], kad buvo pripažintas kaip pabėgėlis Libane. Aš pateikiau prašymą [suteikti prieglobstį] ir padaviau visus dokumentus policijai ir sienos apsaugos pareigūnams, kai atvykau čia spalio mėn., tačiau nuo to laiko negavau jokio atsakymo. Jie man nedavė jokio dokumento“.

„Jamal“ – Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.,

Nesuteikę šiems sirams bei kitiems panašioje situacijoje atsidūrusiems asmenims galimybės pasinaudoti prieglobsčio procedūra, Lietuvos valdžios institucijos elgėsi su jais kaip su nereguliais migrantais ir pastatė juos į pavojų būti per prievartą išsiųstiems iš Lietuvos ir patirti rimtus žmogaus teisių pažeidimus jiems grįžus į Siriją⁶³.

⁶² Lietuvos Respublikos Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140¹² (1) straipsnis ir 140¹² (2) straipsnis, Lietuvos Respublikos Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, IX-2206 (su 2022 m. sausio 11 d. pataisomis), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/555481808b0d11ecb8b0fe92fb660e20?jfwid=-81nf5j4xh>

⁶³ „Amnesty International“ turi išsamių įrodymų apie žmones, kurie išvyko iš Sirijos konflikto šalyje metu, iš kurių matome, kad šiems žmonėms gresia realus persekiojimo pavojus, jei jie vėl grįžtų į Siriją, taigi Sirijos piliečiai yra *prima facie* pabėgėliai. Dėl šios priežasties jiems turi būti skubiai suteikta galimybė pasinaudoti išsamiomis ir veiksmingomis prieglobsčio procedūromis ir jie negali būti sulaikyti. Grąžinant juos į Siriją būtų pažeistas teisinis asmenų negrąžinimo principas, kuris draudžia grąžinti asmenis į tokias valstybes, kur jiems

Ne kartą susidūrę su atsisakymu priimti jų prašymus ir su tuo susijusiais sprendimais pratęsti jų sulaikymą, sirai sakėsi nuogąstave, kad jų sulaikymas niekada nesibaigs ar kad jie bus deportuoti į karo draskomą Siriją taip ir negavę galimybės pateikti savo prašymą dėl prieglobsčio suteikimo. Jie pranešė, kad dėl šito rimtai pablogėjo jų psichikos sveikata.

2022 m. birželio mėn. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija patikslino, kad „Lietuva sustabdė grąžinimus į Siriją ir, atsižvelgiant į dabartinę situaciją, jų atnaujinti neplanuoja. 2021 ir 2022 m. išsiuntimų į Siriją nebuvo“⁶⁴.

Šis patikslinimas dėl asmenų grąžinimo į Siriją yra labai svarbus nuraminimas. Kita vertus, jis kelia papildomą susirūpinimą dėl šių pabėgėlių teisinio statuso bei jų sulaikymo teisinio pagrindo. Pagal tarptautinę ir ES teisę, tais atvejais kai nėra realios tikimybės, kad trečiosios valstybės pilietis bus išsiųstas, šis asmuo privalo būti nedelsiant paleistas, jei buvo sulaikytas dėl migracijos priežasčių⁶⁵.

Ši paini teisinės nežinios situacija keliais frontais prieštarauja tarptautinei teisei ir ES prieglobsčio ir migracijos teisynui.

Pagal tarptautinę teisę „kiekvienas turi teisę kitose šalyse ieškoti prieglobsčio nuo persekiojimo ir juo naudotis“⁶⁶, nepaisant to, ar įvažiavo nereguliariai, ar ne. Pagal ES teisę, bet koks trečiosios šalies pilietis arba asmuo be pilietybės turi teisę prašyti tarptautinės apsaugos, kreipdamasis į vieną iš institucijų, kurios minimos Direktyvoje 2013/32 (Prieglobsčio procedūrų direktyva (PPD) ir apima policiją, sienos apsaugos pareigūnus, imigracijos tarnybą ir sulaikymo įstaigų darbuotojus⁶⁷. Kaip savo išvadose nurodė ESTT, pagal PPD 7 straipsnį valstybės narės privalo garantuoti teisę bet kuriam trečiosios šalies piliečiui ar asmeniui be pilietybės prašyti tarptautinės apsaugos; ir nors valstybės narės gali reikalauti, kad prieglobsčio prašymai būtų „pateikti“ tam tikrose vietose, tokie reikalavimai negali užkirsti kelią prieglobsčio prašymų pateikimui. ESTT taip pat patikslino, kad turi būti laikoma, jog asmuo paprašė prieglobsčio vos paminėjęs apie savo norą gauti tarptautinę apsaugą, ir tam norui neturi būti taikomi jokie administraciniai formalumai. Iš esmės, trečiosios šalies pilietis turi būti laikomas tarptautinės apsaugos prašytoju ir su juo turi būti atitinkamai elgiamasi „iš karto, kai jis pateikia tokį prašymą“⁶⁸.

„Lapkričio mėn. buvau pasienio punkte, kur dalyvavau teismo posėdyje [nuotoliniame]. Aš paprasčiau prieglobsčio. Teismo sprendime teigiama, kad paprasčiau tarptautinės apsaugos ir prieglobsčio, tačiau Kybartuose jie šį prašymą ignoravo iki kovo mėn... [kol neradau] Lietuvos Vyriausiojo [administracinio] teismo el. pašto adresu ir nepateikiau jam prašymo suteikti prieglobstį el. paštu. Tik po to, kovo mėn., Migracijos departamentas priėmė mano prieglobsčio prašymą, tačiau iki kovo pasieniečiai Kybartuose sakė, kad neturiu teisės prašyti prieglobsčio“.

„Yasser“ – Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas 2022 m. gegužės mėn.

2022 m. vasario mėn. Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas kreipėsi į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą dėl Lietuvos Respublikos Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pataisų. Savo prašyme priimti prejudicinį sprendimą, Lietuvos Respublikos teismas iškėlė klausimą dėl galimybės priimti nacionalinės teisės aktus, kurie nukrypsta nuo ES taisyklių, kuriose įtvirtinta visų asmenų teisė į jų prieglobsčio prašymų vertinimą⁶⁹.

grės realus persekiojimo ar kitokių rimtų žmogaus teisių pažeidimų pavojus. Amnesty International, *You're going to your death - Violations against Syrian refugees returning to Syria*, 2021 09 07, Index: MDE 24/4583/2021, www.amnesty.org/en/documents/mde24/4583/2021/en.

⁶⁴ Vidaus reikalų ministerijos laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, el. laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

⁶⁵ Sulaikydama prieglobsčio paprašiusius asmenis (kurių prašymai nebuvo priimti nagrinėjimui) pagal nereguliariems migrantams nustatytą sulaikymo tarką, Lietuva pažeidžia ES taisyklės dėl su migracija susijusio sulaikymo pagal Grąžinimo Direktyvą, kurioje numatyta, kad nereguliarių migrantų grąžinimas gali būti pateisintas tik tada, jei yra pagrįsta tikimybė, kad asmuo bus išsiųstas, o paaiškėjus, kad dėl teisių ar kitokių priežasčių tikimybės išsiųsti nebėra, sulaikytas asmuo turi būti nedelsiant paleistas. Sirijos piliečių sulaikymas, kurie vis tiek negali būti grąžinti į Siriją ir todėl nėra jokios tikimybės juos išsiųsti, yra taip pat neteisėtas pagal Grąžinimo Direktyvos sulaikymo tvarką. Žr. Direktyvos 2008/115 15(4) straipsnį; Kadzoev, 2009, parag. 63.

2022 m. birželio 6 d. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija „Amnesty International“ rašė, kad „Užsieniečiams, kurie negali grįžti į savo kilmės šalį, yra išduodami leidimai laikinai gyventi (2021-2022 m. buvo išduoti 74 tokie leidimai, įskaitant 67 leidimus AFG [Afganistano] piliečiams)“. Apie Sirijos piliečių statusą informacija nebuvo suteikta.

⁶⁶ Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos 14 straipsnis.

⁶⁷ Europos Komisija prieš Vengriją, C-808/18, EU:C:2020:1029, 2020 m. gruodžio 17 d. nuosprendis, ESTT, parag. 98.

⁶⁸ Europos Komisija prieš Vengriją, C-808/18, EU:C:2020:1029, 2020 m. gruodžio 17 d. nuosprendis, ESTT, parag. 92-100.

⁶⁹ Nacionalinis teismas nurodė: „negalima [...] manyti, kad prašymas dėl tarptautinės apsaugos negali būti priimtas tuo pagrindu, kad jis nebuvo pateiktas pagal teisės aktuose numatytą procedūrą. [Sprendimo prašančio] teismo teigimu, atsisakymas priimti prašymą dėl tarptautinės apsaugos, kuris buvo pateiktas pažeidžiant [nacionaliniuose] teisės aktuose numatytą procedūrą, negali būti pateisintas tuo, kad masinis užsieniečių antplūdis gali apsunkinti veiksmingą migracijos klausimus tvarkančių valdžios institucijų funkcijų atlikimą. Nors iš tiesų valstybės narės privalo užtikrinti, *inter alia*, kad išorinės sienos būtų kertamos teisėtai, šios pareigos vykdymas negali pateisinti Direktyvos 2013/32 6 straipsnio pažeidimo“. Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas, C-72/22 PPU – 1, *Prašymo priimti prejudicinį sprendimą pagal Teisingumo Teismo Procedūros reglamento 98(1) straipsnį santrauka*, 2022 02 04, 16 paragrafas.

ESTT sprendimo laukiame 2022 m. birželio pabaigoje. Tačiau ESTT Generalinis advokatas jau pateikė savo nuomonę, kad Lietuvos teisės aktai pažeidė Prieglobsčio Procedūrų Direktyvą, kuri ES teisėje įtvirtina teisę prašyti prieglobsčio (6 straipsnis), ir veiksmingai įvertinti prieglobsčio procedūras (7 straipsnis). Svarbu yra tai, kad Generalinis advokatas taip pat nustatė ES Svarbiausių Teisių Chartijos pažeidimų:

„Visų pirma, tokia nuostata kaip Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140¹² straipsnis, pagal kurį praktikoje su tam tikromis išimtimis trečiųjų šalių piliečiams neleidžiama pasinaudoti tarptautinę apsaugą suteikiančia procedūra, jei jis į Lietuvos teritoriją įvažiavo nereguliariai, mano nuomone, nesuderinama su pagrindinėmis teisėmis, kurias garantuoja [ES] [Svarbiausių Teisių] Chartija, net ir „masinio migrantų antplūdžio“ atveju. Kita vertus, mano nuomone, tokia nuostata pažeidžia teisę į prieglobstį, garantuojamą Chartijos 18 straipsnyje. Kalbant apie tai noriu pabrėžti, kad šios teisės veiksmingumas priklauso nuo galimybės pasinaudoti atitinkama procedūra. [...] [P]raktikoje galimybės prašyti tarptautinės apsaugos atėmimas iš trečiųjų šalių piliečio kenkia tos pačios teisės „esminiam turiniui“ [...]. Iš kitos pusės, atsisakymas priimti vertinimui prieglobsčio prašymą, kurį pateikė trečiosios šalies pilietis valstybės teritorijoje esant nereguliariai situacijai, taip pat pažeidžia asmens grąžinimo principą, kaip numatyta Chartijos 19 straipsnio 2 pastraipoje“⁷⁰.

⁷⁰ Neoficialus vertimas iš prancūzų kalbos; ESTT Generalinio advokato Nicholas Emiliou išvada, pateikta 2022 m. birželio 2 d. (anksčiau cituota), paragrafai 136-138.

3. SAVAVALIŠKAS SULAIKYMAS

3.1 NETEISĖTAS SULAIKYMO POBŪDIS

2021 m. liepos mėn. Lietuvos įstatymų leidėjai įvedė automatinį *de facto* pabėgėlių ir migrantų, kurie kirtę Lietuvos sieną tam nenustatytose vietose, sulaikymą. Dėl to tūkstančiai žmonių, tarp jų daugelis tokių, kuriems reikėjo tarptautinės apsaugos, buvo ilgą laiką netekę savo laisvės, gyveno netinkamomis ir nežmoniškomis sąlygomis bei kasdien kentė Lietuvos sienos apsaugos pareigūnų vykdomą psichologinį ir fizinį smurtą. Nuo 2021 m. rugpjūčio 3 d. dauguma į Lietuvą įvažiuoti bandžusių asmenų buvo išstumti atgal. Lietuvos valdžios institucijos automatiškai taikė sulaikymą asmenims, kurie atvyko iki šios datos bei tiems, kuriems buvo leista patekti į šalį išimties tvarka sienos apsaugos darbuotojų nuožiūra.

2021 m. liepos mėn. priimtose įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pataisose buvo numatyta, kad per įvestos karo padėties, nepaprastosios padėties, taip pat paskelbtos „ekstremaliosios situacijos dėl masinio užsieniečių antplūdžio“ laikotarpį, tiek prieglobsčio prašytojai (t.y., asmenys, kuriems buvo leista pateikti prašymą suteikti prieglobstį), tiek ir nereguliarūs migrantai bus „laikiniai apgyvendinti... nesuteikiant jiems teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje“ Valstybės sienos apsaugos tarnybos pasienio kontrolės punktuose, tranzito zonose, VSAT patalpose, „pabėgėlių priėmimo centre“⁷¹ ar kituose apgyvendinimo centruose ar patalpose⁷² (toliau – „laikinas apgyvendinimas be teisės laisvai judėti“)⁷³.

Didžioji dauguma Lietuvos užsieniečių registracijos centruose ir sulaikymo patalpose, kuriuos administruoja VSAT, laikomų asmenų yra sulaikyti pagal „laikino apgyvendinimo be teisės laisvai judėti“ tvarką, o ne pagal oficialų teismo sprendimą dėl sulaikymo. 2022 m. Migracijos departamentas priėmė 2 511 sprendimų dėl prieglobsčio paprašiusių asmenų laikino apgyvendinimo (iš 2 647 sulaikytų visoje šalyje)⁷⁴. Kaip nurodyta Medininkų URC laiške „Amnesty International“, [visi] „URC apgyvendinti asmenys yra arba prieglobsčio prašytojai arba nelegalūs migrantai“, kuriems buvo pritaikyta alternatyvi sulaikymui [sic] priemonė, pvz., apgyvendinimas centre“⁷⁵, nors 2022 m. gegužės 13 d. duomenimis tik šešiams iš URC apgyvendintų 498 žmonių buvo leista išeiti iš centro⁷⁶. Daugumai Kybartų URC sulaikytų asmenų buvo taikoma ta pati priemonė, kadangi tik 11 iš maždaug 450 ten laikomų asmenų (2022 m. gegužės 16 d. duomenimis) buvo sulaikyti pagal teismo sprendimą⁷⁷.

⁷¹ Patalpas administruoja Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

⁷² Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140⁸ straipsnis, įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, IX-2206 (su 2022 01 11 pataisomis), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/555481808b0d11ecb8b0fe92fb660e20?fwid=-81nf5j4xh>

⁷³ Pagal įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties „laikinas apgyvendinimas“ netaikant judėjimo laisvės apribojimų iš viso netaikomas tiems, kas yra laikomi nereguliais migrantais, tačiau gali būti suteiktas prieglobsčio prašytojams (140¹⁹ straipsnis). Tačiau dėl įstatyme 2021-aisiais priimtų pataisų naujai atvykstantieji nebegalėjo teikti prieglobsčio prašymų, o joms įsigaliojus, sustabdyti ir sulaikyti asmenys dažnai buvo laikomi nereguliais migrantais, nepaisant to, ar jie išsakė norą prašyti tarptautinės apsaugos, ar ne.

⁷⁴ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

⁷⁵ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Medininkuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

⁷⁶ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Medininkuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

⁷⁷ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

Lietuvos valdžios institucijų požiūriu „laikinas apgyvendinimas be judėjimo teisės“ savo esme yra nesusijęs su laisvės atėmimu ir todėl yra „alternatyvi sulaikymui“ priemonė. Toks požiūris yra ne tik giliai ciniškas, bet ir teisiškai neteisingas.

Pagal ES⁷⁸ ir tarptautinę teisę, laisvės ir judėjimo laisvės už URC ribų atėmimas iš prieglobsčio prašytojų ir migrantų prilygsta sulaikymui. ESTT patvirtino, kad sulaikymas yra „prievartos priemonė, kuri iš [asmens] atima jo arba jos judėjimo laisvę ir izoliuoja jį arba ją nuo likusių gyventojų, kadangi jis arba ji privalo nuolatos būti ribojamas ir uždaro teritorijos ribose“⁷⁹. Lietuvos teisės aktas, numatantis „laikiną apgyvendinimą be teisės laisvai judėti“ atitinka šį apibrėžimą, nepriklausomai nuo konkrečių tam naudojamų patalpų. Migrantai ir pabėgėliai yra priverstinai perkelti į URC, jie negali išeiti iš URC teritorijos (ar dar dažniau, net iš savo sektoriaus URC) ir todėl yra izoliuoti nuo likusių gyventojų.

Šias priemones *de facto* sulaikymui prilygino Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė⁸⁰, Lietuvos Respublikos Vyriausias administracinis teismas⁸¹ ir ESTT Generalinis advokatas. Faktas, kad mažiausiai vienoje patalpose, kurios yra naudojamos „laikinam apgyvendinimui“, anksčiau buvo kalėjimas (Kybartuose) – kuriame iki prieglobsčio prašytojų ir migrantų buvo kalinami nusikaltėliai – tarsi simboliškai pabrėžia šios priemonės laisvės atėmimo aspektą, nors ir kiti centrai turėtų būti laikomi sulaikymo centrais pagal visus aspektus.

ESTT generalinis advokatas nurodė, kad: „Iš esmės atrodo [...] kad „teritorija“, kurioje konkretus asmuo turi nuolatos gyventi, yra ribojama apgyvendinimo centro perimetro, jis negali jos palikti be leidimo – ką, juo labiau, patvirtino Lietuvos vyriausybė [...]. Todėl ši „teritorija“ atrodo „apribota ir uždara“. Be to, atrodo, kad [prieglobsčio prašytojas] yra „izoliuotas nuo likusių gyventojų“, nes turi labai ribotas galimybes palaikyti kontaktą su išoriniu pasauliu. [...] [T]odėl aptariama priemonė atima iš pastarojo jo judėjimo laisvę ir todėl yra „sulaikymas“ [prieglobsčio] „procedūrų“ ir „[p]riėmimo“ [sąlygų] prasme“⁸².

Dauguma 2022 m. apklaustų asmenų buvo sulaikyti maždaug 9 mėnesius ir neturėjo jokios galimybės nors kartą išeiti iš centro ir laisvai judėti už URC perimetro ribų.

2022 m. Lietuvos Respublikos Vyriausiasis administracinis teismas panaikino praktiką taikyti „laikiną apgyvendinimą be teisės laisvai judėti“ kaip alternatyvią sulaikymui priemonę kelių asmenų bylose. Bet kokia alternatyvi sulaikymui priemonė savo pobūdžiu turėtų būti mažiau prievartinė negu teismo skirtas laisvės atėmimas. Teismas priėmė sprendimus kelių Kybartuose sulaikytų asmenų naudai, pripažindamas jų teisę palikti „apgyvendinimo patalpas“, neribojant jų judėjimo laisvės Lietuvos teritorijoje. Teismas pritarė ir sutiko su Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierės išvadomis, kad Kybartų URC laikomų asmenų „laikinas apgyvendinimas be judėjimo laisvės“ yra *de facto* laisvės atėmimo pobūdžio, ir nustatė, kad dėl šios priežasties jis negali būti laikomas mažiau prievartine „alternatyvia sulaikymui“ priemone“⁸³. Minėtų Vyriausio administracinio teismo sprendimų apimtis nesiekė toliau individualių sprendimų ir neturėjo poveikio užbaigti šią praktiką visiems sulaikytiesiems. Nepaisant šito, tokie sprendimai įrodo, kad tokia sulaikymo tvarka yra neteisėta. Lietuvos valdžios institucijos turi atsižvelgti į teismo argumentus ir nedelsiant paleisti visus pagal „laikino apgyvendinimo be teisės laisvai judėti“ tvarką sulaikytus asmenis.

Pagal tarptautinę ir ES teisę, teisė į laisvę gali būti apribota tik esant specifinėms ir ypatingai išskirtinėms aplinkybėms. Sulaikymas turi būti skiriamas tik kaip pati paskutinė priemonė. Pagal apibrėžimą, įprastas ar automatinis su migracija susijęs sulaikymas yra savavališkas ir todėl neteisėtas. Sulaikymas imigracijos atveju gali būti taikomas tik jei jis yra būtinas ir proporcingas, ir niekada negali būti taikomas vaikams. Valstybės privalo atlikti individualių kiekvieno asmens asmeninių aplinkybių vertinimą, o visi jų teisę į laisvę ribojantys sprendimai turi būti priimti, įvertinus kiekvieną atvejį atskirai⁸⁴. Sulaikymas negali būti taikomas vien tam, kad būtų įvertintas asmens prieglobsčio prašymas.

⁷⁸ Direktyvos dėl priėmimo sąlygų 2(h) straipsnyje sulaikymas apibrėžtas kaip „kai valstybė narė izoliuotai laiko prašytoją tam tikroje vietoje, kur prašytojo judėjimo laisvė yra atimta“, žr. Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 26 d. Direktyvą 2013/33/EU, kurioje numatyti tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo standartai (nauja redakcija), 2(h) straipsnis.

⁷⁹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2020 05 14, Nuosprendis sujungtose bylose C-924/19 PPU ir C-925/19 PPU, EU:C:2020: p. 223.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre, 2022 01 24, II dalis, 3 paragrafas.

⁸¹ Pavyzdžiui, žr., Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas, 2022 02 03 sprendimas administracinėje byloje Nr. A-1221-520 / 2022; 2022 03 09 sprendimas administracinėje byloje Nr. A-1512 552/2022.

⁸² Neoficialus vertimas iš prancūzų kalbos; ESTT Generalinio advokato Nicholas Emiliou išvada, pateikta 2022 m. birželio 2 d. (anksčiau cituota), paragrafas 88.

⁸³ Pavyzdžiui, žr., Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas, 2022 02 03 sprendimas administracinėje byloje Nr. A-1221-520 / 2022; 2022 03 09 sprendimas administracinėje byloje Nr. A-1512 552/2022.

⁸⁴ Visuotinės Žmogaus Teisių Deklaracijos (VŽTT) 9 ir 14 straipsniai; Konvencijos dėl Pabėgėlių Statuso (Pabėgėlių Konvencija) 31 straipsnis; Tarptautinio Civilinių ir Politinių Teisių Pakto (TCPTP) 2 ir 9(1) straipsniai; Konvencijos dėl visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų teisių apsaugos (Migrantų Darbuotojų Konvencija) 16 straipsnis; JT Žmogaus Teisių Komitetas, Bendroji pastaba 35: 9 straipsnis, Asmenų teisė į laisvę ir saugumą (ŽTK Bendroji pastaba 35; JT Rasinės Diskriminacijos Panaikinimo Komitetas, Bendroji rekomendacija 30 dėl

3.2 SULAIKYMAS BE PROCEDŪRINIŲ APSAUGOS PRIEMONIŲ

Pasitelkusios teisinę fikciją ir vadindamos *de facto* sulaikymą „laikinu apgyvendinimu“, Lietuvos valdžios institucijos meistriškai apėjo reikalavimą suteikti migrantams ir prieglobsčio prašytojams procedūrinės garantijas nuo savavališko sulaikymo, tarp jų – galimybę pasipriešinti sulaikymui ir pasiskųsti dėl sulaikymo sąlygų.

Laikotarpiu iki vienerių metų, sprendimus dėl „laikino apgyvendinimo be judėjimo teisės“ ir jų papildymų priima ne teisminė institucija⁸⁵, bet Migracijos departamento ar VSAT pareigūnai⁸⁶.

Prašymą suteikti prieglobstį pateikusiems asmenims VSAT pritaiko „laikino apgyvendinimo priemonę“ „iki kol priimamas sprendimas priimti“ jų prieglobsčio prašymą. Priėmus sprendimą priimti prieglobsčio prašymą, Migracijos departamentas vis tiek „pratęsia“ jų ribojimą laisvai judėti⁸⁷. Praėjus šešioms mėnesiams, Migracijos departamentas „pratęsia“ ribojimą laisvai judėti dar šešioms mėnesiams⁸⁸. VSAT apgyvendina nereguliais migrantais laikomus asmenis laikino apgyvendinimo vietose⁸⁹ ir, jei per šešis mėnesius jie nebuvo priversti grįžti atgal į savo kilmės šalį, po šešių mėnesių VSAT dar „pratęsia“ jų „laikiną apgyvendinimą“ papildomiems šešioms mėnesiams arba kreipiasi į teismą su prašymu skirti oficialų sulaikymą ar alternatyvią jam priemonę⁹⁰ (kas ir vėl apima „laikiną apgyvendinimą be teisės laisvai judėti“)⁹¹.

Praktikoje, tiek prieglobsčio prašymus pateikę asmenys, tiek ir nereguliais migrantais laikomi asmenys iki vienerių metų gali būti sulaikomi administracinių institucijų sprendimu.

Kadangi „laikino sulaikymo be judėjimo laisvės“ tvarka laikoma „alternatyvia sulaikymui“ priemone, VSAT galėjo kreiptis dėl sulaikymo pratęsimo į vietos teismus po „alternatyvios sulaikymui priemonės“ priedangą. Tokiu atveju praktikoje VSAT turi įrodyti, kad sulaikytasis bendradarbiauja ir nekelia jokios grėsmės, tačiau netrukus po to šiam sulaikytajam pritaikomas sulaikymas, kuris yra toks pats prievartinis kaip ir oficialus sulaikymas, tačiau kuriam galioja daug mažiau apsaugos priemonių.

Su migracija susijusio sulaikymo tarptautiniai ir ES standartai numato teisę į skubią teisminę peržiūrą dėl sulaikymo teisėtumo bei jo būtinumo ir proporcingumo. Jei asmuo buvo sulaikytas neteisėtai, teismas privalo paleisti jį į laisvę be jokių sąlygų arba kiekvienu individualiu atveju spręsti dėl mažiau prievartinių priemonių, jei tam yra pagrindo. Reguliariais intervalais arba sulaikytojo prašymu, teisėjas ar kitas teisminę priežiūrą atlikti teisiškai įgaliotas pareigūnas turi atlikti papildomas sulaikymo pratęsimo būtinybės, proporcingumo ir teisėtumo peržiūras. Sulaikymas visada privalo tęstis kiek įmanoma trumpiau ir tik tokį laikotarpį, kuris yra būtinas teisėtam tikslui pasiekti, ir negali būti pernelyg ilgas ar neribotos trukmės.

2022 m. gruodžio mėn. Lietuvos įstatymų leidėjai įtvirtino galimybę pateikti skundą apylinkės teismui dėl Valstybės sienos apsaugos tarnybos ar Migracijos departamento sprendimo dėl „laikino apgyvendinimo be teisės laisvai judėti“⁹². Po to, kai buvo priimti „nepaprastosios padėties“ teisės aktai, įstatymuose tokia galimybė nebuvo numatyta. Todėl tarp 2021 m. liepos mėn. ir 2022 m. gruodžio mėn. „laikiniai apgyvendinti“ asmenys 6 mėnesius neturėjo galimybės sulaukti jų sulaikymo peržiūrėjimo teisminėje peržiūroje.

Nors galimybės pateikti skundą teismui atsiradimas yra svarbus teigiamas dalykas, įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties vis tiek neužtikina pakankamų procedūrinės apsaugos nuo savavališko sulaikymo priemonių. Skundas turi būti pateiktas per 14 dienų nuo sprendimo dėl „laikino apgyvendinimo be teisės laisvai judėti“ dienos, tačiau nėra numatytas joks procesas, kaip būtų vėliau peržiūrimas jo tęsimo būtinumas ir proporcingumas, taigi ir teisėtumas. Nors vadovaujantis ES teise, įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties numato reguliarias peržiūras mažiausiai kas tris mėnesius (114 ir 140¹⁸ straipsniai) ir sulaikytųjų asmenų prašymu (118 ir 140²¹ straipsniai), šios peržiūros yra taikomos tik „oficialiam sulaikymui“ ir nėra

diskriminacijos prieš ne piliečius; Europos Žmogaus Teisių Konvencijos (EŽTK) 5(1) straipsnis; Jungtinių Tautų pabėgėlių reikalų vyriausiasis komisaras (JTVPK), Gairės dėl prieglobsčio prašytojų sulaikymui ir alternatyvių sulaikymui priemonių taikymo kriterijų ir standartų (2012), (JTVPK Gairės dėl sulaikymo), 1, 2 ir 3 gairės. ES teisėje be kitų žr., ES Pagrindinių Teisių Chartijos 47 straipsnis; Direktyvos dėl Priėmimo sąlygų 9 straipsnis; Direktyvos dėl Prieglobsčio procedūrų 26 straipsnis.

⁸⁵ Išskyrus atvejus, kai teismas skiria „alternatyvią sulaikymui“ priemonę pagal Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 115(2) straipsnį.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140⁸ straipsnis.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140⁶(6) straipsnis.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140⁵(5) straipsnis.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140³(3) straipsnis.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140⁷(7) straipsnis.

⁹¹ Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140¹⁹ straipsnis.

⁹² Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties 140⁹(9) straipsnis.

taikomos „laikinam apgyvendinimui“, nesvarbu, ar tai kaip „alternatyvią sulaikymui priemonę“ taiko administracinės institucijos, ar teismas.

PRATĘSTAS SULAIKYMAS

Ne vienas dėl šios ataskaitos apklausiamas žmogus tiesiog desperatiškai norėjo sužinoti, kiek dar gali būti tęsiamas jų sulaikymas. Galimybė pratęsti „laikiną apgyvendinimą be teisės laisvai judėti“ iki vienerių metų buvo numatyta įstatyme tik 2022 m. gruodžio mėn., kai daugumos pabėgėlių ir migrantų šešių mėnesių sulaikymo terminas artėjo prie pabaigos. Turint omenyje didžiulį informacijos trūkumą ar galimybės gauti veiksmingą teisinę pagalbą nebuvimą (žr. 6 skyrių), neretai sulaikytieji sužinodavo, kad jų sulaikymas gali būti pratęstas tik gavę susijusius sprendimus. Tai labai paveikė žmonių psichiką, nes jie bijojo, kad jų sulaikymas gali būti netikėtai ir neribotam laikui pratęstas.

„Lietuvos valstybėje su manimi elgėsi taip, lyg būčiau ne žmogus. 8 mėnesius mane kankino ir kalino, ir aš nežinau kodėl, ir [nežinau] ką aš padariau“.

„Bahir“ – Kybartuose sulaikytas jaunas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Pagal ES teisę prieglobsčio prašytojai turi būti sulaikomi „kuo trumpiau“⁹³. Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) manymu, „ilgalais asmenų sulaikymas pagal įstatymus dėl užsieniečių [sic], nenurodant termino ir su neaiškiomis paleidimo perspektyvomis, tikrai gali būti laikomas priylgstančiu nežmoniškam elgesiui“⁹⁴.

2022 m. gegužės 26 d. Vidaus reikalų ministrė Lietuvos žiniasklaidos atstovams pasakė, kad ministerija nesiūlys pratęsti „egzistuojančio judėjimo apribojimo“ ilgesniam negu šiuo metu galiojančiam 12 mėnesių terminui, kuris buvo nustatytas nacionaliniais teisės aktais⁹⁵. 2022 m. birželio 6 d. savo laiške „Amnesty International“ Vidaus reikalų ministrė teigė, kad „Pasibaigus 12 mėnesių [„laikino apgyvendinimo vietoje be teisės laisvai judėti“], Valstybės sienos apsaugos tarnyba (VSAT) prašys teismo apsvastyti prašymą **nereguliariems migrantams** skirti alternatyvią sulaikymui priemonę (pvz., apgyvendinti užsieniečių registracijos centre neribojant jo judėjimo laisvės; nurodytu metu [užsieniečiui] prisistatyti į VSAT arba Migracijos departamentą ar informuoti apie savo buvimo vietą; pavesti užsieniečio priežiūrą Lietuvos Respublikos piliečiui arba Lietuvos Respublikoje teisėtai gyvenančiam užsieniečiui, jei žmogus apsiėmė prižiūrėti šį užsieniečių ir juo pasirūpinti ir t.t.). Migracijos departamento sprendimu **prieglobsčio prašytojai** bus apgyvendinti neribojant jų judėjimo laisvės. Išskirtiniais atvejais (kai asmuo kelia grėsmę viešajai tvarkai ar saugumui ar piktybiška nebendradarbiauja) bus prašoma teismo jį/ją sulaikyti“⁹⁶.

Dėl maksimalaus 18 mėnesių sulaikymo termino prieš išsiuntimą, kurį numato ES teisė⁹⁷, Ministerija nurodė kad „18 mėnesių yra maksimalus įstatymuose numatytas terminas. Pagal įstatymą dėl užsieniečių teisinio statuso, sulaikymo laikotarpiui pasibaigus, užsienietis turi būti nedelsiant paleistas“.

„Amnesty International“ ragina nedelsiant paleisti visus asmenis, kurie buvo sulaikyti pagal „laikino apgyvendinimo“ tvarką, kadangi ši priemonė priylgsta savavališkam sulaikymui. „Laikinas apgyvendinimas be teisės laisvai judėti“ negali būti laikomas alternatyvia sulaikymui priemone jokiais aplinkybėmis.

⁹³ Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 26 d. Direktyva 2013/33/EU, kurioje numatyti tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo standartai (nauja redakcija), 9 straipsnis.

⁹⁴ Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT), *Immigration Detention (Factsheet)*, March 2017, rm.coe.int/16806fbf12.

⁹⁵ „Lithuania not to extend detention of asylum-seekers – minister“, *Lithuanian Radio and Television (LRT) - English*, 2022 05 26, lt/en/news-in-english/19/1703347/lithuania-not-to-extend-detention-of-asylum-seekers-minister?fbclid=IwAR2aoYKKV1xRFOsu-USaa0hdFaQBmSOqDZH0Lj3Qr7MLgc3vVEzZV46bY

⁹⁶ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje. Akcentai laiško originale.

⁹⁷ Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gruodžio 16 d. Direktyva 2008/115/EC dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse, 15 straipsnis.

4. PASIBAISĖTINOS SULAIKYMO SĄLYGOS

2021 m. viduryje Lietuvos valdžios institucijos pradėjo taikyti *de facto* sulaikymą iš Baltarusijos atvykstantiems asmenims įvairių tipų patalpose, beveik visos iš kurių buvo netinkamos ir neatitiko standartų. Asmenys buvo apgyvendinami ir palapinėse bei konteineriuose, kurie buvo sustatyti tuščiuose laukuose šalia kelių sienos perėjimo punktų. Buvo atvejų, kai žmonės be jokio teismo įsakymo tokiose patalpose buvo laikomi kelias savaites.

Nors šie statiniai turėjo būti laikini, kai kurie iš jų buvo naudojami kelis mėnesius, net ir prasidėjus šaltai lietuviškai žiemai, pvz., laikinos sulaikymo stovyklos Rūdninkuose atveju. Ten apgyvendinti žmonės pasakojo apie pasibaisėtinas sulaikymo sąlygas.

„Aš pasidaviau Lietuvos policijai, nes maniau, kad jie [pareigūnai] tokie pat kaip kitose Europos valstybėse ir turi savyje žmogiškumo. Aš pasidaviau, kad paprašyčiau prieglobsčio. Jie mus nuvedė į pasienio karinį punktą, kur iš manęs atėmė mano mobiliuosius telefonus, piniginę ir mano žurnalisto ID... pasienio punkte praleidau 10 dienų, o po to mus perkėlė į Rūdininkų stovyklą, kur mūsų laukė siaubingos dienos. Buvo labai šalta ir mes kentėme didžiulį alkį. Po kelių mėnesių buvome perkelti į Kybartų kalėjimą“.

„Bahir“, jaunas Kybartuose sulaikytas irakietis, apklaustas kovo mėn.

Laikino apgyvendinimo patalpose ar laikinai įrengtose stovyklose, tokiose kaip Rūdininkai, žmonės susidūrė su įvairiu neleistinu elgesiu, kadangi buvo laikomi pavojingai standartų neatitinkančiomis sulaikymo sąlygomis⁹⁸.

Antroje 2021 m. pusėje Lietuvos vyriausybė palaipsniui perkėlė pabėgėlius ir migrantus į tris sulaikymo centrus (užsieniečių registracijos centrus – URC), kurie priklauso Vidaus reikalų ministerijai ir kuriuos administruoja Valstybės sienos apsaugos tarnyba (VSAT) – Medininkus, Kybartus ir Pabradę.

Papildomuose sulaikymo centruose, tarp jų – Rukloje ir Naujininkuose, kuriuos administruavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, buvo daugiausiai laikomos šeimos, taip pat ir su nepilnamečiais vaikais, bei kiti pažeidžiamais laikomi asmenys.

2022 m. kovo mėn. duomenimis, trijuose VSAT administruojamuose URC buvo sulaikyti maždaug 2 600 asmenų, o Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos administruojamuose centruose – maždaug 1 500 asmenų⁹⁹. Dėl grąžinimų ir paleidimų vėlesniais mėnesiais sulaikytų asmenų skaičius mažėjo.

⁹⁸ Vidmantas Balkūnas, „Migrantų stovyklose Lietuvoje – reketas, prostitucija ir seksualinis išnaudojimas“, *15Min*, 2021 09 03, https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/migrantu-stovyklose-lietuvoje-reketas-prostitucija-ir-seksualinis-isnaudojimas-55-1556980?fbclid=IwAR2K4VF76eah3Yc-qZsM_iC2_4lIOHFzWPY8VRR_hMVoeEHbod6eypqclBU.

⁹⁹ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

2022 m. birželio 6 d. Lietuvos valdžios institucijos pateikė tokius duomenis apie kiekviename iš centrų sulaikytus asmenis¹⁰⁰.

CENTRAS	ASMENYS	IŠ JŲ NEPILNAMEČIAI
PABRADĖ	605	34
MEDININKAI	532	0
KYBARTAI	386	0
RUKLA	636	304
NAUJININKAI	449	244
JIEZNAS	39	10
IŠ VISO	2,647	592

„Amnesty International“ tyrimas daugiausiai remiasi VSAP administruojamų URC informacija, kadangi šie centrai kėlė ypatingai daug problemų.

4.1 NEŽMONIŠKOS IR ŽEMINANČIOS SĄLYGOS

„Amnesty International“ delegacija lankėsi Medininkų URC 2022 m. kovo 9 d., o Kybartų URC – 2022 m. kovo 10 d, tačiau negavo VSAP leidimo apsilankyti Pabradės URC. Abiejuose centruose, į kuriuos pavyko patekti delegacijai, pabėgėliai ir migrantai gyveno pasibaisėtinomis sulaikymo sąlygomis, baimindamiesi smarkiai sukarintos aplinkos ir patalpų vadovybės. Ištįsus mėnesius žmonės leido sienų, tvorų ir spygliuotos vielos apsuptyje ir buvo įkyriai saugomi ginkluotų kariškių su šunimis.

Abu centrai, pirmasis – modulinų konteinerių parkas, antrasis – anksčiau buvęs kalėjimas, yra visiškai netinkami tokiam tikslui, juo labiau ilgam sulaikymui.

Kelis mėnesius 2021 m. pabaigoje ir 2022 m. pradžioje centrai buvo labai smarkiai perpildyti. Apie tai, kad centruose apgyvendintų asmenų skaičius gerokai viršijo maksimalų leistiną skaičių, be kitų dalykų, savo 2022 m. sausio mėn., po apsilankymo Kybartų URC paskelbtoje ataskaitoje kalba Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė: „Materialinės užsieniečių apgyvendinimo sąlygos Kybartų URC A sektoriuje (ženkliai mažesnis, nei nustatytas minimalus, vienam asmeniui tenkantis gyvenamasis plotas; privačios erdvės nebuvimas; baldų, įrangos ir kito inventoriaus stoka; itin griežti judėjimo ribojimai; galimybių pasirūpinti asmens ir aplinkos higiena stoka; nepakankamas sanitarinių mazgų skaičius; švaros ir higienos bendrojo naudojimo patalpose stoka, ventiliacijos nepakankamumas ir kt. prilygsta pagal Konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą draudžiamam nežmoniškam ar žeminančiam žmogaus orumą elgesiui“¹⁰¹.

Vėliau, po 2021 m. pabaigos sumažėjus naujai atvykstančiųjų ir išaugus į jų kilmės šalis grąžintų ar paleistų asmenų skaičiui, centrai tapo mažiau perpildyti. Tačiau jei perėjimai į Lietuvos teritoriją kažkada atsinaujintų, toks smarkus perpildymas ir vėl taptų didžiule problema, ypatingai jei valdžios institucijos vėl grįžtų prie automatinio sulaikymo praktikų, kurias vykdė 2021-2022 m.

2022 m. sausio mėn. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierės ataskaitoje pažymima, kad patalpos turi daug infrastruktūros trūkumų, pradedant nuo to, kad akivaizdžiai trūksta tinkamų tualetų ir prausyklų ar galimybių jais pasinaudoti; žmonės turi eiti į lauką, kad patektų į tualetus ar gautų karšto vandens, taip pat ir užklupus ilgai ir žvabiausiai lietuviškai žiemai. Bendrai kalbant, pastebimas aiškus privatumo trūkumas, tiek kameroose /

¹⁰⁰ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre, (anksčiau cituota), 11.3 skyrius.

kambariuose, tiek ir higienos patalpose. Centruose sulaikyti žmonės skundėsi dėl vandentiekio vandens kokybės ir dėl maisto gaminių trūkumo.

„Ši vieta smarkiai perpildyta, kaip jau turbūt pastebėjote, ir kaip aiškiai nurodyta oficialioje kontrolierės ataskaitoje, daug [žmonių] viename kambaryje, jokio privatumo... Mes tik kartą per savaitę galime eiti į dušą, higienos patalpos yra nešvarios, ir visi 10 žmonių eina kartu... Maistas atrodo taip, kad nesinori jo valgyti... Mes stengėmės išsireikalauti, kad jie leistų mums patiems gaminti, bet jie neleidžia“.

„Coman“, jaunas Kybartuose sulaikytas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Nustatytos itin ribotos mokymuisi ir laisvalaikio užimtumui skirtos erdvės ir galimybės, o taip pat ir galimybės išpažinti savo religiją ar gauti informacijos ar prekių iš išorinio pasaulio.

„Norime ką nors veikti – mokytis, dirbti, leiskite mums ką nors veikti. Jei ne lauke, tai bent jau viduje. Mes mokome kitas mergaites anglų kalbos; tai mums kilo ši mintis ir Raudonasis Kryžius jai pritarė. Yra naudingų, norinčių padėti žmonių, suteikite mums galimybę“!

„Marwa“, jauna Medininkuose sulaikyta irakietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Medininkų URC ir Kybartų URC apsilankiusius „Amnesty International“ atstovus sukrėtė slegiančios stipriai sukarintos patalpos, griežtai ribojama judėjimo laisvė net ir centrų viduje, bei kitos griežtos taisyklės ir praktikos, kurių taikymas sulaikytuosius nužmogina.

MEDININKAI

Šalies pietuose, netoli sienos su Baltarusija įsikūrusį Medininkų URC sudaro buvusioje VSAT mokyklos futbolo aikštėje sustatyti ir tvora aptverti moduliniai konteineriai. 2021-aisiais įkurto centro paskirtis buvo iš laikino apgyvendinimo vietų perkelti prieglobsčio prašytojų ir migrantų apgyvendinimas. Dėl modulinio konteinerių Medininkų URC labiau primena laikiną stovyklą, o ne nuolatines ir

stabilias asmenų priėmimo ar sulaikymo patalpas.

VSAT Migracijos valdybos vadovas pripažino, kad sąlygos Medininkuose yra netinkamos: „Mes neturime gerų sąlygų pažeidžiantiems asmenims... ši stovykla yra kitokia, nes ją sudaro labai ankšti pastatai, mes neturime pakankamai vietos¹⁰².“

Iš pradžių į Medininkus buvo atvežta maždaug 900 asmenų, iš jų – maždaug 200 vaikų. 2022 m. kovo 9 d. stovykloje lankantis „Amnesty International“, ten buvo laikomi 587 asmenys, iš jų – 242 vyrai, 337 moterys ir 8 vaikai. Sulaikytojų skaičius sumažėjo dėl aktyviai dedamų pastangų grąžinti žmones į jų kilmės šalį arba perkelti vaikus ir suaugusiuosius į kitus URC, ypač į Pabradę, kur, kaip buvo teigiama, materialinė infrastruktūra buvo geresnė¹⁰³.

Medininkuose daugiausiai sulaikytųjų buvo iš Irako (330 žmonių) ir Afrikos valstybių (pagrindė iš Kongo Demokratinės Respublikos, Kamerūno ir Gvinėjos, kelios mažesnės grupės buvo atvykę iš Togo ir Nigerijos), taip pat buvo keletas šrilankiečių. Praktiškai visi jie sulaikyme praleido mažiausiai aštuonis mėnesius, po to, kai buvo sustabdyti 2021 m. birželį ar liepą¹⁰⁴.

Medininkuose buvo daugiausiai apgyvendinti tie, kurių prieglobsčio prašymai buvo atmesti pirmojoje instancijoje, ir kurie laukė apeliacijos rezultato. Valdžios institucijų teigimu, tarp sulaikytųjų buvo ir tokių asmenų, kurių prieglobsčio prašymas buvo galutinai atmestas arba kurie prieglobsčio prašymo nepateikė¹⁰⁵. Visos asmenų grupės buvo laikomos tose pačiose patalpose ir su jomis buvo elgiamasi vienodai, išskyrus kišenpinigių skyrimą (12,90 Eur per mėnesį). Kaip teigė centro administracija, kišenpinigius gaudavo tik prieglobsčio prašytojai¹⁰⁶. Dėl tų, kuriems prieglobsčio procedūra nebuvo taikoma, centro administracija dirbo su atitinkamomis konsulinėmis įstaigomis, siekdama inicijuoti jų deportavimo procedūras¹⁰⁷. Pareigūnai skatino sulaikytuosius dalyvauti savanoriško grįžimo programose.

„Amnesty International“ nebuvo leista patekti į modulinis konteinerius, kad būtų galima įvertinti jų tinkamumą. Medininkų administracija teigė, kad 2022 m. gegužės mėn. konteineriuose gyveno 498 asmenų (vienam asmeniui tenkantis plotas buvo 5,19 m²), o bendrabučiuose gyveno 43 asmenys (vienam asmeniui tenkantis plotas buvo 9,6 m²). Kaip jau buvo minėta, dėl labai išaugusio registruotų sulaikytųjų skaičiaus ankstesniais mėnesiais, centras buvo labai smarkiai perpildytas. Lietuvos Pabėgėlių tarybos teigimu, normalaus konteinerio plotas buvo 15 m², o jame gyveno keturi žmonės, taigi jis buvo mažesnis nei Lietuvos teisės aktuose nustatytas minimalus 4 m² plotas vienam asmeniui gyvenamojoje patalpoje¹⁰⁸.

„Mano kambaryje gyvena penkios moterys, man atrodo, kad ilgis yra 20 pėdų [t.y., 6 metrai]“.

„Agalvili“ – Medininkuose sulaikyta šrilankietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Valdžios institucijų nurodytas tualetų kabinų ir dušinių skaičius, t.y., kiekvieno po 74, pasirodė pakankamas. Tačiau „konteinerių miestelyje“ tualetai ir dušai buvo įrengti skirtinguose konteineriuose, o tai reiškia, kad norėdami juos pasiekti, žmonės turėjo pereiti per lauką, net ir nakties metu ar sningant. Medininkuose tris mėnesius per metus vidutinė aukščiausia temperatūra yra žemiau 0° C, o tipiniais metais 87 dienas sninga ir 165 dienas lyja¹⁰⁹.

Centrą juosia tvoros ir griėžtai saugo VSAT pareigūnai. VSAT teigimu: „Žmonės negali išeiti iš šios stovyklos, [jie] tik gali judėti sektorių viduje“¹¹⁰. Stovykla yra padalinta į penkis sektorius, kuriuos viena nuo kito skiria tvora: po vieną sektorių vienišoms moterims, vienišiams vyrams, šeimoms, bevaikėms poroms, ir dar vienas sektorius, kuris praeityje, esant būtinybei, buvo naudojamas karantinavimui arba LGBTQ atstovų apgyvendinimui prieš perkelti juos į Pabradę. Sektoriai yra sudaryti iš nedidelių konteinerių grupių, jų plotas yra ribotas ir nėra vietos nei fiziniam, ne kultūriniam užimtumui.

Valdžios institucijų teigimu, sulaikytieji galėjo naudotis sporto sale bei krepšinio ir futbolo aikštėmis, tačiau iš kitų vidaus šaltinių girdėjome, kad galimybę patekti į šias vietas dažnai riboja prižiūrėtojai. VSAT pripažino, švietimo ir laisvalaikio užimtumo trūkumą, kuris buvo taip pat siejamas su vietos trūkumu¹¹¹.

Konteineriuose nebuvo jokios maisto gaminimo įrangos. Jau pagaminto maisto pakuotės buvo dalijamos tris kartus per dieną, maistą žmonės valgė konteineriuose arba atvira ore.

2022 m. balandžio mėn. Lietuvos valdžios institucijos pranešė apie ketinimą vėliau tais pačiais metais Medininkų URC uždaryti¹¹².

KYBARTAI

Vakarinėje šalies dalyje, netoli sienos su Rusijos Kaliningrado anklavu esantis Kybartų sulaikymo centras įrengtas anksčiau buvusių pataisos namų patalpose. Nors 2021 m. rugsėjo mėn. pasikeitė jų naudojimo paskirtis, patalpos nebuvo niekaip pakeistos, prieš pradėdant jas naudoti imigracijos sulaikymo tikslais¹¹³. Kalėjimo sąlygas patvirtino grotuoti langai, šarvuotos durys ir aukšta teritoriją juosianti tvora su spygliuota viela. Centre liko dirbti tie patys kalėjimo prižiūrėtojai, nors jie ir buvo oficialiai persamdyti kaip sienos apsaugos pareigūnai ir aprenkti kitokiomis uniformomis¹¹⁴. Pastatas atrodo ir iš esmės veikia kaip kalėjimas. Kybartuose sulaikyti asmenys nuolatos skundėsi dėl patalpų ir dėl to, kad jose jaučiasi kaip kalėjime, ir kad su jais elgiamasi kaip su pavojingais nusikaltėliais, kai jie jokio nusikaltimo nepadarė.

„Noriu padėkoti Lietuvai, kad mus priėmė... Tačiau čia jie su mumis elgiasi negerai. Tai kalėjimas, o ne stovykla. Kur pažiūrėsi – visur spygliuota viela, kodėl? Aš nesu nusikaltėlis, aš esu pabėgėlis“.

„Saleh“ – Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Centre apgyvendinami išskirtinai suaugę vyrai. „Amnesty International“ vizito dieną, 2022 m. kovo mėn. 10 d., centre gyveno 445 asmenų. Populiariausia pilietybė čia buvo Irako, nes iš šios valstybės buvo atvykę maždaug pusė sulaikytųjų. Kiti vyrai priklausė kokiai nors iš 22 skirtingų pilietybių. Administracijos teigimu, dauguma vyrų į Kybartus buvo perkelti iš Rūdininkų sulaikymo stovyklos 2021 m. rugsėjo mėn., ir buvo paskirstyti po skirtingus sektorius, priklausomai nuo jų „pilietybės, etninės grupės ir teisinio statuso“¹¹⁵.

Kybartų URC administracija nurodė, kad gyventojai galėjo visą parą naudotis bendro naudojimo patalpomis, o laisvai judėti po centro teritoriją galėjo nuo 8:00 iki 20:00 val.¹¹⁶. Tikrovėje, didžiąją dalį laiko sulaikytųjų judėjimas buvo griežtai ribojamas, ir neturėdami pareigūno leidimo, jie negalėjo pereiti iš vieno aukšto į kitą ar išeiti į lauką. Dauguma asmenų buvo laikomi penkiaaukščiame pastate, vadinamajame pastate A, kur net ir vieninteliame kiekvieno aukšto sanitariniame mazge nebuvo karšto vandens. Norėdami nusiprausti duše sulaikytieji turėjo pereiti kiemą ir eiti į kitą pastatą, ką – dar visai neseniai – jiems buvo leidžiama daryti tik kartą ar du per savaitę. Griežtesni ribojimai buvo taikomi 11 asmenų, kurie buvo sulaikyti pagal teismo nutartį, ir kurie nebuvo prieglobsčio prašytojai, tačiau nereguliarūs migrantai¹¹⁷.

Tuo metu, kai Kybartuose veikė pataisos namai, pagal vietos teisės aktus, juose galėjo gyventi iki 450 kalinių¹¹⁸, ir kaip tik maždaug tiek asmenų buvo laikomi sulaikymo centre, kai jame lankėsi „Amnesty

¹¹² Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹¹³ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹¹⁴ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹¹⁵ Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹¹⁶ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹¹⁷ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre, (anksčiau cituota), 4.3.1.5 skyrius, dėl Higienos standarto HN 61: 2020.

¹¹⁹ Weather Atlas, Monthly weather forecast and climate – Medininkai, Lithuania, <https://www.weather-atlas.com/en/lithuania/medininkai-climate#temperature>

¹²⁰ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹²¹ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 03 09.

¹²² “It is planned to close the migrant camp in Medininkai and expand the center in Pabradė”, *Baltics News*, 13 April 2022, <https://baltics.news/2022/04/13/it-is-planned-to-close-the-migrant-camp-in-medininkai-and-expand-the-center-in-pabrade/>

¹²³ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre, (anksčiau cituota), 4.3.1. skyrius

¹²⁴ Pokalbis su VSAT Kybartų URC Apsaugos skyriaus viršininku, Kybartai, 2022 03 10.

¹²⁵ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹²⁶ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹²⁷ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre (anksčiau cituota), 4.3.1.2 skyrius.

International“. Tačiau Seimo kontrolierių įstaiga pranešė, kad ankstesniais mėnesiais sulaikymo centre vienu metu gyveno iki 645 sulaikytųjų, ir kad iki 18 asmenų buvo apgyvendinti 36 m² ploto kambariuose, kas pažeidė Lietuvos teisės aktuose nustatytą reikalavimą dėl minimalaus 4 m² ploto vienam asmeniui gyvenamojoje patalpoje¹¹⁹. Kybartų URC administracijos suteiktoje informacijoje nurodyta, kad centre yra 79 kambariai, kiekvieno iš jų plotas yra tarp 14 ir 36 m², o bendras lovų skaičius yra 430. Institucijos taip pat nurodė, kad centre yra 15 dušinių ir 59 tualetų kabinų¹²⁰.

Apskritai, „Amnesty International“ delegacija nustatė, kad kambariai, sanitariniai mazgai ir virtuvėlės buvo apleisti ir akivaizdžiai netinkamos būklės, su apleistais praustuvais, tualetais ir dušais. Žmonės skundėsi dėl vandentiekio vandens ir tiekiamo maisto kokybės.

„Jie mums davė valgyti sugedusį maistą, kuris smirdėjo. Bloga duona, kurios galiojimo laikas pasibaigęs“.

„Peter“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kybartų vadovybė pripažino, kad patalpoms reikia remonto ir minėjo, kad planuoja atnaujinti virtuvėles ir tualetus „greičiausiai šiais metais, tačiau gali užtrukti ir ilgiau“¹²¹. Tai reiškia, kad gyvenimo sąlygos taps tinkamos tik tada, kai didžioji dauguma sulaikytųjų jau bus sulaukę savo maksimalaus sulaikymo termino.

Lankantis „Amnesty International“, Kybartai galėjo pasiūlyti labai mažai vietos įvairiai veiklai. Turint omenyje, kiek žmonių gyveno atitinkamuose sektoriuose, lauko kiemai buvo labai nedideli. Atrodė, kad nėra nei knygų, nei radijų, nei televizorių. Prižiūrėtojai parodė kambarį, kuris, jų teigimu, buvo naudojamas kaip sporto salė, tačiau mūsų vizito metu jis buvo užrakintas, jame nebuvo jokios įrangos ar jame sportuojančių žmonių; tačiau teigiama, kad paskutiniais mėnesiais tai pasikeitė. Krikščioniams buvo leidžiama naudotis koplyčia, ir toje pat koplyčioje arba sporto salėje kartais meldavosi sulaikytieji musulmonai. Be anglų ir lietuvių kalbos pamokų, kurias koordinavo socialiniai darbuotojai, sulaikytiesiems buvo siūlomas labai ribotas socialinis užimtumas. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus organizacija, kurios atstovai kasdien būdavo centre, suorganizavo tapybos užsiėmimą, kurio metu sukurti paveikslai, padedant „Sienos grupei“ buvo vėliau pristatyti visuomenei¹²². Raudonojo Kryžiaus organizacija buvo vienintelė teisinę pagalbą teikusi organizacija, tačiau ji negalėjo oficialiai imtis bylų. Centre kasdien dirbo ir nedidelė organizacijos „Gydytojai be sienų“ grupė, daugiausiai teikusi sveikatos priežiūros ir psichosocialinę pagalbą.

Ne vienas žmogus sakė „Amnesty International“, kad lankytojams buvo rodomos gerokai geresnės sąlygos, negu jos buvo iš tikrųjų.

„Kiekvieną kartą prieš atvykstant organizacijoms jie viską pakeisdavo. Kadangi jūs esate čia, atidaromos visos durys. Jums išvykus, jie jas uždarys... Pastebėjome, kad kai VSAT pasikviečia apsilankyti TV kanalus, čia viskas sušvelnėja ir pasidaro pribloškiančiai kitaip. Viskas pasikeičia, yra atidaromos durys tarp aukštų, atidaromos parduotuvės ir dušų durys, ir jų vartai, jie mums duoda skanaus maisto, prižiūrėtojai pradeda elgtis su mumis taip, kad atrodo, jog jie mus įsimylėjo... Kai paskutinį kartą TV kanalai buvo pakviesti dėl bado streiko, [kuris] pagrinde vyko antrajame ir penktajame aukštuose, prižiūrėtojai įleido žiniasklaidą į trečią aukštą... Kai žiniasklaida lankėsi po to, kai ataskaitą paskelbė kontrolierė, prižiūrėtojai pasirūpino naujais virtuliais, viryklėmis ir iškabino labai daug informacijos aukštuose esančiose skelbimų lentose... Žiniasklaidai išvažiavus, viskas ir vėl yra taip, kaip visada“.

„Coman“ – jaunas Kybartuose sulaikytas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kaip sužinojome iš paskutinių apklausų, sąlygos keičiasi į gera, nes buvo panaikinti ribojimai patekti į tam tikras bendro naudojimo patalpas, ir dėl to, kad kai kuriems asmenims pavyko sėkmingai pasipriešinti teisme sprendimams dėl sulaikymo, ir jie dabar gali kasdien išeiti iš centro. Tačiau visos problemos neišnyko.

„Tualetas vis dar skirtas viso aukšto gyventojams [kiekviename aukšte], t.y., maždaug 100 žmonių. Mums draudžiama eiti į kitus aukštus... Mums neleidžia turėti nešiojamų kompiuterių. [Mes] vis dar gyvename maždaug 10-12 žmonių viename kambaryje... Trūksta finansinės paramos ir gero sotaus maisto. Mes vis dar

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre (anksčiau cituota), 4.3.1.5 skyrius, dėl Higienos standarto HN 61: 2020.

¹²⁰ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹²¹ Pokalbis su VSAT Kybartų URC viršininku, Kybartai, 2022 03 10.

¹²² Benas Gerdžiūnas, „I don't want to paint like this again.' Exhibition highlights condition of asylum-seekers in Lithuania“, *Lithuanian Radio and Television (LRT)*, 2022 05 28, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1702852/i-don-t-want-to-paint-like-this-again-exhibition-highlights-condition-of-asylum-seekers-in-lithuania>

negalime atsidaryti banko sąskaitos. Nėra absoliučiai jokio privatumo. Į mus vis dar žiūri ne kaip į prieglobsčio prašytojus ar migrantus, tačiau labiau kaip į sienos pažeidėjus, nusikaltėlius pagal slaptą aprašymą“.

“Tarik” – Kybartuose sulaikytas jaunas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) nurodė, kad „visais atvejais, kai yra laikoma, kad vadovaujantis teisės aktais dėl užsieniečių iš asmenų yra būtina ilgam laikui atimti jų laisvę, jie turi būti apgyvendinti specialiai tam tikslui sukurtuose centruose, kur jiems būtų siūloma materialinė infrastruktūra ir režimas, kurie atitiktų jų teisinį statusą, ir kuriuose dirbtų tinkamai kvalifikuoti darbuotojai“. CPT teigė, kad šiuo pagrindu „pagal savo apibrėžimą kalėjimas nėra tinkama vieta, kurioje galėtų būti sulaikytas kas nors, kas nėra įtariamas padaręs ar nebuvo nuteistas dėl nusikalstamos veikos“¹²³. Komitetas taip pat nurodė, kad „prieiga prie tinkamų sanitarinių mazgų ir gerų higienos standartų palaikymas yra esminiai humaniškos aplinkos komponentai“¹²⁴. Nepalaikant tokių higienos standartų gali būti sudarytos sąlygos, kurioms esant sulaikytieji gali patirti nežmonišką ar žeminantį elgesį, ir būtų pažeista tarptautinė teisė ir standartai.

Visa tai patvirtina, kad nežmoniškos ir žeminančios sulaikymo sąlygos bent jau Kybartų URC, apie kurias 2022 m. kovo mėn. paskelbė Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė, ir toliau kėlė susirūpinimą 2022 m. kovo mėn.¹²⁵. Nors „Amnesty International“ pripažįsta, kad per paskutinius mėnesius sąlygos buvo kažkiek pagerintos, tačiau Kybartuose ir Medininkuose laikomi asmenys ne tik praleido daug laiko savavališkai sulaikyti, tačiau jų sulaikymo sąlygos prilygo nežmoniškam ir žeminančiam elgesiui.

Su visais asmenimis, iš kurių buvo atimta jų laisvė, turi būti elgiamasi humaniškai ir su pagarba žmogaus žmogiškajam orumui. Ši teisė taikoma nepriklausomai nuo šalies materialinės gerovės ir visos valstybės privalo užtikrinti tam tikrus bazinius standartus asmenims, iš kurių buvo atimta jų laisvė. Sulaikymo sąlygos kiek įmanoma turi atspindėti apskritai bendruomenėje egzistuojančias sąlygas. Blogos ar sunkios sulaikymo sąlygos gali prilygti žiauriam, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui ar kankinimui. Nors kankinimas yra aiškiai apibrėžtas tarptautinėje teisėje, toks žiaurus, nežmoniškas ar žeminančio elgesio ar baudimo apibrėžimas neegzistuoja¹²⁶. Pritardama daugelio tarptautinių ir regioninių žmogaus teisių stebėjimo organizacijų pozicijai „Amnesty International“ mano, kad žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys ar baudimas, kiek jis yra susijęs su kankinimu, gali nebūti apibrėžtas kaip toks, kadangi jam trūksta vieno ar dviejų į kankinimo apibrėžimą įeinančių elementų. Tačiau net jei kančia, kuri buvo patirta sulaikyme, nesiekia „stipraus skausmo ar kančios“ slenkščio, galima neabejoti, kad kiti apibrėžimo elementai yra.

Todėl laikydama asmenis sąlygomis, kurios pažeidžia draudimą dėl kankinimo ar kito žiaurus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo veikų, Lietuva pažeidžia Konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą bei daugelį kitų saistančių tarptautinių sutarčių, kurių šalis ji yra¹²⁷.

¹²³ CPT, Report to the Government of Ireland on the visit to Ireland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 16 to 26 September 2014, CPT/Inf (2015) 38, 2015 03 18, <https://rm.coe.int/1680696c9a>

¹²⁴ Europos Komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą standartai, CPT/Inf/E (2002) 1 – Perž. 2015, p. 18, §49

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre (anksčiau cituota), 4.4 skyrius

¹²⁶ Pagal JT Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 1(1) straipsnį, veiksmas yra kankinimas, kai jį sudaro keturi elementai: (1) ketinimas, (2) stiprus fizinio ar psichinio skausmo arba kančios sukėlimas, (3) tikslas priversti ką nors padaryti, įbauginti, išgauti informaciją ar prisipažinimą arba diskriminuoti ir (4) tam tikro lygio oficialus valdžios įsikišimas. Žr. išnašą Nr. 61.

¹²⁷ Konvencijos prieš kankinimą 16 straipsnis. Žr., *inter alia*, Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 3 straipsnį ir Tarptautinio Civilinių ir Politinių Teisių Pakto 7 straipsnį. VSAT nesuteikiant „Amnesty International“ leidimo aplankyti Pabradės URC, organizacija gavo skundų dėl sulaikymo sąlygų šiame centre.

4.2 NEPAKANKAMA MEDICININĖ IR PSICHIKOS SVEIKATOS PRIEŽIŪRA

Be pirmiau aprašytų infrastruktūros problemų, VSAT administruojamuose URC nebuvo pakankamai darbuotojų, kurie galėtų suteikti pakankamas medicininės ir psichikos sveikatos priežiūros paslaugas. URC trūko sveikatos ir socialinės rūpybos darbuotojų, tarp jų – gydytojų, slaugytojų, psichologų ir socialinių darbuotojų. Atitinkamas paslaugas dažniausiai teikė išoriniai subjektai, kurie ne visada turėjo tam laiko.

„Amnesty International“ vizito metu nei Medininkuose, nei Kybartuose nebuvo nė vieno tiesiogiai įdarbinto gydytojo ar psichologo. Sveikatos priežiūros paslaugas teikė ribotas skaičius iš ligoninių atvykstančių specialistų, kurie atvykdavo pasikeisdami, bei medikai, kuriuos atsiųsdavo vietos savivaldybės¹²⁸. Šie specialistai būdavo centre tik darbo dienomis ir darbo valandomis (paprastai 9:00-17:00 val.). Valdžios institucijų teigimu, sulaikytieji dėl sveikatos priežasčių taip pat galėjo būti vežami į ligonines už centro ribų, be to, buvo įprasti greitosios pagalbos iškvietimai¹²⁹. Tačiau keli žmonės skundėsi, kad neturėjo teisės gauti vaistų ar tinkamų sveikatos priežiūros institucijų paslaugų:

„Jie su mumis elgiasi blogai, jie mums nepadeda net kai mums reikalinga greitoji pagalba... Mes prašėme, kad greitoji liktų čia visą parą, bet jie nesutiko. Čia yra ligoninė, bet užsidaro 17:00 val. ir [nederba] šeštadienį ir sekmadienį“.

„Bermal“ – jauna Medininkuose sulaikyta irakietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

„Šiandien, praėjus 15 dienų nuo simptomų pradžios, gavau iš gydytojo nuskausminamųjų. Mano plaučiai nesveiki“.

„Jamal“ – Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kaip pasakojo du Pabradės URC sulaikyti asmenys, kurie turi itin rimtų sveikatos sutrikimų, situacija šiame URC atrodo ne mažiau probleminė¹³⁰. 2022 m. balandžio mėn. iš vienos Vakarų Afrikos valstybės atvykęs jaunas vyras sakė:

„Man reikėjo vaistų, tačiau jie nežiūrėjo į mane rimtai, turėjau jiems nuolatos kartoti, kad man dėl ligos reikia vaistų. Kažkurio metu mano atvejį perėmė Caritas ir nuvežė mane į ligoninę; atlikus tyrimus buvo patvirtinta, kad taip, aš iš tikrųjų sergu šia liga. Gydytojai pasakė, kad kas tris mėnesius turiu vykti į ligoninę. Nuo tada gydytojai man skambina, kad atvykčiau į priėmimus, tačiau niekas nenuveža manęs į ligoninę. Jaučiuosi blogai“¹³¹.

Apie panašius sunkumus pasakojo ir iš vienos Azijos valstybės atvykusi moteris, kurią taip pat apklausėme 2022 m. balandžio mėn.:

„Aš sergu, tačiau čia man neleidžia vykti į ligoninę. Aš turiu sveikatos išrašą, gydytojas sakė, kad po 3 mėnesių man turi būti atlikta operacija, tačiau sienos apsaugos pareigūnai man neleido“¹³².

Ilgalaikis sulaikymas be galo sunkiomis sąlygomis rimtai paveikė URC centre laikomų žmonių psichikos sveikatą.

„Mes turime psichologinių problemų ir [žmonės] bandė nusižudyti... Tiksliai nežinome, kiek buvo bandymų nusižudyti, bet jų buvo daug“.

„Bermal“ – jauna Medininkuose sulaikyta irakietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Kadangi valstybė nepasirūpina psichologais užsieniečių registracijos centruose, reikiamą pagalbą teikia nevyriausybinių organizacijų, tokios kaip „Gydytojai be sienų“ (MSF) ir Raudonasis Kryžius. Pavyzdžiui,

¹²⁸ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹²⁹ Informacijoje, kurią pateikė Kybartų URC administracija, teigiama: „Iš URC išeinantys asmenys. 2021 m. iš centro trumpam išėjo 1 280 asmenų, o 2022 m. – 1 506, [jie išėjo] laikinai, kad nuvyktų į sveikatos priežiūros įstaigą ar dėl kitos rimtos priežasties“. Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartų) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

Panašiai, Medininkų administracija nurodė, kad „maždaug 60 užsienio piliečių iš Medininkų URC kas mėnesį vežami planinei apžiūrai į sveikatos priežiūros institucijas. Maždaug 14 užsieniečių vežami į ligoninę greitosios pagalbos automobiliu. 2022 balandžio mėn. į sveikatos priežiūros įstaigas tyrimams ir gydymui buvo išvežtas 71 užsienietis. Kas mėnesį registracijos centruose greitosios pagalbos tarnyba suteikia pagalbą vidutinėms 26 užsieniečiams“. Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Medininkų) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 05 16, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹³⁰ Duomenys apie sveikatos sutrikimus nepateikiami, siekiant neatskleisti žmonių tapatybės. Du asmenys buvo apklausti per balso skambutį.

¹³¹ Pokalbis per balso skambutį, 2022 m. balandžio mėn.

¹³² Pokalbis per balso skambutį, 2022 m. balandžio mėn.

2022 m. sausio – kovo mėn. „MSF“ psichologai padėjo 98 pacientams Medininkų URC ir Kybartų URC¹³³. Tačiau dėl riboto psichologų skaičiaus centrai nesugeba patenkinti paklausos ir specifinių poreikių.

„Turiu psichikos sveikatos problemų. Čia pasidariau agresyvi. Praleidusi 9 mėnesius [sulaikyme] daugiau nebemiegu. Man labai skauda akis. Jei mus užrakinatė, turite bent jau pasirūpinti mumis. Man reikia psichologo. Prašau, atsiųskite man psichologą. Aš vis prašau [psichologo], bet dar neteko su juo susitikti. Jaučiuosi taip, lyg būtume kape“.

„Stéphanie“ – jauna moteris iš Kamerūno, sulaikyta Medininkuose, apklausta 2022 m. kovo mėn.

„Paprastai susitikti su psichologu ir galiausiai jie man iškviatė psichologą vyrą, tačiau jaučiausi nepatogiai, kad turiu su vyru kalbėti apie tai, ką man teko išgyventi. Aš tiesiog noriu pasikalbėti su psichologe“.

„Clémence“ – Medininkuose sulaikyta jauna moteris iš Kamerūno, 2022 m. kovo mėn.

Iki 2022 m. gegužės mėn., „MSF“ pranešė apie devynis bandymo nusižudyti atvejus ir daug daugiau savęs žalojimo atvejų. Ji taip pat nurodė, kad 60 % asmenų, kuriems pagalbą teikė „MSF“ psichologai, turėjo su nerimu siejamų nusiskundimų; kaip pagrindinius stresą keliančius veiksnius žmonės minėjo prastas sulaikymo sąlygas, buvimą nežinioje dėl ateities ir ribotas galimybes pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba (žr. 6 skyrių). Pastebėjusi, kad „sulaikymo sąlygos yra netinkamos sulaikytųjų asmenų sveikatai ir apsaugos poreikiams“, „MSF“ nurodė, kad jai „didžiulį susirūpinimą kelia užsitęsusių sulaikymo poveikis prieglobsčio prašytojų ir migrantų psichinei sveikatai“¹³⁴.

Valstybės turi pareigą teikti tinkamą medicininę ir psichologinę priežiūrą jose sulaikytiems asmenims¹³⁵. Sveikatos patikrų prieinamumas yra esminis dalykas, garantuojantis sulaikytųjų teisę į sveikatą, ir taip pat vaidina labai svarbų vaidmenį užkertant kelią kankinimams bei kitokiam netinkamam elgesiui. Visi lėtinėmis ligomis segantys ar psichikos sutrikimų požymius demonstruojantys sulaikytieji privalo turėti galimybę gauti tinkamą sveikatos ar psichosocialinę priežiūrą, įskaitant, esant būtinybei, būti perkelti į specializuotas institucijas.

¹³³ MSF, „People detained in Lithuania are experiencing abuse, violence and mental health distress“, (anksčiau cituota).

¹³⁴ MSF, „People detained in Lithuania are experiencing abuse, violence and mental health distress“, (anksčiau cituota).

¹³⁵ JT Generalinė Asamblėja, Jungtinių Tautų Standartinės minimalios elgesio su kalniais taisyklės (Nelsono Mandelos taisyklės), JT Generalinės Asamblėjos 2015 gruodžio 17 d. priimta Rezoliucija A/RES/70/175, 24 ir 25 taisyklės.

5. SULAIKYTŲJŲ KANKINIMAS, BAUDIMAS IR KITAS NETINKAMAS ELGESYS, ĮSKAITANT SEKSUALINĮ PAŽEMINIMĄ IR SMURTĄ

Nemažas skaičius žmonių pranešė „Amnesty International“, kad jie tapo VSAP sienos apsaugos pareigūnų netinkamo elgesio liudininkais ar aukomis; šis elgesys pasireiškė kankinimais ir kitomis netinkamo elgesio formomis bei nereikalingos ar per didelės jėgos naudojimu, o taip pat ir rasistiniais užgauliojimais, priekabiavimu ir bauginimu, siekiant įtikinti žmones grįžti į jų kilmės šalis.

Šie pareiškimai visiškai sutampa su kitų organizacijų, kurios turėjo galimybę patekti į URC per pastaruosius mėnesius, pateikta informacija. Pavyzdžiui, 2022 m. gegužės mėn. „MSF“ viešai pareiškė, kad daug žmonių pasakojo apie „darbuotojų, kurie prižiūri du sulaikymo centrus, kuriuose dirba „MSF“, žeminantį elgesį ir smurtą“, t.y., Medininkų URC ir Kybartų URC¹³⁶.

5.1 BAUDIMAS UŽ TAIKIAS PROTESTO AKCIJAS IR KITOKĮ TEISĘTĄ ELGESĮ

Turint galvoje aukštą savavališkai sulaikytų ir kitus žmogaus teisių pažeidimus patiriančių žmonių nusivylimo lygį, nereikia stebėtis, kad Lietuvos sulaikymo centruose laikomi asmenys kartais imdavo protestuoti. Sulaikytieji teigė, kad protestai vyko taip, kad nekėlė jokio pavojaus prižiūrėtojų ar kitų asmenų saugumui. Daugelis „Amnesty International“ apklaustų asmenų pateikė nerimą keliančius pasakojimus apie tai, kaip valdžios institucijos reagavo į tokius protestus. Jie apibūdino atvejus, kai pasienio apsaugos pareigūnai, ypač Medininkuose, naudojo jėgą bausdami taikiose protesto akcijose dalyvavusius asmenis, ir taip pat taikė kolektyvines bausmes, kurios pasireiškė netinkamu elgesiu prieš kitus sulaikytuosius, kurie net nedalyvavo protestuose.

¹³⁶ MSF, „People detained in Lithuania are experiencing abuse, violence and mental health distress“, (anksčiau cituota).

Atskirose apklausose surinktuose liudijimuose buvo piešiamas tas pats VSAT pareigūnų, kartais kartu su Viešojo saugumo tarnybos riaušių malšinimo būrio pareigūnais¹³⁷, paveikslas. Jų veiksmai prieš žmones prilygo kankinimui ar kitam netinkamam elgesiui. Jų elgesio pavyzdžiai: spardymas ir daužymas, kartais naudojant policininko lazdas ar kitus ginklus, pipirinių dujų purkštuvu ir elektros šoko įtaiso naudojimas daugkartinėms elektros iškrovoms; asmenų laikymas su antrankiais ir streso padėtyse ilgą laiką; kaip bausmė naudojamas maisto nedavimas bei asmenų, kurie prižiūrėtojams atrodo kaip „tvarkos drumstėjai“, atskyrimas kelioms dienoms nuo kitų sulaikytųjų. Kaip „Amnesty International“ tyrėjams pasakojo „Gabriel“:

„Ankstesnėje stovykloje Verebiejuose mums daug kartų grasino, kiekvieną kartą kai protestuodavome, jie mums kelias dienas neduodavo maisto. Kai paskutinį kartą protestavome Verebiejuose, jie mums nedavė maisto 2 ar 3 dienas. Jie iškvietė specialiąsias tarnybas, jie mus mušė ir išvežė kai kuriuos žmones...“

„Gabriel“ – Medininkuose sulaikytas vyras iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Nepriklausomoms organizacijoms sulaikymo centruose dirbantys asmenys patvirtino, kad jie taip pat surinko daug liudijimų, kuriuose pasakojama apie netinkamą pareigūnų elgesį su sulaikytaisiais, įskaitant kai žmonės buvo neproporcingai ilgą laiką paliekami gulėti ant žemės surištomis rankomis, jiems nebuvo duodama valgyti ar jie buvo izoliuojami šaltame kambaryje – visi šie veiksmai buvo naudojami kaip žmonių, kurie dalyvavo protestuose ar bandė pabėgti, baudimo formos¹³⁸.

2022 M. KOVO 2 D. REIDAS MEDININKUOSE

Po kovo 1 d. vakare įvykusio protesto, kovo 2 d. ankstų rytą Medininkų URC VSAT iškvietė Viešojo saugumo tarnybos riaušių malšinimo būrį, kad šis įvykdytų operaciją prieš sulaikytuosius.

Protestą iššaukė nerimas, kurį sukėlė praeitą savaitę, vasario 24 d., pradėta Rusijos invazija Ukrainoje. Medininkų sulaikymo centras įsikūręs vos už kelių kilometrų nuo sienos su Baltarusija, kurios vyriausybė palaikė Rusijos agresiją Ukrainoje. Taigi kai kurie sulaikytieji išsigando, kad jie gali būti įstrigę pavojuje zonoje, jei kartais būtų panašiai įsiveržta į Lietuvą.

Neramumai tarp pabėgėlių ir migrantų prasidėjo po to, kai juos išprovokavo VSAT pareigūnas, kuris, kaip teigiama, pasakė: „Jei baltarusiai puls Lietuvą, mes jums duosime ginklus, kad eitumėte kovoti“¹³⁹. Žmonės taip pat protestavo prieš Lietuvos valdžios institucijų taikomus dvejopus standartus, dėl kurių su Medininkų sulaikytaisiais buvo elgiama visiškai kitaip negu su iš Ukrainos atvykstančiais pabėgėliais. Bėgantys nuo karo Ukrainoje buvo plačiai ir šiltai sutinkami ir sulaukė įvairiausios pagalbos, kuri buvo visiškai neprieinama Medininkų sulaikytiesiems (apie diskriminuojančius dvejopus standartus žr. pirmesnį skyrį „Priešistorė“). Protestuotojai prašė būti perkelti į tuos priėmimo centrus, kuriuose buvo apgyvendinti iš Ukrainos bėgantys žmonės, – tai pripažino VSAT Migracijos valdybos vadovas¹⁴⁰. Tačiau VSAT Tyrimo skyriaus viršininko teigimu, sulaikytieji „tiesiog ieško priežasčių, kad galėtų protestuoti“¹⁴¹.

Protesto akcija truko kelias valandas, žmonės judėjo tarp sektorių ir reikalavo juos paleisti. VSAT pareigūnai teigė, kad kelias valandas buvo bandoma viską nuraminti ir įtikinti protestuotojus grįžti į savo sektorius, tačiau pastangos buvo nesėkmingos. VSAT nusprendė iškviešti Viešojo saugumo tarnybos riaušių malšinimo būrį, o kaip šio iškvietimo tikslą nurodė protesto vadovų suėmimą ir perkėlimą į kitus URC (moteris – į Pabradę, o vyrus – į Kybartus), pagrindu dėl to, kad Medininkuose nebuvo patalpų asmenų izoliavimui¹⁴².

Ankstyvą kovo 2 d. rytą riaušių malšinimo kostiumus vilkintys VSAT ir Viešojo saugumo tarnybos pareigūnai atvyko į stovyklą ir įsiveržė į kelis konteinerius, kur tariamai ieškojo protesto iniciatorių. Tuo metu daugelis žmonių vis dar miegojo konteineriuose. Apieškoję kelis konteinerius, pareigūnai suėmė mažiausiai 10 moterų ir 6 vyrus, iš kurių visi buvo atvykę iš Afrikos valstybių: Demokratinės Kongo Respublikos, Gvinėjos ir Nigerijos.

Apie to ryto įvykius papasakojo „Josephine“:

¹³⁷ Viešojo saugumo tarnyba yra prie Vidaus reikalų ministerijos veikianti teisėsaugos agentūra. Jos misija yra „atkurti viešąją tvarką, užtikrinti visuomenės saugumą ypatingų ir ekstremalių situacijų atvejais; organizuoti ir vykdyti konvojavimą; užtikrinti svarbių valstybės objektų apsaugą; ginti Lietuvos valstybę karo metu“, <https://vstarnyba.lrv.lt/en/about-the-service/areas-of-activities>

¹³⁸ Informacija gauta, apklausus visą eilę skirtingų operatorių, kurie prašė išsaugoti jų duomenų konfidencialumą, 2022 m. kovo mėn.

¹³⁹ Pokalbis su jaunuoliu iš Užsachario Afrikos „Jean“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2022 m. kovo mėn.

¹⁴⁰ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos vadovu, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d..

¹⁴¹ Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

¹⁴² Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

„Jie priėjo prie visų vyrų ir moterų iš Afrikos. Jie nukreipė į mus ginklus, mums į kaktą, tikrus ginklus... Ten buvo moteris [pareigūnė], kuri laikė popierių, ji turėjo visų nuotraukas ir sakė: „paimkite šitą, paimkite aną.“

„Josephine“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Kiti nukentėjusieji pasakojo, kaip juos mušė, taikė elektros šoką ar apipurškė dujomis:

„Man gulint ant žemės jie spyrė man į pilvą ir liepė toliau gulėti ant žemės. [Prižiūrėtojas] pastatė pėdą man ant galvos ir norėjo uždėti man antrankius. Tada moteris [pareigūnė] pasakė: „Čia ne šitas vyras“. Ji bandė išsirinkti vyrus, kurie dalyvavo proteste. Medininkuose vyksta tas pats. Jie kaskart išskviečia specialiąsias pajėgas, kurios su mumis blogai elgiasi. Per kiekvieną protestą jie mus sumuša, kai kuriuos išveža... Atvykę specialiosios pajėgos daužo mus ginklų rankenomis. Jie sako: „Jūs turite paklusti!“ ir spardo mus. Jie nukreipia ginklus į žmones ir padaro garsą „spragt, spragt“, lyg atidengtų apsaugą [t.y., nuspaustų gaiduką], tarsi jie ruošytųsi šauti į mus. Jie priverčia tave atsigulti, patikrina ir, jei padarai kokią klaidą, jie tau spiria. Jie ištempia tave iš lovos ir paguldo ant žemės. Kartais jie tave nutempia nuo dviaukštės lovos viršaus, tiesiai ant žemės ir tu trenkiesi į žemę“.

„Gabriel“ – Medininkuose sulaikytas vyras iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Aš gulėjau ant žemės, aš nieko nedariau, nes žinojau, kaip būna tokiose situacijose. Aš gulėjau ant žemės, bet jie vis tiek tris kartus panaudojo elektros šoką ir tuo pat metu mušė mane policininko lazdomis. Vėl gi, einant į kamerą Medininkuose, jie maždaug penkis kartus trenkė man policininko lazdomis“.

„Jean“ – jaunas vyras iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Ant kairės rankos turiu randą, nes jie tempė mus per grindis, kol laikėme rankas už nugaros... Kol gulėjau, pareigūnas stumtelėjo mano galvą žemyn ir spyrė man į krūtinę“.

„Peter“ – jaunas vyras iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Jie purškė mums į akis dujas, jie mus mušė policininkų lazdomis. Mes sakėme, kad esame nekalti, o jie rėkė „Užsičiaupkit! Tylėkit!“

„Elise“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Kai kurie nukentėjusieji pasakojo, kad smurtas buvo naudojamas visiškai atsitiktinai ir nesirenkant konkrečių žmonių. Pavyzdžiui, „Marie“ „Amnesty International“ pasakojo:

„Jie nenaudojo prieš mane elektros šoko, tačiau pridėjo man prie kaktos ginklą ir pasakė: „Užsičiaupk arba nušausiu“!... Jie man prie galvos pridėjo ginklą, nors aš visiškai nieko nepadariau. Tada moteris patikrino nuotraukas ir pasakė, kad aš nedalyvavau protesto akcijoje, bet policija vis tiek trenkė man ginklu per galvą“.

„Marie“ – moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Kovo mėnesį atlikdama šių įvykių tyrimą „Amnesty International“ apklausė nukentėjusiuosius ir liudininkus, kurie pasakojo apie juodaodžių moterų ir paauglių mergaičių kankinimą ir jų seksualinį pažeminimą. Moterys pasakojo, kad VSAT ir riaušių malšinimo būrio pareigūnai mušė jas rankomis ir policininko lazdomis bei purškė į jas pipirines dujas. Kai kurios moterys buvo mušamos net ir pusnuogės. Nukentėjusiosios ir liudininkai apsakė, kaip toliau prižiūrėtojai ir policininkai tyčia žemino ir niekino moteris ir mergaites, neleiddami joms apsirengti ir uždėdami joms antrankius, ir versdami jas eiti į lauką – vis dar pusnuogės ir su antrankiais – šaltomis žiemos oro sąlygomis ir matant kitiems pareigūnams ir sulaikytiesiems.

„Kovo 2 d. ryte į mano kambarį užėjo policija. Jie uždėjo mums antrankius, jie mus mušė. Aš buvau be drabužių – ant mano kūno vis dar matosi mėlynės. Jie mane nusivedė į mišką [lauke], visai nuogą. Penkias valandas praleidau uždaryta, su antrankiais ir be drabužių. Bet aš net nedalyvavau proteste, aš jiems sakiau, kad manęs ten nebuvo“.

„Elise“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Filmuotoje medžiagoje, kuri buvo išplatinta po šių policijos veiksmų sekusiomis savaitėmis, matome grupę juodaodžių moterų konteineryje¹⁴³. Jų rankos surištos už nugaros, kai kurios jų virš juosmens pusnuogės, bando prisidengti antklodėmis ar atsitūpdamos.

Šiuos įvykius stebėjusi jauna moteris „Amnesty International“ tyrėjams papasakojo, kad:

„Į stovyklą atėjo daug kareivių ir mušė merginas, ir išvedė jas neapsirengusias į lauką... Policija užėjo į visus kambarius. Jie atėjo į mano kambarį, nors manęs nepalietė... Jie ieškojo merginų, kurios dabar Pabradėje. [Mano draugė] miegojo savo kambaryje... Atėjo policija ir jėga išsivedė ją... Ji klausė policijos: „Kas yra“? Policija ją sugriebė ir mušė, daužė ją plaštakomis ir spardė kojas... Aš nebuvau tame kambaryje, bet ji rėkė, todėl mes visos atėjome pasižiūrėti, kas vyksta. Policija trenkė kitai merginai per burną, surišo merginų rankas, panaudojo prieš jas elektros šoko įrenginį ir išsivedė jas į lauką“.

„Ada“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta Medininkuose 2022 m. kovo mėn.

Kitos moterys, kurios nedalyvavo protesto akcijoje ir nenukentėjo nuo pareigūnų veiksmų, paliudijo apie riaušių malšinimo būrio veiksmus prieš moteris ir jų patirtą fizinę žalą.

„Iki šiol prižiūrėtojai mums asmeniškai nieko bloga nepadarė, bet mes jau tris kartus matėme, kaip į šią stovyklą atvyko specialiosios pajėgos. Praeitą savaitę [t.y., savaitę, kurį prasidėjo 2022 m. kovo 1 d.] įvyko protestas, afrikiečiai pabėgėliai sulaužė tvorą. Po protesto į mūsų kambarius atėjo komandos su ginklais... Jie išsivedė [merginas] ryte ir grąžino jas atgal po pietų. Jie jas išvedė iš kambarių nuogas, o kitos merginos bandė užmesti ant jų striukes. Kai jos grįžo, joms buvo sunku vaikščioti, o prieš tai [kai jos buvo išvestos] jos vaikščiojo visai gerai“.

„Marwa“ – jauna irakietė, apklausta Medininkuose 2022 m. kovo mėn.

„Mačiau kaip pareigūnai mušė afrikiečius. Jie pridarė problemų, todėl pareigūnai atvyko ryte, [buvo] labai daug policijos, [jie] sumušė afrikiečius ir juos suėmė. Policininkai vyrai nuėjo [paimti] afrikietes moteris“.

„Agalvili“ – Medininkuose sulaikyta šrilankietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

„Jie nuėjo ten ir suėmė vieną afrikietę merginą už kaklo... Mes žiūrėjome per langą, tada pareigūnai mus pamatė ir liepė mums uždaryti langą. Mes matėme, kad jie rankomis suėmė jai kaklą, mes girdėjome verkiant ir mušimo garsus... Merginos nieko nepadarė pareigūnams, jos tik verkė“.

„Bermal“ – Medininkuose sulaikyta jauna irakietė, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Buvo vyrų, kurie atskirai patvirtino matę, kaip pareigūnai seksualiai žemino moteris:

„Merginos buvo savo kambariuose, ir jos buvo nuogos [kai jas išvedė į lauką]. Aš mačiau krūtis ir paklausiau pareigūno, ar galėčiau joms perduoti savo striukę, bet jis atsakė „ne“.

„Sekou“ – jaunas vyras iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Jie nuėjo į moterų kambarį ir purškė pipirines dujas... Jie išvedė merginas į lauką nuogas, mes matėme jų krūtis“.

„Jean“ – jaunas vyras iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Valdžios institucijos neigė naudoję pernelyg didelę fizinę jėgą ir sakė, kad „riaušių metu užsieniečiai pažeidė Administracinių nusižengimų kodekso 115 (Tyčinis turto sunaikinimas ar sugadinimas), 488 (Viešosios rimties trikdymas), 506 (Statutinių valstybės tarnautojų, karo policijos, Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos tarnybos ar žvalgybos pareigūnų teisėtų nurodymų ar reikalavimų nevykdymas) ir 508 (Statutinio valstybės tarnautojo, kario ar žvalgybos pareigūno garbės ir orumo pažeminimas) straipsnius“¹⁴⁴.

Tačiau „Amnesty International“ suprato, kad vėliau teismas atmetė suimtiesiems pateiktus kaltinimus, kadangi pritrūko įrodymų.

„Pareigūnai teisme sakė, kad mes bandėme pabėgti ir kad esame atsakingi dėl neramumų. Tačiau teismas pasakė, kad nėra įrodymų. Todėl vakar jie mums leido išeiti iš [izoliatoriaus] kambario“.

¹⁴³ Buvo jaunai atrodožiusių žmonių, kurie galėjo būti nepilnamečiai, tačiau „Amnesty International“ negalėjo savarankiškai patikrinti jų amžiaus.

¹⁴⁴ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

Kybartuose sulaikytas jaunuolis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Sienos apsaugos pareigūnai prašė teismo skirti mums 6 mėnesių kalėjimo bausmę. Aš paprasčiau teismo: „Eikite ir peržiūrėkite filmą [filmuotą vidaus kameromis], jei pamatysite, kad aš dariau tai, kuo jie mane kaltina, aš sutiksiu su 6 mėnesiais“.

Kybartuose sulaikytas jaunuolis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

VSAT pareigūnų, kalbėjusių su „Amnesty International“ teigimu, Medininkų vadovybė iškviatė riaušių malšinimo būrį dar tebevykstant protesto veiksmams. Ši įvykių versija nesutampa su daugybe panašių liudijimų, kuriuos pateikė asmenys, kurie patys dalyvavo, ar matė, kaip kiti dalyvavo šiuose įvykiuose. Oficialioji versija taip pat nepaaiškina, kaip ir kodėl kai kurios moterys, kurioms buvo uždėti antrankiai, galėjo būti neapsirengę, jei jos vis dar dalyvavo protesto akcijoje. Kaip nepaaiškina ir to, kodėl tuo metu kovo 2 d. galėjo būti laikomi būtiniais ir proporcingais tiek pilnai pasirengusio riaušių malšinimo būrio atvykimas, tiek ir jėgos panaudojimas, jei žmonės buvo savo kambariuose ir neužsiėmė jokia veikla, kuri būtų kėlusį pavojų pareigūnų ar kitų sulaikytųjų saugumui ar teisėms.

Po to šeši vyrai ir šešios moterys buvo pervežti iš Medininkų į kitus sulaikymo centrus – atitinkamai į Kybartų URC ir Pabradės URC¹⁴⁵, ir patalpinti į izoliatorių¹⁴⁶. Viena jauna moteris nutarė grįžti į savo kilmės šalį, tariamai savanoriškai.

„Jie uždėjo merginai antrankius ir mušė ją, ant jos [kūno] buvo mėlynių... Tada ji nusprendė grįžti... Jos mama liepė jai grįžti, nes čia buvo labai daug skausmo“.

„Marie“ – Medininkuose sulaikyta moteris iš Kamerūno, 2022 m. kovo mėn.

Tas faktas, kad jauna moteris galėjo nuspręsti grįžti į Kamerūną tik po to, kai ją sumušė ir uždėjo antrankius, parodo, kad jos sprendimas vargu ar buvo „savanoriškas“. Kai prievartai naudojamas toks smurtas, žmogus retai turi galimybių rinktis. Reikia pripažinti, kad sprendimas bėgti nuo tokio netinkamo elgesio yra priimamas patiriant begalinį spaudimą, todėl vyriausybė negali jo „patogiai“ vadinti „savanorišku“.

KANKINIMAS IR KITAS NETINKAMAS ELGESYS

Tarptautinė teisė absoliučiai draudžia kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą bet kokiomis aplinkybėmis ir be jokių išlygų.

Be Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, Lietuva yra pasirašiusi ir Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (ICCPR) bei Europos žmogaus teisių konvenciją, kuri, kaip ir Konvencija prieš kankinimą, draudžia kankinimą ir kitokį netinkamą elgesį bet kokiomis aplinkybėmis ir be jokių išlygų, bei kitas konkrečiam kontekstui taikytinas sutartis¹⁴⁷. Kankinimo ir kitokio netinkamo elgesio draudimas yra numatytas tarptautinėje papročių teisėje, taigi yra privalomas visoms tautoms¹⁴⁸.

Ypatingai didelis kankinimo ir netinkamo elgesio pavojus gresia moterims, mergaitėms, lesbietėms, gėjams, biseksualiems ir translyčiams asmenims tuomet, kai iš jų buvo atimta laisvė. Sulaikymo kontekste moterims ir mergaitėms gresia itin didelis pavojus būti seksualiai užpultoms ar patirti seksualinę prievartą, įskaitant išžaginimą, įžeidimus, pažeminimą ir bereikalingai invazinius kūno apieškojimus¹⁴⁹. Priverstinis nuogumas ir viešas pažeminimas seniai pripažinti kaip tarptautinės žmogaus teisių teisės pažeidimai, ypač, teisės nebūti kankinamam ir patirti kitokį neleistiną elgesį, kai jų tikslas ir pasekmės yra dažnai siejami su nukentėjusiojo lytimi¹⁵⁰. Sulaikytosios moterys gali patirti lytinį pažeminimą, kai jas intymiais momentais, pvz., rengiantis ar prausiantis duše, stebi vyrai prižiūrėtojai. JT Specialusis pranešėjas kankinimo klausimais

¹⁴⁵ Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

¹⁴⁶ MSF, *Detention in Lithuania*, Briefing paper, May 2022, saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁴⁷ Tarptautinio Civilinių ir Politinių Teisių paktą (TCPTP) 7 straipsnis; Europos Žmogaus Teisių konvencijos 3 straipsnis; 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos Konvencijos; Vaiko Teisių Konvencijos 37(a) ir 39 straipsniai; Neįgalųjų teisių konvencijos 15 straipsnis.

¹⁴⁸ Pavyzdžiui, žr. *Prokuroras prieš Furundžiją*, Tarptautinis Kriminalinis Tribunalas buvusiai Jugoslavijai, Teismo bylos Nr. IT-95-17/1-T (nuosprendis), 1998 m. gruodžio 10 d., paragr. 153-154; Tarptautinis Teisingumo Teismas, Ahmadou Sadio Diallo byla (Gvinėjos Respublika prieš Demokratinę Kongo Respubliką), 2010 11 30 nuosprendis, paragr. 87.

¹⁴⁹ UN Special Rapporteur on Torture, Gender perspectives on torture and other cruel, inhuman and degrading treatment or punishment, A/HRC/31/57, (2016 01 05), para 19.

¹⁵⁰ 2008 m. JT Specialusis Pranešėjas kankinimo klausimais teigė, kad „smurtas prieš moteris įkalinimo vietoje labai dažnai apima išžaginimą ir kitų formų seksualinį smurtą, pvz., grasinimus išprievartauti, lietimą, „nekaltybės tikrinimą“, viso kūno patikras, invazines kūno patikras, seksualinio pobūdžio užgauliojimą ir pažeminimus“. Žr. Žmogaus teisių taryba, septintoji sesija, *Specialiojo pranešėjo ataskaita dėl kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo*, Manfred Nowak, A/HRC/7/3, 2008 m. sausio 15 d., 34-35 paragrafai.

pabrėžė, kad: „Kūno apieškojimas, ypač viso kūno ir invazinė patikra, yra įprasta praktika ir gali tapti netinkamu elgesiu, jei yra atliekama neproporcingai, žeminančiai ar diskriminuojančiai. [...] Tokia praktika gali neproporcingai paveikti moteris, ypač jei ją atlieka prižiūrėtojai vyrai. [...] Atliekamos su draudžiamu tikslu arba dėl bet kokios priežasties, susijusios su diskriminacija, ir vedančios prie stipraus skausmo ar kančios, pilna ir invazinė kūno patikros prielaida kankinimui“¹⁵¹.

SEKSUALINĖ PRIEVARTA

Buvo taip pat pranešta apie seksualinės prievartos ir lytinio išnaudojimo atvejus URC, ypatingai Medininkuose. Kaip pasakojo Lietuvos Pabėgėlių tarybos atstovas: „Kažkuris iš Medininkų prižiūrėtojų turėjo lytinių santykių su sulaikytomis moterimis mainais už galimybę išeiti iš centro“. Iš pradžių VSAT pareigūnai atmetė kaltinimus dėl seksualinės prievartos, teigdami, kad jie buvo išgalvoti¹⁵². Tačiau 2022 m. balandžio mėn. Vilniaus apygardos prokuratūra pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl Medininkuose dirbusio psichologo, kuriam buvo pateikti įtarimai dėl sulaikyto vyro, kurio priežiūrą jis vykdė, privertimo lytiškai santykiuoti¹⁵³. Stovykloje dirbančių humanitarinių organizacijų bei žiniasklaidos teigimu, buvo ir kitų asmenų, kurie skundėsi panašiai nukentėję nuo šio asmens¹⁵⁴. Po šio atvejo valdžios institucijos rašė „Amnesty International“, kad: „Lytinis išnaudojimas ir seksualinė prievarta yra nusikalstamos veikos ir, kaip ir bet kokios kitos nusikalstamos veikos, yra netoleruojamos VSAT, ir visi tokie atvejai yra sprendžiami nedelsiant“¹⁵⁵. Psichologas buvo nušalintas nuo pareigų, tačiau Medininkų administracija iš karto neperkėlė nukentėjusiųjų į jiems tinkamesnes patalpas ir nepasiūlė jiems tinkamos teisinės gynybos dėl jų patirto neleistino elgesio¹⁵⁶.

NEREIKALINGAS AR PER DIDELĖS FIZINĖS JĖGOS PANAUDOJIMAS

Nors kovo 2 d. reidas Medininkuose parodė brutalią valstybės reakciją į sulaikytųjų susirūpinimą, tai nebuvo pavienis incidentas. Kaltinimai dėl neteisėto fizinės jėgos panaudojimo, įskaitant ašarinių dujų ir kitų specialiųjų priemonių naudojimą, pasigirdo po to, kai siekiami „suvaldyti“ 2021 m. lapkričio 8 d. Medininkuose susidariusią situaciją įsikišo valstybės sienos apsaugos ir Viešojo saugumo tarnybos būriai, kas taip pat vyko po centre kilusių protesto veiksmų¹⁵⁷. Beatodairiškas riaušių malšinimo priemonių naudojimas puikiai matomas 2022 m. balandžio mėn. išplatintoje filmuotoje medžiagoje, kurioje matosi, kaip pareigūnas purškia pipirines dujas ant mažo vaiko, kuris tiesiog žiūri pro langą¹⁵⁸. Lietuvos policija pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl šio incidento¹⁵⁹.

VSAT pareigūnai patvirtino, kad įvyko kelios didelės protesto akcijos, ypatingai 2021 m. lapkričio mėn. ir 2022 m. kovo mėn., kurias iššaukė institucijų sprendimai nesuteikti žmonėms prieglobsčio ar pratęsti jų sulaikymą¹⁶⁰. Jie teigė, kad tokiais atvejais buvo bandoma derėtis su sulaikytaisiais, siekiant neeskaluoti situacijos, tačiau šioms bandymams nepasisekė, VSAT iškviėtė Viešojo saugumo tarnybos riaušių malšinimo būrius, kad šie, be kitų veiksmų, taip pat suimtų už neramumus, pvz., tvorų laužymą ar daiktų metimą, atsakingais laikomus asmenis. VSAT pareigūnai tvirtino, kad šios intervencijos buvo visada vykdomos laikantis Lietuvos Respublikos įstatymų ir kad fizinė jėga buvo panaudota (ir specialios priemonės, pvz., prietaisai *Taser*, pipirinės dujos ir policininkų lazdos) tik tada, kai reikėjo atremti sulaikytųjų puolimus. Jie taip pat teigė, kad praeitais metais nė vienas iš pareigūnų nepranešė apie prietaiso *Taser* panaudojimą, o pipirinės dujos Medininkuose buvo panaudotos maždaug penkis kartus¹⁶¹.

¹⁵¹ JT Specialusis Pranešėjas apie kankinimą, kankinimą lyties pagrindu bei kitą žiaurų, nežmonišką ir žeminantį elgesį ar baudimą, A/HRC/31/57 (2016 m. sausio 5 d.), 23 paragrafas.

¹⁵² Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

¹⁵³ Jurga Bakaitė, „Prokurorai pradėjo tyrimą dėl galimo ilgalaikio migrantų seksualinio prievartavimo viename VSAT užsieniečių registravimo centre“, *Lietuvos radijas ir televizija (LRT)*, 2022 m. balandžio 26 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1679317/prokurorai-pradejo-tyrima-del-galimo-ilgalaikio-migrantu-seksualinio-prievartavimo-viename-vs-at-uzsienieciu-registravimo-centre>

¹⁵⁴ Linas Jegelavičius, „Lithuania's Border Guard Service psychologist allegedly preys on migrants in registration centre facility“, *Baltic News*, 28 April 2022, <https://bnn-news.com/bnn-analyses-lithuanias-border-guard-service-psychologist-allegedly-preys-on-migrants-in-registration-centre-facility-234323>; Vilma Danauskienė, „Medininkuose galimai seksualiai išnaudoti migrantai detalių neslepia: baisūs įtarimai psichologą lydi ir kitose stovyklose“, „Delfi“, 2022 m. gegužės 6 d., https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/medininkuose-galimai-seksualiai-isnaudoti-migrantai-detaliu-neslepia-baisus-itarimai-psichologa-lydi-ir-kitose-stovyklose.d?id=90145655&fbclid=IwAR2Adoh1rCMZac_tytUPwd3JO-pCz1mx17u-lsbZQ_OeuhCUhHFcYHgR8aE#

¹⁵⁵ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁵⁶ MSF, „People detained in Lithuania are experiencing abuse, violence and mental health distress“, (anksčiau cituota).

¹⁵⁷ „Protests in Lithuania's migrant camps 'coordinated' with events on Polish border – VSAT chief“, *Lithuanian Radio and Television (LRT)*, 9 November 2021, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1537121/protests-in-lithuania-s-migrant-camps-coordinated-with-events-on-polish-border-vs-at-chief>

¹⁵⁸ Facebook įrašas, Vytautas Bakas, 2022 04 12, <https://www.facebook.com/vytautas.bakas/posts/10221875828946219>

¹⁵⁹ „Tear gas used during the riots in the migrant camp in Medininkai, pre-trial investigations are being considered“, *Baltic News*, 8 November 2021, <https://balticnews.com/2021/11/08/tear-gas-used-during-the-riots-in-the-migrant-camp-in-medininkai-pre-trial-investigations-are-being-considered>

¹⁶⁰ Pokalbis su VSAT Migracijos valdybos viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

¹⁶¹ Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

Tačiau NVO patvirtino gavusios pranešimų apie neteisėtą policininkų fizinės jėgos panaudojimą prieš prieglobsčio prašytojus ir migrantus sulaikymo centruose.

„Du centrai, kuriuose dirba organizacija „Gydytojai be sienų“, pasižymi smarkiai sukarinta aplinka, juose ribojamas žmonių judėjimas ir jie yra nuolatos stebimi VSAT. VSAT situacijos deeskalavimui naudoja smurtines priemones, tarp jų – prietaisus *Taser*, ašarinius purkštuvus, o įbauginimui taip pat ir šunis. Nuo 2022 m. sausio mėnesio „Gydytojai be sienų“ užregistravo 18 atvejų, kai prieš sulaikytuosius buvo naudojamas smurtas, agresija ir neleistinas elgesys. Dviejuose iš jų vykdytojai buvo kiti prieglobsčio prašytojai ir migrantai, tačiau visuose kituose – VSAT. Smurtinių incidentų skaičius yra galimai didesnis. Mes užregistravome [sulaikytųjų] izoliavimą, kuris truko ilgiau negu 24 valandas, asmenų grupių patalpinių kalėjimo kameras ilgesniam negu vienos savaitės laikotarpiui, telefonų konfiskavimą ir [asmenų] sumušimus. „Gydytojų be sienų“ psichologai girdėjo, kad VSAT atlikdavo sulaikytųjų viso kūno patikras, uždėdavo jiems antrankius ir prieš juos naudojo žodinį smurtą“¹⁶².

Sulaikytųjų tvirtinimu, VSAT pareigūnai taip pat naudojo pernelyg didelę fizinę jėgą, reaguodami į žmonių bandymus pabėgti iš sulaikymo centrų, ypač kai į pagalbą buvo pasitelkiami šunys. Šunų įkandimus patvirtino ne tik prieglobsčio prašytojai ir migrantai, bet taip pat ir centruose dirbę gydytojai, be to, juos matome ir „Amnesty International“ gautoje fotografinėje medžiagoje¹⁶³.

Pagal tarptautinę teisę ir standartus teisėtvarkos pareigūnai privalo gerbti ir ginti žmogaus orumą, palaikyti ir ginti visų žmonių žmogaus teises, o fizinę jėgą naudoti „tik kai tai yra visiškai būtina ir tik tiek, kiek yra reikalinga jų pareigai atlikti“¹⁶⁴. Tai reiškia, kad jie privalo, jei tik įmanoma, vengti naudoti fizinę jėgą, o nesant alternatyvos jėgos panaudojimui, ji turi būti naudojama vadovaujantis visiškos būtinybės ir proporcingumo principais, ir tik minimaliai kaip kraštutinė priemonė nesant kitų mažiau prievartinių priemonių. Pareigūnai turi būti tinkamai apmokyti, jiems turi būti keliamas reikalavimas vengti nereikalingo ar pernelyg didelės fizinės jėgos panaudojimo praktinėse situacijose, kaip ir reikalavimas aktyviai siekti išspręsti problemas kitomis negu fizinės jėgos panaudojimas priemonėmis.

IZOLIAVIMO KAIP BAUDŽIAMOJO POVEIKIO PRIEMONĖS NAUDOJIMAS SULAIKYMO CENTRUOSE

Neleistino elgesio patirtys ženklina daugelio sulaikytųjų kasdienybę, įskaitant ir kituose sulaikymo centruose. Kybartų URC kaip drausminimo kameros buvo naudojamos specialios sustiprintos apsaugos kameros – įprastas reiškinys kalėjimuose. Specialiose kamerose patalpinti asmenys izoliuojami nuo kitų sulaikytųjų ir negali patekti nei į kiemą, nei į kitas bendro naudojimo patalpas. Kybartų URC vadovybė patvirtino, kad asmenys gali būti užrakinami kamerose, jei pažeidžia centro vidaus taisykles, tačiau nesutiko leisti „Amnesty International“ su šiomis taisyklėmis susipažinti. Todėl neaišku, kokių pagrindų galėtų būti duotas įsakymas sulaikytąjį izoliuoti, ir ar toks pagrindas galėtų būti veiksmai, kurie atspindi teisėtą žmogaus laisvių taikymą, pvz., išraiškos laisvės ir susirinkimų ir asociacijos laisvės, įskaitant teisę protestuoti. Ir iš tiesų, kai kurie Kybartuose sulaikyti asmenys pasakojo, kad asmuo galėjo būti izoliuotas vien už tai, kad išsakė savo nuomonę apie sulaikymo sąlygas.

„Pagrindinės baudymo priežastys yra kalbėjimas su spauda ar žiniasklaida, ar žmogaus teisių organizacijomis. Kai ką nors nuveda į izoliavimo aukštą, iš jų atima mobiliuosius telefonus“.

„Yasser“ - Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas 2022 m. gegužės mėn.

„Buvau užrakintas ir neturėjau jokios galimybės išeiti. Man paduodavo maistą per mažą langelį, kaip nusikaltėliui“.

„Coman“ – jaunas Kybartuose sulaikytas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kitas vyras pasakojo, kad jis buvo „išvestas“ tik dėl to, kad aktyviai kalbėjo žmogaus teisių klausimais. Jo manymu, perkėlimas į izoliavimo kamerą buvo sąmoningai suplanuotas, nes tai įvyko penktadienio popietę, prieš prasidedant ilgam savaitgaliui, siekiant užtikrinti, kad šalia nebūtų nevyriausybinių organizacijų ir kitų atstovų, kurie dirbdavo tik darbo dienomis¹⁶⁵.

NEPAKANKAMA ATSKAITOMYBĖ

Išskyrus Medininkuose dirbusio psichologo nušalinimą nuo pareigų, atrodo, kad valdžios institucijos nesiėmė jokių nuoseklių veiksmų, kad veiksmingai ištirtų pranešimus apie neleistiną elgesį ir priverstų darbuotojus bei prižiūrėtojus atsakyti už įvykdytus žmogaus teisių pažeidimus. Be to, nukentėjusiesiems nebuvo suteikta

¹⁶² MSF, *Detention in Lithuania*, (anksčiau cituota).

¹⁶³ „Vasario mėn. MSF suteikė medicininę pagalbą dviem VSAT šunų užpultiems asmenims, po to kai jie bandė pabėgti iš sulaikymo vietos. Vienam iš asmenų vėliau prireikė gydymo skubios pagalbos skyriuje“. MSF, *Detention in Lithuania*, (anksčiau cituota)

¹⁶⁴ JT Generalinė Asamblėja, Teisėsaugos pareigūnų elgesio kodeksas, priimtas Generalinės Asamblėjos Rezoliucija 34/169 1979 m. gruodžio 17 d., 2 ir 3 straipsniai.

¹⁶⁵ Pokalbis su Kybartuose sulaikytu jaunuoliu iš Irako „Tarik“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2022 m. kovo mėn.

jokia veiksminga teisinė pagalba. Institucijų teigimu, „kiekvieną savaitę [Vidaus reikalų] ministerija ir VSAT susitinka, kad aptartų svarbias naujienas, tarp jų – ir neramumus URC, kai tokie įvyksta. Esant būtinybei, ministrė gali nurodyti atlikti oficialių pareigūnų naudotų priemonių patikrinimą“¹⁶⁶. Tačiau vietos NVO patvirtino, kad kiekvieną kartą, kai jos institucijoms pateikdavo savo ataskaitas apie neleistino elgesio atvejus, jos pažadėdavo atlikti tyrimą, tačiau tokiame tyrimui pasibaigus, niekas nebūdavo patrauktas atsakomybėn. Ir iš tiesų, kalbant apie kovo mėn. įvykius Medininkuose, institucijos patvirtino, kad „2022 m. balandžio 20 d. VSAT teisės skyrius pradėjo oficialų tyrimą dėl galimai pareigūnų naudotos pernelyg didelės jėgos“ ir kad tyrimui pasibaigus „nebuvo nustatyta, kad pareigūnai būtų savo veiksmais įvykdę kokius nors pažeidimus“. Tačiau Vilniaus Apskrities vyriausiasis policijos komisariatas pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl teisėtvarkos darbuotojų veiksmų 2022 m. kovo 2 d. Medininkuose, kurie „galėjo sukelti fizinį skausmą užsieniečiams“¹⁶⁷.

Institucijos informavo, kad „pagal [Medininkų] centro Priėmimo sąlygų organizavimo skyriaus paruoštus veiklos planus, į prevencinę veiklą yra įtraukiami socialiniai darbuotojai, kurie informuoja užsieniečius apie jų pareigą nepažeisti kitų centre apgyvendintų užsieniečių teisių ir teisėtų interesų, ir būtinybę pranešti apie galimus ar įtariamus lytinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos atvejus“¹⁶⁸. Tačiau 2022 m. kovo mėn. centro administracija „Amnesty International“ sakė, kad jie socialinių darbuotojų vis dar nepasamdė¹⁶⁹.

Asmenys, kurie informavo „Amnesty International“ apie patirtą neleistiną elgesį, jį patyrė būdami sulaikyti. Siekiant užtikrinti jų saugumą ir apsaugoti juos nuo keršto, buvo nutylėta tam tikra jų asmeninė informacija, t.y., susijusi su jų tapatybe, buvimo vieta ir pasakojimais. Tačiau kadangi skirtinguose pasakojimuose pateikiama informacija sutampa ir buvo papildomai patvirtinta vietos subjektų, ir kadangi ji parodo nereikalingos ir pernelyg didelės fizinės jėgos panaudojimo modelį, pabėgėlių ir migrantų kankinimą ir kitokį netinkamą elgesį, tai kelia begalinį susirūpinimą.

5.2 NEĮMANOMAS GYVENIMAS VERČIA GRĮŽTI ATGAL

Lietuvos institucijos ne kartą apibūdino iš Baltarusijos atvykusius asmenis kaip žmones, kurie nėra verti tarptautinės apsaugos ir kurie turėtų būti sugrąžinti į savo kilmės šalis¹⁷⁰. Tačiau pasitaikė nemažai atvejų, kai institucijos susidūrė su sunkumais, kadangi su jomis nebendradarbiavo užsieniečių kilmės šalių valdžios institucijos, kas yra būtina, norint įvykdyti priverstinius grąžinimus. Vieną svarbų pavyzdį pateikė VSAT Tyrimo skyriaus vadovas: „Turime problemų su asmenimis iš Irako: jei žmonės nesutinka grįžti savanoriškai, mes negalime jų sugrąžinti“¹⁷¹. Susidūrę su tokiais apribojimais, Lietuvos valdžios institucijos darė spaudimą sulaikytiesiems pabėgėliams ir migrantams, kad šie sutiktų grįžti „savanoriškai“.

SULAIKymas KAIP SPAUDIMO FORMA

Atrodo, kad visa Lietuvoje veikianti sulaikymo sistema, kuri yra skirta iš Baltarusijos atvykusiems asmenims, buvo sukurta taip, kad priverstų žmones išvykti. Žmonės laikomi sulaikyti ilgą laiką – nepaisant nedidelės tikimybės, kad įvyks priverstinis grąžinimas – ir susiduria ne vien su nepakeliamomis sulaikymo sąlygomis, tačiau taip pat ir su nuolatine baime, nežinia ir pažeminiu.

„Jei nuvyksite į prieglobsčio prašytojams skirtus sulaikymo centrus, pamatysite, kad valstybės juos sukuria taip, kad žmonės jaustų spaudimą grįžti atgal savo noru. Tai tokia strategija, ir ji nėra nauja“.

„Tarik“ – Kybartuose sulaikytas jaunas irakietis, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Siekiant dvejopo tikslo – atgrasyti naujai atvykstančius ir sugrąžinti jau patekusius į šalį asmenis, Lietuvos valdžios institucijų pasisakymuose daugiausiai dėmesio yra skiriama tam, kad žmonės turi išvykti iš Lietuvos, tuo pat metu demonstruojant valstybės teikiamą pagalbą tiems, kas sutinka grįžti „savo noru“.

„Po savaitės atėjo kitas pareigūnas ir pasakė man: „Kodėl tu čia? Grįžk namo!“ Kiekvieną kartą tas pats pareigūnas man pasako, kad mano prašymas buvo atmestas ir kad turiu grįžti į savo šalį. Bet aš negaliu, [ten] vyksta karas! Todėl jis sako: „Pasirink kitą šalį – Baltarusiją, Ukrainą, Rusiją, Turkiją... Duosiu tau tūkstantį eurų ir bilietą, kad grįžtum atgal“. Bet aš išvažiavau iš savo šalies dėl karo, kodėl norite mane išsiųsti atgal?“

„Saleh“ – Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

¹⁶⁶ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁶⁷ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁶⁸ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁶⁹ Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė „Atsakymas į Europos Tarybos Žmogaus teisių komisarės laišką“, 2021 m. rugpjūčio 24 d., <https://rm.coe.int/reply-of-the-prime-minister-of-the-republic-of-lithuania-ms-ingrida-si/1680a39439>.

¹⁷¹ Pokalbis su VSAT Tyrimo skyriaus viršininku, Medininkai, 2022 m. kovo 9 d.

PRIEKABIAVMAS, BAUGINIMAS, GRASINIMAI IR ĮŽEIDINĖJIMAI

Keletas žmonių pasakojo, kad sienos apsaugos pareigūnai su jais kalbėjosi paniekinamai, naudodami užgaulius ir su rasizmu siejamus žodžius, akivaizdžiai norėdami juos sutrikdyti ir pažeminti, ir ketindami priversti juos apsispręsti grįžti atgal į savo kilmės šalį.

Tamsesnio gymio asmenys, ypačiai juodaodžiai vyrai ir moterys pasakojo, kad prieš juos buvo naudojami giliai užgaulūs rasistiniai įžeidimai.

„Medininkuose prižiūrėtojai mus vadino „prievartautojais“ ir „nusikaltėliais“.

„Peter“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Jie elgiasi su mumis kaip su gyvuliais. Kiekvieną rytą ir vakarą policija ateina mūsų suskaičiuoti, ir sako: „kiek čia yra gyvulių“?

„Stéphanie“ – Medininkuose sulaikyta jauna moters iš Kamerūno, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Pasirodo, kad Medininkų sienos apsaugos pareigūnų grasinimai paaštrino nerimą dėl galimų Rusijos Ukrainoje vykdomos agresijos pasekmių ir sukėlė įtampą, kuri kulminavo 2022 m. kovo 1 d. Medininkų URC vykusia protesto akcija bei kitą rytą įvykusi reidu.

„Prieš protestą prižiūrėtojas moterims pasakė, kad vieną dieną jie mus nuveš į mišką ir susprogdins, ir pasakys, kada tai buvo baltarusiai. Merginos išsigando“.

„Jean“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

APGAULE IŠGAUNAMAS SUTIKIMAS GRĮŽTI

Valdžios institucijos naudojosi įvairiomis prieglobsčio sistemos spragomis (žr. 6 skyrių), kad žmogus galėtų „savanoriškai“ sugrįžti net ir be jo tinkamo sutikimo.

„Jie man liepė pasirašyti formą lietuvių kalba, bet aš lietuviškai nesuprantu, todėl atsisakiau pasirašyti. Aš nesupratau, kas ten buvo parašyta. Jie sakė, kad tai yra dokumentas, kuriame sakoma, kad gavau sprendimą [dėl mano prieglobsčio]. Pabandžiau [jį] išsiversti savo kambaryje ir supratau, kad tai buvo deportacijos forma. Aš nenoriu grįžti atgal“.

„Gabriel“ – Medininkuose sulaikytas vyras iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kartais valdžios institucijos nesuteikia sulaikytiesiems galimybės pasinaudoti teisėmis, kuriomis jie gali ar turėtų galėti pasinaudoti.

„Karinę uniformą vilkinti moteris man pasakė: „Kodėl atvažiavote į šią šalį? Jei norite teisininko, galėsite už jį susimokėti“... Ne vienas prižiūrėtojas dažnai sako: „Čia Lietuva, ne ES“.

„Jean“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

BENDRADARBIAVIMAS SU KONSULINĖMIS TARNYBOMIS

Siekdamos paskatinti grąžinimus, Lietuvos valdžios institucijos bendradarbiauja su sulaikytųjų kilmės šalių konsulinėmis tarnybomis. Tai yra standartinė procedūra, taikoma kai valstybė nori suorganizuoti grąžinimą asmenų, kurie, tos valstybės sprendimu, neturi apsaugos poreikio. Tačiau kol yra svarstomas prieglobsčio prašymas, valstybės privalo susilaikyti nuo pas juos laikomų asmenų, kurie gali priklausyti persekiojamoms grupėms, tapatybės atskleidimo jų kilmės šalių atstovams.

„Prieglobsčio [procedūros] turėtų būti mūsų ir imigracijos [tarnybos] reikalas. Tačiau jie siunčia mus į mūsų konsulines tarnybas ar atveda konsulinių tarnybų darbuotojus, kad su mumis pasikalbėtų, bet mes to niekada neprašėme“.

„Peter“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Medininkų administracija sakė, kad „Centre apgyvendinti užsieniečiai gauna informaciją apie suplanuotus vizitus [konsulinių įstaigų atstovų] ir tik tie užsieniečiai, kurie yra pareiškę norą susitikti su savo šalies atstovu, tokią galimybę gauna (nepriklausomai nuo užsienio piliečio teisinio statuso)”¹⁷². Tačiau, kaip pasakojo sulaikytieji, kartais žmonėms liepiama susitikti su jų šalies konsuliniais darbuotojais prieš jų valią.

¹⁷² Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Medininkuose) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 m. gegužės 16 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

„Vieną vasario dieną jie tempė moterį grindimis, per sniegą, kad ji nueitų pasikalbėti su [savo šalies] konsulinės [įstaigos] atstovu. Jie mums sakė, kad tai neprivaloma [su jais kalbėtis], tačiau kadangi niekas nenorėjo eiti, jie privertė mus. Jie mus visus kongiečius mušė, kad įtikintų eiti pasikalbėti su konsulinės įstaigos atstovais“.

„Jean“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Šį pareiškimą patvirtina filmuota medžiaga, kuri buvo perduota „Amnesty International“, kurioje matome, kaip Medininkuose prižiūrėtojai vedasi moterį, nepaisydami jos didžiulių pastangų tam pasipriešinti¹⁷³.

PRIVERSTINIAI GRĄŽINIMAI PO „SAVANORIŠKŲ“ GRĄŽINIMŲ PRIEDANGA

Institucijų daromas spaudimas davė rezultatų. Kaip matome iš Lietuvos valdžios institucijų pateiktų skaičių, 2021 m. buvo įvykdyti 456 grąžinimai, iš kurių 400 buvo traktuojami kaip savanoriški. 2022 m. gegužės 29 d. duomenimis, Lietuva išsiuntė dar 624 užsieniečius, 599 iš kurių buvo įvardyti kaip grįžę savanoriškai¹⁷⁴. Spaudimas dėl „savanoriško“ grįžimo sukėlė didžiulį psichologinį stresą daugeliui sulaikytų asmenų, kurie turėjo rinktis – ar likti ir toliau kęsti blogą elgesį, ar grįžti ten, kur bus persekiojami ir patirs smurtą.

„Mes prašėme gydytojų vaistų, kad galėtume užmigti, nes mes niekada „nenustojome galvoti“, mes patyrėme didžiulį psichologinį spaudimą. Jie vis ateidavo pas mus ir sakydavo, kad turime grįžti į Siriją. Mes jaučiame spaudimą čia, mes „nenustojame galvoti“. Jei mūsų šalis būtų saugi, mes važiuotume“.

„Abdul“ – Kybartuose sulaikytas jaunas siras, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Paprašiau, kad pagydytų mano nugarą, bet jie atsakė „ne“. Mane tris kartus tardė kariškiai, ir aš jiems pasakiau, [kad] mes esame jazidai, tačiau jie atsakė „tai ne mūsų problema“... Po dviejų mėnesių pamačiau, kad [nėra] jokios vilties, todėl paprašiau, kad mane deportuotų, ir jie mane vienam mėnesiui nuvežė į kitą vietą, kur buvo maždaug 35 žmonės, daugiausiai Irako kurdai ir keletas arabų iš Irako, ir kas savaitę maždaug 10 iš jų išvažiuodavo“.

„Arman“ – irakietis, apklaustas 2021 m. gruodžio mėn.

Daug žmonių pradeda galvoti apie grįžimą į savo kilmės šalį, nes jaučiasi atsidūrę tokioje baisioje situacijoje, kad grįžimas tampa vienintele ar beveik vienintele alternatyva. Šią situaciją sukūrė Lietuvos valdžios institucijų praktikos, veiksmai ir politika, kurios yra akivaizdžiai nukreiptos į priverstinį žmonių išsiuntimą iš jos teritorijos. Grįžimas tokiomis priverstinėmis sąlygomis bauginimo ir prievartos kontekste niekaip negali būti laikomas savanorišku. Priklausomai nuo individualių aplinkybių, tokie grąžinimai galimai yra draudimo grąžinti ir kolektyvinio asmenų išsiuntimo pažeidimai.

¹⁷³ „Amnesty International“ byloje saugomas vaizdo įrašas.

¹⁷⁴ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 06 06, laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

6. PROCESAS SUKURTAS TAIP, KAD ŽMONĖMS NEPASISEKTŲ

Pabėgėliai ir migrantai yra ne tik savavališkai sulaikyti ir patiria nežmonišką elgesį. Lietuvos institucijos taip pat atima iš žmonių bet kokią realią galimybę užbaigti jų sudėtingą gyvenimo patirtį, nepriklausomai institucijai teisingai išnagrinėjus jų prieglobsčio prašymą arba jiems veiksmingai pasikonsultavus su teisininkais ir sulaukus pagalbos prieglobsčio ar deportavimo procedūrose.

6.1 NEPRIKLAUSOMŲ IR NEŠALIŠKŲ SPRENDIMŲ PRIĖMĖJŲ TRŪKUMAS

Pagal Lietuvos teisės aktus, esant „nepaprastajai“ padėčiai, Migracijos departamentas gali skirti prieglobsčio prašytojams laisvės atėmimo priemones ir nagrinėti jų prieglobsčio prašymus pirmojoje instancijoje.

Nuo 2021 m. liepos iki gruodžio mėn. Migracijos departamentas taip pat nagrinėjo skundus dėl paties departamento priimtų sprendimų prieglobsčio bylose antrojoje instancijoje. Tik trečiojoje instancijoje prieglobsčio prašytojai turėjo galimybę kreiptis į nepriklausomą instituciją – vietos administracinį teismą. Tačiau toks skundas neturėjo jokio sustabdomojo poveikio, todėl praktikoje Migracijos departamentas galėjo priverstinai grąžinti prieglobsčio prašytoją dar prieš nepriklausomai institucijai įvertinant jo skundą¹⁷⁵. Be to, pagal šią procedūrą nebuvo galimybės pateikti skundą Lietuvos Respublikos Vyriausiajam administraciniam teismui kaip paskutinei instancijai. Šios 2021 m. vasarą įvestos procedūros buvo galiausiai atsisakyta metų pabaigoje dėl jos akivaizdžių trūkumų, kurie buvo susiję su sprendimų priimančių institucijų nepriklausomumu ir prieglobsčio prašytojų teisėmis į tinkamą procesą.

Nuo 2022 m. sausio mėn. Migracijos departamento pirmojoje instancijoje priimti sprendimai dėl prieglobsčio nesuteikimo gali būti skundžiami tiesiogiai vietos teismams, o trečiojoje instancijoje – vyriausiam administraciniam teismui¹⁷⁶.

Neįmanoma nustatyti, kiek prieglobsčio prašytojų buvo priverstinai grąžinti į jų kilmės šalis tarp 2021 m. liepos ir gruodžio mėn., nepaisant to, kad jiems iš tikrųjų reikėjo tarptautinės apsaugos. Vykdydamos reparaciją dėl asmens negrąžinimo principo bei susijusių procedūrinių teisių pažeidimų, Lietuvos valdžios institucijos turi atnaujinti visus prieglobsčio prašymus, kurie buvo tvarkomi pagal anksčiau galiojusią

¹⁷⁵ Domantė Platukytė, „Situaciją dėl prieglobsčio prašymo vadina iškreipta: apskūstus Migracijos departamento sprendimus nagrinėja pats departamentas“, *Lietuvos radijas ir televizija (LRT)*, 2021 m. rugsėjo 22 d., lrv.lt/naujienos/lietuvoje/2/1498648/situacija-del-prieglobscio-prasymo-vadina-iskreipta-apskustus-migracijos-departamento-sprendimus-nagrineja-pats-departamentas

¹⁷⁶ Portalas „Mano vyriausybė“, „Vyriausybė iš esmės pritarė pataisoms dėl Užsieniečių teisinės padėties, keičiasi tik apskundimo tvarka“, 2021 m. spalio 20 d., lrv.lt/lt/naujienos/vyriausybė-is-esmės-pritarė-pataisoms-del-uzsienieciu-teisines-padeties-keiciasi-tik-apskundimo-tvarka

procedūrą, siekiant kiekvienam asmeniui užtikrinti nepriklausomos, nešališkos ir veiksmingos prieglobsčio prašymo peržiūros galimybę.

Nepaisant 2022 m. sausio mėn. teisinio patobulinimo, prieigą prie asmens prieglobsčio prašymo proceso vis dar temdo kiti teisiniai ir praktiniai trukdžiai, dėl kurių prieglobsčio prašytojai nebeturi jokios vilties pasinaudoti sąžininga ir veiksminga prieglobsčio procedūra (žr. kitus skyrius).

Pagal ES teisę prieglobsčio prašymus turi nešališkai nagrinėti nacionalinės institucijos¹⁷⁷. Valstybės narės privalo užtikrinti, kad prieglobsčio prašytojai turėtų galimybę teismui ar tribunolui veiksmingai apskųsti sprendimą laikyti prašymą nepagrįstu, laikyti prašymą nepriimtiniu ir, be viso kito, sprendimą nevykdyti prieglobsčio prašymo nagrinėjimo. Bent jau apeliacinėse procedūrose turi būti užtikrinta, kad taikant veiksmingą teisių gynimo priemonę būtų numatytas „išsamus ir *ex nunc* faktinis ir teisinis tarptautinės apsaugos poreikio nagrinėjimas, [...] pirmosios instancijos teisme ar tribunole¹⁷⁸.

6.2 APGAULE GRINDŽIAMA VALSTYBĖS GARANTUOJAMA TEISINĖ PAGALBOS SISTEMA

„Nuo tada, kai atvykome, kiekvieną kartą turėjome skirtingus teisininkus. Nežinojome net jų vardų, buvo rytų, kai jie atėjo ir pasakė, kad turėsime susitikimą su imigracijos [pareigūnais]. Štai ten, advokatas. Bet mes jų net nepažinojome. Jie atėjo, bet viskas ką galėjo pasakyti, tai „aš neturiu ką pasakyti“. Nesu su jais praleidusi net 10 minučių. Niekada. Ir kiekvieną kartą ateidavo kitas žmogus“.

„Josephine“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Migracijos departamentas samdo ir apmoka valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemoje dirbančius teisininkus, kad šie atstovautų prieglobsčio prašytojų ir migrantų bylose Migracijos departamente ir prieš jį.

Sulaikytieji asmenys perduodavo, kad yra apimti nevilties, nes neturi patikimo teisininko ir nesulaukia reikiamos pagalbos. Veiksmingą teisinę pagalbą galėjo gauti tik tie, kurie išgalėjo susimokėti už brangiai kainuojantį asmeniškai samdomą teisininką. Tie, kurie prašė valstybės finansuojamos teisinės pagalbos, nuolatos pranešdavo, kad jie visai nebendravo su advokatais, kurie turėjo suteikti jiems teises konsultacijas ir padėti jiems atlikti procedūrinius veiksmus – prašyti prieglobsčio arba apskųsti sprendimą dėl deportavimo ar sulaikymo. Buvo atvejų, kai prieglobsčio prašytojai sakė jautę, kad jų valstybės finansuojami teisininkai aktyviai veikė prieš juos.

VALSTYBĖS GARANTUOJAMOS TEISINĖS PAGALBOS SISTEMA SUKURTA TAIP, KAD ŽMONĖMS NEPASISEKTŲ

Šiai ataskaitai apklausti sulaikytieji laukė sprendimo dėl jų prieglobsčio prašymo arba grąžinimo procedūros. Abiem atvejais jie turi teisę į teisinį atstovavimą procese, kurį vykdo atitinkamos valdžios institucijos bei teisę užginčyti sprendimus dėl jų sulaikymo, prieglobsčio ar grąžinimo. Jei jie negali sumokėti už asmeninio teisininko paslaugas – o daugelis šioje situacijoje atsidūrusių asmenų negali – pagal nacionalinius teisės aktus jie turi teisę „naudotis valstybės garantuojama teisine pagalba Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka“¹⁷⁹.

Valstybės garantuojama teisinė pagalba yra numatyta Lietuvos teisėje, tačiau valstybės garantuojama teisinė pagalba prieglobsčio prašytojams ir migrantams yra numatoma kaip išimtis taisyklėse dėl garantuojamos teisinės pagalbos visose bylose, įskaitant bet kokias civilines ir baudžiamąsias bylas. Nors valstybės garantuojamą teisinę pagalbą Lietuvoje administruoja nepriklausoma institucija prie Teisingumo ministerijos (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba), teisinės pagalbos paslaugas prieglobsčio ir migracijos bylose išskirtinai organizuoja ir koordinuoja Migracijos departamentas.

Migracijos departamentas vykdo viešojo pirkimo procedūrą, kurios metu atrenkamas ir pasamdomas teisių paslaugų teikėjas ir kurių finansuoja ES iš ES Prieglobsčio, migracijos ir integracijos fondo (PMIF) lėšų¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 26 d. Direktyva 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos 10(3) a) str.

¹⁷⁸ Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 26 d. Direktyva 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos 46 str.

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, *Sprendimas Dėl Užsieniečių apgyvendinimo vietų administravimo, vidaus tvarkos ir procedūrinių veiksmų atlikimo taisyklių*, 2021 m. rugpjūčio 14 d., Nr. 10V-31, 24.4 straipsnis, e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/Oaa48eb0fd3611ebb4af84e751d2e0c9?jfwid=-vsw52885t

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, *Isakymas Dėl Prieglobsčio Lietuvos Respublikoje suteikimo ir panaikinimo tvarkos aprašo patvirtinimo*, 2016 m. vasario 24 d., Nr. 1V-131, 176 paragrafas, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/Oa918630dc0311e59019a599c5cbd673/asr>

Praktikoje yra taip, kad ta pati institucija, kuri sprendžia dėl prieglobsčio prašytojų ir migrantų teisinių prašymų, pasirenka ir apmoka teisininkus, kurie turėtų užginčyti jos sprendimus.

Tai sukelia interesų konflikto riziką, kurią iliustruoja Seimo kontrolierės pokalbis su vienu iš teisinės pagalbos paslaugų teikėjų: „dažniausiai paslaugų teikėjas vengia skusti Migracijos departamento sprendimus dėl prieglobsčio, ar aktyviau imtis užsieniečių teisinės gynybos, bijodamas pralaimėti teisinių paslaugų viešąjį pirkimą, kurį organizuoja Migracijos departamentas, ir, kurio sprendimai dėl prieglobsčio yra skundžiami, nes pagrindinė sutartis su vienu iš paslaugų teikėjų sudaroma iš naujo kiekvienais metais įvykdžius atnaujinto varžymosi procedūrą“¹⁸¹.

Viešojo pirkimo procedūrai svarbiausia yra kaina¹⁸², o teisės paslaugų firmos yra skatinamos teikti pačias minimaliausias paslaugas. Turime įrodymų, kad valstybės finansuojami teisininkai teikia labai mažai reikalingų paslaugų, jei iš viso jas teikia, jau nekalbant apie pakankamą ar kokybišką atstovavimą.

Lietuvos Advokatūros sekretorius Paulius Griciūnas „Amnesty International“ papasakojo, kas jam kelia susirūpinimą šioje ydingoje valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemoje:

„Kas moka teisininkui? Migracijos departamentas arba Valstybės sienos apsaugos tarnyba. Taigi prieš ką turėtų veikti teisininkas šioje sistemoje? [Prieš] Migracijos departamentą ar klientą? [Normalios] teisinės pagalbos sistemos atveju valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba [prie Teisingumo ministerijos] nėra teismo proceso dalis. Tačiau čia mes turime situaciją, kuri kuria akivaizdžią interesų konflikto galimybę. Apie tai viešai nekalbama, tačiau tai akivaizdu... Aš nematau, kodėl sistema turėtų skirtis nuo [normalios] valstybės teisinės pagalbos [sistemos]“¹⁸³.

Kalbant apie teisinių paslaugų teikėjų samdymą, viešąjį pirkimą dėl teisinės pagalbos prieglobsčio prašytojams organizuoja Migracijos departamentas, o viešąjį pirkimą dėl teisinės pagalbos nereguliariems migrantams ir nelydimiems nepilnamečiams organizuoja Valstybės sienos apsaugos tarnyba¹⁸⁴.

„Amnesty International“ susipažino su dviem Migracijos departamento 2021 m. pasirašytomis sutartimis su teisės firma, kuri buvo atsakinga už pagalbą prieglobsčio prašytojams¹⁸⁵. Sutartyse Migracijos departamentas įvardytas kaip teisininko „klientas“. Šios sutartys galioja šeši mėnesiai, tačiau Migracijos departamentas gali jas nutraukti vienašališkai, net ir nepaaiškinęs sutarties nutraukimo priežasčių. Be abejo, dėl šito teisininkai gali jausti spaudimą tenkinti savo „kliento“ norus iš baimės būti atleisti.

Teisės firma buvo pasamdyta teikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą tūkstančiams prieglobsčio prašytojų. Sutartyse, kurias pasirašė teisės firma ir Migracijos departamentas, minimos tik dviejų „specialistų“ pavardės. Pasamdyta firma neatsiliepė į mūsų prašymą suteikti informacijos apie tai, kiek tiksliai teisininkų dirba su prieglobsčio prašytojais (įskaitant ir galimus subrangovus) bei tai, kaip firma yra apsaugota nuo interesų konflikto¹⁸⁶. Kiti teisininkai teigė, kad teisės firmoje dirba mažiau negu dešimt darbuotojų, o Lietuvos Advokatų tarybos pirmininkas vietos žiniasklaidai atskleidė, kad „šias paslaugas teikia labai nedidelis skaičius advokatų“¹⁸⁷.

Nepaisant ribotų pajėgumų ir laiko (viena sutartis – šeši mėnesiai), Migracijos departamentas pasamdė teisės firmą teikti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą be galo dideliu bylų skaičiui, t.y., 7 500 kartų ruošti ir pateikti „procedūrinius dokumentus, susijusius su teisės prašyti prieglobsčio taikymu“, 2 750 kartų teikti pagalbą prieglobsčio procedūrose pirmoje instancijoje ir 7 150 kartų padėti prieglobsčio prašytojams skundų pateikimo procedūrose¹⁸⁸.

Kitos teisės firmos teisininkas pastebėjo, kad „2018 m. trys teisės firmos laimėjo viešąjį pirkimą dėl prieglobsčio prašytojų, tačiau tai buvo tada, kai per metus atvykdavo tik 300 migrantų. Mes buvome viena iš trijų [firmų], bet kai migrantų jau buvo ne 300 [per metus], bet 4 000, mes buvome tikri, kad negalėtume teikti kokybiškų teisinių paslaugų už tą pačią kainą. Jei yra 4 000 bylų, reikia didesnio finansavimo ir teisės

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre (anksčiau cituota), 7.3.6. skyrius

¹⁸² Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre (anksčiau cituota), 7 skyrius.

¹⁸³ Pokalbis per vaizdo skambutį su Lietuvos Advokatūros sekretoriumi Pauliumi Griciūnu, 2022 m. gegužės 9 d.

¹⁸⁴ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas, 2022 m. birželio 8 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁸⁵ Dvi sutartys, kurias Migracijos departamentas pasirašė su teisės firma (2021 m. liepos 29 d. ir 2021 m. lapkričio 23 d.), yra viešai prieinamos Lietuvoje. Trečia sutartis su ta pačia teisės firma buvo pasirašyta 2022 m. gegužės 24 d.

¹⁸⁶ Prašymas buvo išsiųstas el. laišku 2022 m. gegužės 9 d. Laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁸⁷ Vytenis Miškinis, „Skandalinga pasipelnymo iš migrantų schema: šimtai tūkstančių eurų iš valstybės – į apsuksaus teisininko kišenę“, *Delfi.lt*, 2022 m. gegužės 15 d., <https://m.delfi.lt/lietuvoje/article.php?id=90176489>

¹⁸⁸ Šie skaičiai buvo gauti, sudėjus panašias paslaugas, kurios buvo nurodytos dvejose pirmose sutartyse, kurias pasirašė Migracijos departamentas. Jas galima peržiūrėti: www.cvpp.lt.

firma turi pasamdyti daugiau darbuotojų. Taigi mes pasitraukėme, kaip ir dar viena firma. Pabaigoje liko tik viena teisės firma“¹⁸⁹.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas numato, kad teisinė pagalba turi būti organizuojama ir teikiama vadovaujantis šiais pagrindiniais principais: lygiateisiškumo „visų asmenų teisių bei įstatymų saugomų interesų apsaugos“ ir kokybės, efektyvumo ir ekonomiškumo. Vidaus reikalų ministerija savo laiške „Amnesty International“ nurodė, kad Migracijos departamentas stebi valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybę ir efektyvumą¹⁹⁰, „tiek bendrai (vykdant nepriklausomus patikrinimus), tiek ir individualiai (gavus skundus dėl suteiktų teisiųjų paslaugų“¹⁹¹.

Tačiau Vidaus reikalų ministerija neatsakė į „Amnesty International“ klausimą, kaip vyriausybė užtikrina, kad teisiųjų paslaugų teikimas būtų organizuojamas ir vykdomas, vadovaujantis lygiateisiškumo, pabėgėlių ir migrantų teisių ir interesų apsaugos, draudimo piktnaudžiauti valstybės garantuojama teisine pagalba ir materialinėmis bei procesinėmis teisėmis principais¹⁹². Sutartyse, su kuriomis susipažino „Amnesty International“, nėra jokios informacijos apie tai, kaip sutarties šalys užtikrins pabėgėlių ir migrantų teises ir interesus, ar koks mechanizmas bus naudojamas stebėti, kaip užtikrinamas šių principų laikymasis.

Vidaus reikalų ministerija nepatikslino „Amnesty International“, kokios apsaugos priemonės yra naudojamos, siekiant užtikrinti teisininkų nešališkumą ir užkirsti kelią interesų konfliktams. Atsakydama Vidaus reikalų ministerija apsiribojo pakomentuodama šitaip: „Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą [teikiantys] teisininkai yra nešališki. Migracijos departamentas užsako paslaugą (pvz., paruošti skundą, atstovauti teismo posėdyje), o gavę užsakymą teisininkai veikia nepriklausomai, jie nekoordinuoja šių skundų su Migracijos departamentu“¹⁹³.

1951 m. Ženevos Konvencijos dėl pabėgėlių statuso 16 straipsnyje teigiama, kad pabėgėlis „susitariančiojoje valstybėje, kurioje yra jo nuolatinė gyvenamoji vieta, turi tokią pat teisę kaip ir jos piliečiai kreiptis į teismą, įskaitant teisinę pagalbą“. Tačiau Lietuva sukūrė lygiagrečią valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą, skirtą prieglobsčio ir migracijos byloms, kuri yra paženklinta nešališkumo ir nepriklausomumo trūkumu ir kelia pavojų sukurti interesų konfliktą teisininkams, kurie atstovauja žmonėms prieglobsčio ir migracijos bylose. Kaip pamatysite kitoje dalyje, šioje sistemoje valstybės finansuojami teisininkai negina prieglobsčio prašytojų ir migrantų teisių, ir net veikia prieš juos.

VALSTYBĖS FINANSUOJAMI TEISININKAI NEPADEDA PRIEGLBOSČIO PRAŠYTOJAMS IR MIGRANTAMS ARBA VEIKIA PRIEŠ JUOS

Nepaisant to, kad valstybės finansuojami teisininkai oficialiai dalyvauja prieglobsčio ir imigracijos bylose, didžiausią susirūpinimą kelia teikiamos teisinės pagalbos kokybė. Dešimčių pabėgėlių ir migrantų teigimu, teisininkai visada dalyvauja teismo posėdžiuose, tačiau retai suteikia, jei iš viso suteikia, veiksmingas teisines paslaugas ar teisinį atstovavimą. Dėl to jų teikiama teisinė pagalba yra ne tik neadekvati, tačiau taip pat ir žalinga prieglobsčio prašytojams ir migrantams, nes yra sudaromos galimybės oficialiai vyksti procedūroms, kurių metu nėra atstovaujama jų interesams.

Žmonių pasakojimuose apie jiems suteiktą teisinę pagalbą piešiamas labai liūdnas vaizdas. Visi asmenys, su kuriais kalbėjomės, patvirtino, kad jie niekada nesusitiko ir nekalbėjo su jiems valstybės paskirtu teisininku iki pat lemtingo jų prieglobsčio prašymui pokalbio, ir kad jie nežinojo apie šio pokalbio datą iki pat jo dienos, todėl jie neturėjo laiko jam pasiruošti. Paprašiusiems teisinės pagalbos net neperduodama jiems paskirto teisininko pavardė ar kontaktiniai duomenys. Vyriausybės finansuojami teisininkai patys niekada tiesiogiai nebendravo su savo klientais, o norintys su jais susisiekti asmenys neturėjo jokios galimybės tai padaryti.

¹⁸⁹ Pokalbis su „Spectrum Legis“ advokatų kontoros teisininku per balso skambutį, 2022 m. gegužės 5 d..

¹⁹⁰ „Amnesty International“ uždavė šį klausimą Vidaus reikalų ministerijai ir gavo į jį atsakymą: „Ar Migracijos departamentas ir (arba) bet kokia kita Lietuvos institucija stebi valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, kuri teikiama migrantams ir prieglobsčio prašytojams, kokybę ir efektyvumą? Kaip?“

¹⁹¹ Vidaus reikalų ministerijos el. laiškas „Amnesty International“, 2022 m. birželio 6 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

¹⁹² „Amnesty International“ uždavė klausimą: „Kaip vyriausybė užtikrina Prieglobsčio Lietuvos Respublikoje suteikimo ir panaikinimo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro 2016 m. vasario 24 d. įsakymu, 185 paragrafo įgyvendinimą? Ypač, kaip vyriausybė užtikrina, kad valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas yra organizuojamas ir vykdomas, vadovaujantis šiais 185 paragrafe numatytais principais: lygiateisiškumo ir visų asmenų teisių bei įstatymų saugomų interesų apsaugos; valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybės, efektyvumo ir ekonomiškumo; draudimo piktnaudžiauti valstybės garantuojama teisine pagalba ir materialinėmis bei procesinėmis teisėmis?“

¹⁹³ „Amnesty International“ uždavė klausimą: „Interesų konfliktas ir apsaugos priemonės. Kokios apsaugos priemonės yra taikomos procese, siekiant užtikrinti teisininkų nešališkumą ir išvengti teisiųjų paslaugų teikėjo (-ų) interesų konfliktų bylose, kurias tvarko ir kuriose sprendimus priima Migracijos departamentas (pvz., prieglobsčio, laikino apgyvendinimo be teisės laisvai judėti), turint galvoje, kad sprendimus priima ta pati institucija (Migracijos departamentas), kuri ir samdo valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikėją (-us)?“

Protokole nurodoma, kad sulaikymo centro vadovybė privalo informuoti prieglobsčio prašytojus ir migrantus apie jų susitikimą su teisininku prieš vieną darbo dieną¹⁹⁴, tačiau praktiškai taip nebuvo.

ES teisėje yra numatyta pareiga sudaryti prieglobsčio prašytojams ir nereguliams migrantams galimybę gauti teisinę pagalbą, bent jau apeliacijos procedūrose¹⁹⁵. Prieglobsčio bylose ES valstybės narės privalo užtikrinti, kad nemokama teisinė pagalba mažiausiai apimtų reikiamų procesinių dokumentų parengimą ir dalyvavimą posėdyje pirmosios instancijos teisme ar tribunole prašytojo vardu¹⁹⁶.

Tačiau Lietuvoje sulaikyti prieglobsčio prašytojai ir migrantai pasakojo, kad jie savo teisininkus pamatydavo tik per imigracijos posėdžius, kompiuterio ekrane, nes posėdžiai vykdavo nuotoliniu būdu, taigi jie neturėjo jokios galimybės pasikalbėti su advokatu asmeniškai prieš posėdį, jo metu ar jam pasibaigus.

„Jie pažadina tave vieną rytą ir pasako, kad „tau imigracijos teismas“. Ten [nuotolinėje teismo salėje] yra teisininkas. Aš niekada nekalbėjau su jokia teisininku. Galima tik matyti jį ekrane [nuotoliniame teismo posėdyje], tačiau mes jų nepažįstame. Teisininkas niekada neprašė manęs papasakoti savo istoriją, niekada“.

„Marie“ – Medininkuose sulaikyta moteris iš Kamerūno, apklausta 2022 m. kovo mėn.

„Imigracijos [teismo posėdžiai] visada būna nuotoliniai. Dieną, kai vyksta pokalbis dėl prieglobsčio, jie tau pasako: „čia tavo teisininkas“, tačiau anksčiau aš šito teisininko niekada nemačiau“.

„Jean“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Teismas visada vyksta per skype. Įeini į patalpą [per nuotolį] ir jie sako: „jis tavo teisininkas“, niekada neturėjau individualaus pokalbio [su juo]“.

„Josephine“ – jauna moteris iš Užsachario Afrikos, apklausta 2022 m. kovo mėn.

Norėdami pasirošti klientų byloms, teisininkai gali prašyti URC administracijos leidimo peržiūrėti klientų asmenines bylas. Tačiau bendraujant su URC vadovybe paaiškėjo, kad teisininkai retai ar iš viso niekada neprašydavo prieigos prie klientų bylų. Medininkų URC vadovybė nurodė, kad 2022 m. gegužės 16 d. duomenimis, teisininkų prašymu jiems buvo perduotos tik dviejų asmenų bylos, nors centre laikomi maždaug 500 sulaikytų asmenų. Kybartų URC administracija nurodė, kad jie „nėra gavę jokių teisininkų prašymų peržiūrėti prieglobsčio prašytojų ar neteisėtų [sic] migrantų bylas“¹⁹⁷.

Prieglobsčio prašytojai nuolatos minėjo, kad net oficialių posėdžių metu jų teisininkai nepateikė jokių prasmingų pastabų ir dažniausiai tiesiog visą laiką tylėdavo arba atsakydavo „aš neturiu ką pasakyti“, kai pirmininkaujantis tiesiai paklausdavo, ar jie norėtų ką nors pasakyti.

„Niekada anksčiau nebuvau matęs savo teisininko [iki imigracinio posėdžio]. Nuotoliniu būdu užėjau į kambarį ir jie tau pasako: „čia tavo teisininkas“. Tada teisininkas nieko nekalba“.

„Jean“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

„Teisininkas niekada nekalba. Jie nieko nežino apie tave“.

„Sekou“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Buvo atvejų, kai sulaikytieji pranešė, kad jiems paskirtų teisininkų pastabos neatspindėjo asmens, kuriam jie turėjo atstovauti, interesų, tačiau kaip tik gynė Migracijos departamento prieš jų klientą išsakytus argumentus.

Vienas iš vyrų, kuris buvo sulaikytas po kovo 2 d. Medininkuose įvykusio reido, „Amnesty International“ papasakojo:

„Per teismo [posėdį] paklausiau teisininko, ar jis žino mano situaciją, į ką jis atsakė: „Žinau, kad bandei pabėgti iš stovyklos“.

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija, *Įsakymas Dėl Prieglobsčio Lietuvos Respublikoje suteikimo ir panaikinimo tvarkos aprašo patvirtinimo*, 2016 m. vasario 24 d., Nr. 1V-131, Para. 182, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/Oa918630dc0311e59019a599c5cbd673/asr>.

¹⁹⁵ Gražinimo direktyva (Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gruodžio 16 d. Direktyva 2008/115/EB dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių gražinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse), 13 straipsnis; Prieglobsčio procedūrų direktyva (Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 26 d. Direktyva 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos), 20 straipsnis.

¹⁹⁶ Prieglobsčio procedūrų direktyva (Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. birželio 26 d. Direktyva 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos), 20 straipsnis.

¹⁹⁷ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartų) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 m. gegužės 16 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

„Jean“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kitas savo sulaikymą apskundęs prieglobsčio prašytojas mus informavo, kad jam paprašius savo teisininko pagalbos, per posėdį su Migracijos departamentu teisininkas jį apkaltino, kad paleistas jis ruošiasi pabėgti.

„Turėjau teisininką, kurio nebuvo matęs. Pirmą kartą jį mačiau [nuotolinėje] apklausoje ir per apklausą teisininkas sakė, kad neturiu teisės į laisvę. [...] Jis sakė: „Ne, tu neturi teisės į laisvę, tu dar šešis mėnesius būsi sulaikytas...“ Per šitą apklausą su imigracijos pareigūnais ir „teisėju“ tai pasakė mano teisininkas: „Tu pabėgsi, jei mes tave paleisime...“.

„Simon“ – jaunuolis iš Vakarų Afrikos valstybės, 2022 m. balandžio mėn.

Dar vienas prieglobsčio prašytojas, kuris norėjo užginčyti Migracijos departamento sprendimą nesvarstyti jo prieglobsčio prašymo, pasakojo, kaip jo teisininkas ir vertėjas bandė jį įtikinti atsiimti savo skundą:

„Nežinau jokių valstybės teisininkų pavardžių, jie niekada su manimi neaptarė mano bylos. Matau juos tik tada, kai būna teismo [posėdis]... Kai aš imigracijos departamente paprašiau prieglobsčio ir imigracijos departamentas atsisakė [svarstyti mano prieglobsčio prašymą], aš norėjau pateikti skundą. Ten buvo teisininkas ir jis bandė įtikinti mane nepateikti ieškinio imigracijos departamentui dėl to, kad jis ignoravo mano prašymą. Vertėjas man irgi sakė: „Tau reikėtų atsiimti skundą“.

„Yasser“ – Kybartuose sulaikytas siras, 2022 m. gegužės mėn.

Net po apklausos ir po to, kai atitinkamos institucijos priėmė sprendimą nesuteikti tarptautinės apsaugos arba duoti leidimą sulaikyti, žmonės neturėjo jokių kontaktų su jiems priskirtais teisininkais ir su jais nebendravo, ir negavo jokios pagalbos arba gavo labai mažai pagalbos teikiant apeliaciją.

Raštiški sprendimai visada būdavo įteikiami lietuvių kalba, ir tik labai nedidelė jų dalis būdavo pateikiama anglų ar kitomis kalbomis, dėl ko žmonėms buvo be galo sunku suprasti tokio sprendimo priežastis, ir juo labiau, kadangi teisininkai jiems neteikė jokios tolesnės paramos.

Šie pareiškimai visiškai sutampa su Lietuvos Respublikos Seimo kontrolinės išvadomis, mažiausiai vieno Seimo nario¹⁹⁸ ir kitų organizacijų, kurios turi tęstinę prieigą prie sulaikymo patalpų, nuomonę. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus organizacijos atliktos apklausos duomenimis, 96 % iš 150 apklaustų sulaikytųjų nežinojo, kas yra jiems valstybės paskirtas teisininkas. Apklausos metu buvo nustatyta, kad užsieniečiams „jiems atstovaujantis teisininkas net neperduoda teismo sprendimo kopijos, ką jau kalbėti apie supažindinimą su tokiu sprendimu“. Kalbėdami apie nacionalinius teisės aktus, kuriuose nustatyta, kad teisininkas privalo informuoti [asmenį] ir sudaryti [jam (-ai)] galimybę susipažinti su visais procesiniais dokumentais, susijusiais su atstovaujamo asmens byla, Raudonasis Kryžius priėjo prie išvados, kad „tikėtina, kad [teisėnės pagalbos] teikėjai šios pareigos jų atstovaujamo užsieniečių atžvilgiu nevykdo“¹⁹⁹.

6.3 TINKAMO PROCESO NESILAIKYMAS

Lietuvos valdžios institucijos aktyviai išnaudojo nepakankamą sulaikymo teisminių peržiūrų priežiūrą bei susikompromitavusią valstybės garantuojamos teisėnės pagalbos sistemą, kad įdiegtų praktikas, kurios visiškai nepaisė tinkamo proceso ir atėmė iš prieglobsčio prašytojų ir migrantų bet kokią realią galimybę pasinaudoti savo teisėmis. Išklause daug liudijimų gavome informacijos apie daugybę tinkamo proceso pažeidimų prieglobsčio, sulaikymo ir grąžinimo bylose.

Užuot efektyviai nagrinėję prieglobsčio prašytojų prašymus bei leidę jiems pateikti visus svarbius įrodymus, pareigūnai jų bylas nagrinėjo paviršutiniškai ir su išankstiniu nusistatymu ir neretai apeidami procedūrinius saugiklius, kad tik užsitikrintų pareiškėjams nepalankius sprendimus. Kaip „Amnesty International“ informavo įvairovės chartijos asociacijos atstovas „Kai žmonės pradėjo važiuoti iš Baltarusijos, Imigracijos departamentas juos įvardijo kaip *nelegalus*, kurie turi būti deportuoti, [tai] nėra prieglobsčio verti žmonės“²⁰⁰.

„Amnesty International“ turi dokumentų, kurie įrodo rimtus prieglobsčio ir deportavimo procedūrų bei informacijos rinkimo, interpretavimo, vertimo ir apdoravimo procesų trūkumus.

¹⁹⁸ Vytautas Bakas, „Seimo nario Vytauto Bako pranešimas: parlamentaras kreipėsi į Lietuvos advokatūrą dėl valstybės garantuojamos teisėnės pagalbos kokybės“, (Pranešimas spaudai, 2022 m. balandžio 25 d.), sc.bns.lt/view/item/424151.

¹⁹⁹ Lietuvos Raudonasis Kryžius, „Stebėsenos ataskaitos apie užsieniečių prieigos prie prieglobsčio procedūrų ir valstybės garantuojamos teisėnės pagalbos apgyvendinimo centruose santrauka“, 2022, www.redcross.lt/sites/redcross.lt/files/temine_stebesena_prieiga_prie_proceduru_santrauka.pdf

²⁰⁰ Pokalbis su įvairovės chartijos asociacijos atstovu, Vilnius, 2022 m. kovo 11 d.

PER MAŽAI LAIKO APKLAUSOMS

Institucijos iš anksto nepranešdavo prieglobsčio prašytojams apie jų apklausas, dėl to jie negalėdavo joms pasiruošti. Be to, prieglobsčio prašytojams nebuvo suteikiamos tinkamos priemonės ir nebuvo skiriama pakankamai laiko, kad jie galėtų aktyviai dalyvauti ir išdėstyti savo argumentus. Sudėtingos prieglobsčio prašytojų apklausos trukdavo tik 15-30 minučių, todėl jie tikrai neturėjo pakankamai laiko, kad galėtų išsamiai paaiškinti savo prieglobsčio prašymą. Techninės problemos, susiję su nuotoliniu formatu ir prastu vertimu dar labiau apsunkino prašytojų galimybes išdėstyti savo argumentus. Vienas vyras mums pasakojo:

„Nežinau nuo ko pradėti pasakoti apie tai, kas yra negerai su sistema, viskas yra negerai su apklausomis. Nėra pakankamai laiko, silpnas internetas. Ir vertimas— čia yra du vertėjai, kurie taip ir nepapasakojo istorijos taip, kaip aš sakiau“.

„Samer“ - Kybartuose sulaikytas jaunuolis iš Kybartų, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Laiko stoka ir jų eiga nėra vienintelis posėdžių trūkumas, dažnai juose atvirai demonstruojamas visiškas pagarbos prieglobsčio prašytojų orumui nebuvimas. Lietuvos Pabėgėlių tarybos atstovas patvirtino, kad: „Prieglobsčio apklausa trunka nuo 15 iki 30 minučių, aš pats mačiau. Pareigūnai yra labai negatyvūs, jie šaukia ant prieglobsčio prašytojų“.²⁰¹

Buvęs Migracijos departamento darbuotojas, kuris anksčiau pats vedavo pokalbius su prieglobsčio prašytojais, Lietuvos žiniasklaidą informavo, kad „formalmai su migrantais trunka mažiau nei 20 minučių, per tą laiką Migracijos departamentas turi greitai nuspręsti, į kurią kategoriją — „nelegalų“ ar „prieglobsčio prašytojų“ — juos įrašyti. Šis sprendimas nulems jų prieglobsčio prašymo eigą, o rezultatas neretai priklauso vien nuo pačių darbuotojų moralės... Mes juos apgaudinėjame šio proceso metu, nes... tikrasis tikslas yra jais atsikratyti“.²⁰²

PRIEGLBSČIO PRAŠYTOJAI NEGALI GAUTI INFORMACIJOS, KURI PADĖTŲ JIEMS PATVIRTINTI JŲ PRAŠYMUS

Žmonėms nepadedama gauti įrodymų, kurie galėtų pagrįsti jų prašymus, ir nesuteikiama prieiga prie materialių šaltinių, kuriais pasinaudoję jie galėtų pateikti reikiamą informaciją.

Keli žmonės sakė, kad sulaikymo pradžioje iš jų atimti telefonai vėliau nebuvo jiems net trumpam grąžinti, kai jie institucijoms paaiškino, kad juose yra išsaugoti svarbūs įrodymai, kurie galėtų padėti jiems pagrįsti jų prieglobsčio prašymą. Kybartų administracija teigė, kad „mobilieji telefonai yra atimami tik iš tų [asmenų], kurie buvo sulaikyti teismo [sprendimu]“.²⁰³ Medininkų administracija patikslino, kad papildomai „mobilusis telefonas gali būti konfiskuojamas iki 7 dienų drausmės pažeidimų atveju“.²⁰⁴

Vienu atveju Lietuvos institucijos konfiskavo „Simon“ — prieglobsčio prašytojo iš vienos Vakarų Afrikos valstybės telefoną. „Simon“ pabėgo iš savo šalies, kur buvo persekiojamas dėl savo seksualinės orientacijos. Prieglobsčio bylos nagrinėjime institucijos teigė, kad „Simon“ melavo apie savo seksualinę orientaciją. „Simon“ kelis kartus prašė institucijų atiduoti jam telefoną, kuriame buvo išsaugoję didelės svarbos dokumentus, įrodančius, kad dėl savo seksualinės orientacijos jis yra kalbėjęs savo kilmės šalyje. Tačiau „Simon“ taip niekada ir neatgavo savo telefono.

„Per apklausą jie man pasakė, kad aš meluoju, kad nesu gėjus. Imigracijos departamentas sakė, kad aš meluoju. Jie paprašė manęs pateikti įrodymus, todėl padaviau jiems savo vaikiną nuotrauką, negalėjau jiems įrodyti, kad buvau kalinamas [Afrikos valstybėje] [dėl to, kad esu gėjus]. Telefone turiu daug įrodymų, tačiau kai mane suėmė Lietuvoje, institucijos atėmė iš manęs telefoną ir niekada jo negrąžino. Telefone turėjau dokumentą, įrodantį, kad buvau kalėjime [Afrikos valstybėje] 2014 m. Prašiau jų grąžinti man telefoną, bet jie jo taip ir negrąžino“.

„Simon“ — jaunuolis iš Vakarų Afrikos valstybės, apklaustas telefoninio skambučio metu 2022 balandžio mėn.

Galiausiai Migracijos departamentas atmetė „Simon“ prieglobsčio prašymą, o sprendime buvo nurodyta, kad jo pasakojimai negali būti laikomi įtakingais įrodymais, nes jo „deklaruotas homoseksualumas“ greičiausiai yra „fiktyvus“.²⁰⁵

Kitoje byloje „Coman“ prašymas dėl sulaikymo panaikinimo buvo atmestas, remiantis Migracijos departamento apygardos teismui pateiktu argumentu, kad prašydamas prieglobsčio, jis nepateikė paso, kas

²⁰¹ Pokalbis su Lietuvos Pabėgėlių tarybos atstovu, Vilnius, 2022 m. kovo 11 d.

²⁰² Domantė Platūkytė, „Situaciją dėl prieglobsčio prašymo vadina iškreipta: apskūstus Migracijos departamento sprendimus nagrinėja pats departamentas“, *Lietuvos radijas ir televizija (LRT)*, 2021 m. rugsėjo 22 d., [lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1498648/situacija-del-prieglobscio-prasymo-vadina-iskreipta-apskustus-migracijos-departamento-sprendimus-nagrineja-pats-departamentas](https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1498648/situacija-del-prieglobscio-prasymo-vadina-iskreipta-apskustus-migracijos-departamento-sprendimus-nagrineja-pats-departamentas)

²⁰³ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Kybartų) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 m. gegužės 16 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

²⁰⁴ Valstybės sienos apsaugos tarnybos (Medininkų) el. laiškas „Amnesty International“, 2022 m. gegužės 16 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

²⁰⁵ Migracijos departamento sprendimą peržiūrėjo „Amnesty International“ tyrėjai (detalių neatskleidžiame dėl saugumo priežasčių), saugomas „Amnesty International“ byloje.

tariamai „įrodo“ jo nebendradarbiavimą. Iš tikrųjų, tuo metu jo pasas buvo Migracijos departamento rankose. „Coman“ paaiškinimas teismui, kad ji savo pasą atidavė Migracijos departamentui, teismo neįtikino. Kai po kelių savaičių jis paprašė, kad Migracijos departamentas jam paaiškintų, kur yra jo pasas, jie raštu patvirtino, kad pasas yra pas juos.

„Kai nuėjau į teismą, viskas vyko mano naudai... Bet po dienos gavau atsakymą. Teisėjas nutarė, kad negaliu būti [išleistas gyventi] atviroje stovykloje. To priežastis – Imigracijos departamento pareiškimas, kad aš jiems nepadačiau savo paso originalo, ir jie mano, kad su jais nebendradarbiavau. Tačiau tai netiesa. Aš jiems padaviau visų savo dokumentų originalus ir pasą. Mane tai šokiravo... Pamatęs sprendimą, nusiunčiau Imigracijos departamentui el. laišką, kad patikrinčiau, ar jis turi mano pasą, ar ne“.

„Coman“ – Kybartuose sulaikytas jaunuolis iš Irako, apklaustas telefoninio skambučio metu 2022 m. gegužės mėn.

„Amnesty International“ peržiūrėjo Migracijos departamento „Coman“ siųstą el. laišką, kuris patvirtino, kad pasas ir kiti dokumentai buvo saugomi departamente²⁰⁶.

Vėliau „Coman“ apskundė sprendimą Lietuvos Aukščiausiam teismui ir 2022 m. gegužės mėn. jam buvo skirtas naujas teismo posėdis.

„Paprasiau, kad teisėjas paprašytų Imigracijos departamento atstovo pasakyti [ar] jie turi mano pasą, ar ne. Ir ji atsakė „taip, jo paso originalas yra pas mus“. Tada aš jos paklausiau, kodėl ankstesniame teismo [sprendime] buvo parašyta, kad aš nedaviau [jiems] paso. Galiausiai, kai ji nebežinojo, ką atsakyti, ji pareiškė, kad mano prieglobsčio byla uždaryta, kad aš neapskundžiau pirmojo neigiamo sprendimo. Tai yra netiesa, aš apskundžiau sprendimą. Tačiau dabar jie greitai uždaro prieglobsčio bylas, prieš baigiantis vieneriems sulaikymo metams, jie bijo, kad po metų tu gali išeiti“.

„Coman“ – Kybartuose sulaikytas jaunuolis iš Irako, apklaustas telefoninio skambučio metu 2022 m. gegužės mėn.

BYLOS NAGRINĖJIMO IR MIGRACIJOS DEPARTAMENTO SPRENDIMŲ KLAIDOS

Paviršutiniškas bylos nagrinėjimas neišvengiamai baigiasi paviršutiniškais sprendimais. Buvo atvejų, kai Migracijos departamento sprendimai buvo tokie panašūs tarpusavyje, kad atrodė, jog jie tiesiog buvo nukopijuoti. Kai kuriuose sprendimuose buvo akivaizdžių klaidų ar jie netgi buvo priimti remiantis klaidomis, kas leido manyti, kad dauguma prieglobsčio bylų nebuvo nei įdėmiai, nei individualiai įvertintos.

Tarp klaidų buvo neteisingai nurodyta prieglobsčio prašytojų pilietybė. „Amnesty International“ peržiūrėjo vieną Migracijos departamento sprendimą dėl prieglobsčio prašytojo iš Užsachario Afrikos išsiuntimo, kuriame buvo nurodyta, kad pareiškėjas „nenori grįžti į Irako Respubliką“, kai iš tikrųjų pareiškėjas su Iraku neturėjo nieko bendra. Kaip pasakojo viename URC laikomas vyras, panašios klaidos pasitaiko dažnai, ir jis girdėjęs apie kitą sprendimą, kuriame Somalio pilietis buvo įvardytas kaip eritrijietis²⁰⁷.

„Samer“ buvo prieglobsčio prašytojas, kurio pirmasis prieglobsčio prašymas buvo atmestas, nes Migracijos departamentas manė, kad jis pabėgo iš Lietuvos ir todėl atsisakė dalyvauti prieglobsčio procedūroje. Iš tikrųjų, Lietuvos valdžios institucijos perkėlė „Samer“ iš vieno centro Lietuvoje į kitą, vos kelios dienos iki buvo paskelbtas sprendimas dėl jo prieglobsčio. „Samer“ nesutikęs su sprendimu, po keturių dienų jam buvo atsiųstas naujas neigiamas sprendimas, kuris buvo grindžiamas jau kitomis priežastimis.

„Vos tik atvykęs į Lietuvą, iš karto paprasčiau prieglobsčio. Tada buvau kitoje stovykloje, vėliau jie mane perkėlė čia [į kitą sulaikymo centrą, t.y., Kybartus]. Tada gavau el. laišką, kuriame buvo sakoma, kad negausiu prieglobsčio, nes nebesu Lietuvoje, kad aš pabėgau nuo prieglobsčio procedūros vien dėl to, kad buvau perkeltas! Tada aš atsakiau [paaiškindamas, kad mane perkėlė] ir tik po keturių dienų jie man atsiuntė naują neigiamą sprendimą [dėl mano prieglobsčio prašymo]“.

„Samer“, Kybartuose sulaikytas jaunuolis iš Irako, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Kiti sprendimai taip pat išduoda kruopštumo, tikslumo ir deramo tikrinimo trūkumą. Daugelis prieglobsčio prašytojų sakė, kad duomenys ir pasakojimai, kurių pagrindu buvo priimti sprendimai, visiškai nesutapo su pasakojimais, kuriuos jie pateikė per savo apklausas.

„Naudodamasis „Google Translate“, perskaičiau sprendimą savo prieglobsčio byloje, kuris visiškai skyrėsi nuo to, [ką aš pasakojau]. Aš atvykau dėl problemų Biafroje ir niekada neminėčiau Boko Haram, tačiau sprendime buvo

²⁰⁶ Migracijos departamento el. laiškas „Coman“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), 2022 m. gegužės mėn., saugomas „Amnesty International“ byloje.

²⁰⁷ Pokalbis su jaunuoliu iš Užsachario Afrikos „Sekou“ (vardas pakeistas dėl saugumo priežasčių), apklaustas 2022 m. kovo mėn.

paminėtas Boko Haram [...] Visi sprendimai yra lietuvių kalba. Mes [išsiverčiame] juos su „Google Translate“ ir istorija visada skiriasi nuo tos, kurią papasakojai“.

„Sekou“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, apklaustas 2022 m. kovo mėn.

Pagal ES teisę sprendimai dėl tarptautinės apsaugos prašymų turi būti priimami po tinkamo nagrinėjimo ir kad prašymai būtų nagrinėjami ir sprendimai priimami individualiai, objektyviai ir nešališkai²⁰⁸. Net pagreitinotos procedūros kontekste, atitinkamose Europos Tarybos gairėse numatyta, kad „viso proceso metu sprendimai turi būti priimami su tinkamu stropumu“²⁰⁹. Paviršutiniški Migracijos departamento sprendimai ir juo labiau akivaizdžiai juose matomos klaidos parodo, kad Lietuva nevykdo savo tarptautinių įsipareigojimų.

NETINKAMAS VERTIMAS ŽODŽIU IR RAŠTU

Keli prieglobsčio prašytojai ir migrantai taip pat pasakojo apie prastos kokybės ar visiškai netinkamą vertimą per apklausas bei bylos nagrinėjime, dėl ko buvo iš esmės neįmanoma suprasti, kas buvo sakoma, tinkamai išdėstyti savo prašymą ar faktus.

„Teisininkas nekalba nei prancūziškai, nei angliškai. Vertėjas prastai verčia prancūziškai, mes vienas kito nesuprantame. Kai baigėsi mano apklausa ir aš pasižiūrėjau į sprendimą, jame buvo išdėstyti visai kiti [dalykai], negu kad aš pasakojau per [apklausą]. Todėl manau, kad mums sunkiai sekėsi susikalbėti su vertėju“.

„Simon“ – jaunuolis iš Vakarų Afrikos valstybės, apklaustas per balso skambutį 2022 m. balandžio mėn.

„[Vertėjas] kalbėjo su kitokiu akcentu ir buvo neprofesionalus, ir visos apklausos metu vaikščiojo po savo namus. Kai gavau neigiamą atsakymą, sužinojau daug įvairių dalykų“.

„Coman“ – Kybartuose sulaikytas jaunas irakietis, žinutė telefonu, apklaustas per balso skambutį 2022 m. gegužės mėn.

Mažiausiai vienu atveju prieglobsčio prašytojas informavo, kad vertėjas atsisakė versti tam tikras proceso dalis:

„Teismo posėdyje dėl mano skundo prieš imigracijos departamentą [...] vertėjas paprašė manęs paklausti teisėjo, kokią naudą gausiu iš šio skundo ir kokią galėčiau patirti žalą, jei atsitiktų kas nors negera. Vertėjas man kartojo: „Jums reikia atsiimti skundą“, ir net nenorėjo verst, ką aš sakiau“.

„Yasser“ – Kybartuose sulaikytas siras, apklaustas per balso skambutį 2022 m. gegužės mėn.

Priimti sprendimai pateikiami tik lietuvių kalba. Vienintelė dalis, kuri buvo taip pat išdėstyta angliškai, buvo „Sprendimo esmė“. Pavyzdžiui, sprendimuose dėl prieglobsčio, jų angliškoje dalyje, buvo paprasčiausiai paminėta, ar prieglobstis buvo suteiktas, ar ne, ir informuojama apie galimybę teikti apeliaciją ir prašyti valstybės finansuojamo teisininko pagalbos. Jokios kitos informacijos pateikta nebuvo. Nepaisant šito, prieglobsčio prašytojai turėjo pasirašyti ir patvirtinti, kad „šis sprendimas man buvo perskaitytas ir paaiškintas“. Įprastai sprendimus sulaikymo centruose įteikdavo VSAT pareigūnai. Kai prieglobsčio prašytojai ir migrantai paklausdavo pareigūnų, kas sakoma sprendime, pareigūnai dažniausiai tik atsakydavo ar prieglobstis buvo suteiktas, ar ne, ir ar sprendimu buvo skirtas sulaikymas. Migrantai ir prieglobsčio prašytojai dažnai turėjo pasitelkti interneto priemones, pvz., „Google Translate“, kad išsiverstų sudėtinga teisine kalba surašytą tekstą.

„Visi dokumentai yra lietuvių kalba, mums gerai nepaaiškina, tik kelis dalykus, ir tada sako, kad turime pasirašyti“.

„Peter“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, 2022 m. kovo mėn.

NEŽINIOS IR KITŲ DALYKŲ POVEIKIS PSICIKOS SVEIKATAI

Be adekvačios teisinės pagalbos ar informacijos ir su menkomis galimybėmis suprasti procedūras, kuriose turi dalyvauti, praktiškai visi sulaikytieji teigė, kad jaučiasi bejėgiais ir yra priklausomi nuo piktnaudžiavimo praktikų ir neteisingų procedūrų malonės.

Žmonės sakė bijoję, kad jų sulaikymas niekada nesibaigs, nes jiems nebuvo nurodytas jų sulaikymo galutinis terminas. Daugelis buvo netekę vilties, kad jų prieglobsčio prašymai bus įvertinti teisingai. Po kelių mėnesių sulaikymo pasibaisėtinomis sąlygomis ir neturėdami jokių perspektyvų ar aiškumo, ko tikėtis iš imigracijos proceso, daugelis pradėjo skųstis savo psichikos sveikata. Poveikį psichikos sveikatai pastebėjo ir Lietuvos

²⁰⁸ Prieglobsčio Procedūrų Direktyva, parag. 10.3.

²⁰⁹ Council of Europe, Human rights protection in the context of accelerated asylum procedures – Guidelines and Explanatory Memorandum, Guideline n. 9, Adopted by the Committee of Ministers on 1 July 2009 at the 1062nd meeting of the Ministers' Deputies, <https://rm.coe.int/16806aff8b>.

Seimo kontrolierė, teigdama, kad „toks ilgalaikis nepakankamo informavimo nulemtas netikrumas dėl ateities gali lemti neigiamą poveikį užsieniečių psichologinei būklei“²¹⁰.

„[Jie] mums niekada nesakė, kodėl mus perkelia. [Jie] mums tik pasakė susirinkti savo daiktus. Jie nepaaiškino mums nieko, ką jie norėjo daryti. Jie tik pasakė mums: „pasiruoškite ir važiuojam“, ir atvežė mus čia“.

„Gabriel“ – Medininkuose sulaikytas vyras iš Užsachario Afrikos, 2022 m. kovo mėn.

„Tai yra didelė šios šalies problema. Jie niekada mums nesako tiesos. Kodėl esu sulaikytas? Jie turi mums pasakyti, kiek laiko būsime čia“.

„Jean“ – jaunuolis iš Užsachario Afrikos, 2022 m. kovas.

²¹⁰ „Vienas dažniausių iš daugelio apklaustų užsieniečių girdėtų nusiskundimų buvo savo teisinės padėties Lietuvoje nesupratimas ir informacijos apie ją stoka. Kybartų URC apgyvendinti užsieniečiai skundėsi, kad nesupranta ir negauna atsakymų apie tai, kokios dėl jų yra atliekamos migracijos procedūros, kas laukia ateityje, kokie šių procedūrų terminai, koks pagal teisės aktus yra maksimalus jų laikymo Kybartų URC terminas. Besiskundžiantieji nurodė, kad šios informacijos negauna nei iš Kybartų URC administracijos, nei kreipdamiesi į Migracijos departamentą. Pastebėtina, kad toks ilgalaikis nepakankamo informavimo nulemtas netikrumas dėl ateities gali lemti neigiamą poveikį užsieniečių psichologinei būklei“; Lietuvos Respublikos Seimo Kontrolierių įstaiga, Ataskaita dėl užsieniečių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Kybartų užsieniečių registracijos centre (anksčiau cituota), 6.3.1.3 skyrius.

7. NESKAIDRUS ES INSTITUCIJŲ VAIDMUO

Būdama Europos Sąjungos (ES) nare, Lietuva gali pasinaudoti ES institucijų parama, įskaitant ir dėl su sienos valdymu susijusiais iššūkiais, tačiau ji taip pat privalo laikytis ES teisės aktų dėl migracijos ir prieglobsčio.

Europos Sąjunga teikė Lietuvai įvairią pagalbą, įskaitant ES agentūrų dislokavimą vietose bei ES fondų finansinę paramą. Tuo pat metu vadovaudamasi savo „išstūmimo arba uždarymo“ teisės aktais, politika ir praktika Lietuva vykdė sistemingus žmogaus teisių pažeidimus ir tuo pažeidė ES teisės aktus.

Tai kelia ES įstaigų, ypač Europos sienų ir pakrančių apsaugos agentūros („Frontex“) ir Europos Komisijos atsakomybės klausimą. Pirmoji teikė paramą Lietuvai tokiais būdais, kurie galėjo padėti vykdyti žmogaus teisių pažeidimus, apie kuriuos kalbėjome pirmesniuose skyriuose, nes Lietuvos pagarba žmogaus teisėms nėra viena iš „Frontex“ teikiamos paramos sąlygų. Europos Komisija neteko savo kaip „ES sutarčių globėjos“ vaidmens, pasirinkdama politinį naudingumą, užuot vykdžiusi savo pareigą, susijusią su užtikrinimu, kad Lietuva laikytųsi ES teisės aktų.

„FRONTEX“ VAIDMUO

Nepaisant daugybės tinkamai dokumentuotų žiaurių išstūmimų, kuriuos vykdė Lietuvos sienos apsaugos pareigūnai, atvejų, 2021 m. antroje pusėje ir 2022 m. pirmoje pusėje ES institucijos ir toliau teikė pagalbą Lietuvos vyriausybei, neužtikrinę, kad jos teisės aktai ir praktikos atitinka tarptautinę ir ES žmogaus teisių teisę.

2021 m. liepos mėn., ypatingai pagausėjus atvykimų iš Baltarusijos, Europos sienų ir pakrančių apsaugos agentūra („Frontex“) skubiai įsikišo padėti Lietuvos valdžios institucijoms. Liepos 1 d. Lietuvos pasienyje buvo dislokuoti dešimt pareigūnų ir patruliniai automobiliai²¹¹. Liepos 12 d. Lietuvos vyriausybės prašymu, tuo metu „Frontex“ vykdančysis direktorius Fabrice Leggeri Lietuvos pasienyje su Baltarusija pradėjo *Greitojo reagavimo operaciją*, kad „padėtų suvaldyti didėjančią migracijos keliamą įtampą“²¹². Lietuva buvo tik antra ES narė po Graikijos, kurios teritorijoje buvo vykdoma tokia operacija. Liepos 30 d. Lietuvoje buvo dislokuota 100 „Frontex“ pareigūnų, 30 patrulinių automobilių ir du sraigtasparniai²¹³.

Imdamasi šių veiksmų „Frontex“ pareiškė, kad jos ištekliai padės Lietuvai atlikti „sienų stebėjimo ir kitas sienų valdymo funkcijas“²¹⁴, o jos pareigūnai „dirbs kartu su Lietuvos kolegomis ir padės jiems atlikti sienos patikras, sienos stebėjimą bei tam neskirtose vietose sieną kertančių migrantų registraciją, identifikavimą ir patikrinimus“²¹⁵. Kita jos veikla apėmė „migrantų apklausų vykdymą, siekiant rinkti informaciją apie susijusius nusikalstamus tinklus“²¹⁶, ir potencialią papildomą paramą per „agentūros koordinuojamas

²¹¹ Frontex, „Frontex provides support for Lithuania, Latvia at their borders with Belarus“, (Pranešimas spaudai, 2021 m. liepos 1 d.), <https://prd.frontex.europa.eu/document/frontex-provides-support-for-lithuania-latvia-at-their-borders-with-belarus/>

²¹² Frontex, „Frontex launches rapid intervention in Lithuania“, (Pranešimas spaudai, 2021 m. liepos 12 d.), <https://prd.frontex.europa.eu/document/frontex-launches-rapid-intervention-in-lithuania/>

²¹³ Frontex, „EU solidarity in Lithuania“, (Pranešimas spaudai, 2021 m. liepos 30 d.), <https://prd.frontex.europa.eu/document/eu-solidarity-in-lithuania/>

²¹⁴ Frontex, „Frontex provides support for Lithuania, Latvia at their borders with Belarus“, (anksčiau cituota)

²¹⁵ Frontex, „EU solidarity in Lithuania“, (Pranešimas spaudai, 2021 m. liepos 30 d.), <https://prd.frontex.europa.eu/document/eu-solidarity-in-lithuania/>

²¹⁶ Frontex, „Frontex launches rapid intervention in Lithuania“, (anksčiau cituota).

grąžinimo operacijas²¹⁷. „Frontex“ pareigūnai būdavo dislokuojami „pasirinktuose sienos kirtimo punktuose“²¹⁸, o jų darbui „vadovavo nacionalinės institucijos“²¹⁹.

Į specialiąją 2021 m. „Frontex“ veiklos ataskaitą yra įtraukta Lietuvos Respublikos Valstybės sienos apsaugos tarnybos vado Rustamo Liubajovo padėka: „Noriu labai padėkoti „Frontex“ už profesionalią pagalbą Lietuvos sienos apsaugos ir migracijos institucijoms, suvaldant šią krizę ir užkertant kelią nereguliarių migrantų antplūdžiui, kurį sukėlė Baltarusijos režimo hibridinis išpuolis“²²⁰.

Po *greitojo reagavimo operacijos*, kuri Lietuvoje prasidėjo 2021 m. liepos mėn., o po to buvo dar kartą pratęsta 2021 m. spalio mėn., „Frontex“ tęsė savo veiklą Lietuvoje bendroje operacijoje „Terra 2022“, kurioje dalyvavo 12 prie EC centrinių ir Rytų Europos išorinių sienų esančių valstybių narių, ir dėl kurios 2022 m. kovo mėn. buvo dislokuota daugiau negu 450 „Frontex“ pareigūnų²²¹. Operacija skirta „sienų valdymui, suklustotų dokumentų aptikimui ir tarpvalstybinio nusikalstamumo užkardymui, migrantų kontrabandininkų ir prekybos žmonėmis organizatorių sekimui“²²².

Tuo metu Lietuvos institucijos ir toliau vykdė sistemingą išstūmimų politiką, dėl ko kyla įtarimai, kad „Frontex“ pareigūnai irgi galėjo dalyvauti aptinkant Lietuvos sieną kirsti bandančius asmenis, kuriuos vėliau Lietuvos valstybės sienos apsaugos pareigūnai sulaikė ir (arba) grąžino į Baltarusiją, tuo pažeisdami tarptautinę ir ES teisę. Patys „Frontex“ pareigūnai „Frontex“ būstinei ne kartą perdavė „pranešimus apie rimtus incidentus“ ir pažymėjo rimtų žmogaus teisių pažeidimo atvejus. 2021 m. spalio mėn. mažiausiai 17 tokių pranešimų buvo pateikta dėl galimų kolektyvinių išsiuntimų²²³.

Kaip pranešė Lietuvos žiniasklaida, 2021 m. gruodžio mėn. „Frontex“ Pagrindinių teisių biuras pateikė Lietuvos valdžios institucijoms rekomendacijas, kuriose siūlo Lietuvos vyriausybei iš esmės keisti savo išstūmimų politiką²²⁴. Tačiau Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija atsakė, kad nors ir atsižvelgs į šias rekomendacijas, ji vis tiek neįeis į šalį užsieniečių, patenkančių į ją per mišką iš Baltarusijos²²⁵.

Pagal „Frontex“ veiklą reglamentuojantį ES Reglamentą, vykdomasis direktorius panaikina finansavimą arba visiškai ar iš dalies sustabdo arba nutraukia bet kokią Agentūros veiklą „jei jis ar ji mano, kad vykdant atitinkamą veiklą daromi arba gali būti toliau daromi sunkūs pagrindinių teisių arba įsipareigojimų tarptautinės apsaugos srityje pažeidimai“²²⁶. Jei tokios sąlygos egzistuoja dar iki naujos veiklos pradžios, vykdomasis direktorius nusprendžia nepradėti jokios Agentūros veiklos²²⁷. Vykdomasis direktorius priimdamas tokius sprendimus, privalo pasikonsultuoti su Agentūros Pagrindinių teisių biuru ir atsižvelgti į „užregistruotų skundų, kurių nacionalinė kompetentinga institucija nėra išnagrinėjusi, skaičių ir turinį, pranešimus apie rimtus incidentus, koordinavimo pareigūnų, atitinkamų tarptautinių organizacijų bei Sąjungos institucijų, organų, tarnybų ir agentūrų pranešimus“²²⁸.

„Frontex“ jau 12 mėnesių teikia pagalbą Lietuvos valdžios institucijoms, kurios vykdo sisteminius tarptautinės ir ES teisės pažeidimus. Nepaisant šito, 2022 m. birželio mėn. „Frontex“ vis dar vykdo bendrą operaciją „Terra“ Lietuvoje. Klausimą dėl Lietuvos įstatymo pataisų atitikimo ES teisės aktams iškėlė dar buvęs „Frontex“ vykdomasis direktorius Leggeri²²⁹, tačiau į juos Europos Komisija vis dar išsamiai neatsakė.

²¹⁷ Frontex, “EU solidarity in Lithuania”, (anksčiau cituota).

²¹⁸ Frontex, “EU solidarity in Lithuania”, (anksčiau cituota).

²¹⁹ Frontex, “Frontex and Lithuania agree on service weapons delivered to Frontex standing corps officers”, pranešimas spaudai, 2021 m. gruodžio 9 d., <https://prd.frontex.europa.eu/document/frontex-and-lithuania-agree-on-service-weapons-delivered-to-frontex-standing-corps-officers/>

²²⁰ Frontex, “2021 in brief”, 2022 m. sausio 17 d., p.24, <https://prd.frontex.europa.eu/document/2021-in-brief/>

²²¹ Frontex, “Joint Operation Terra 2022”, filmuota medžiaga, 2022 m. kovo 2 d., <https://prd.frontex.europa.eu/document/joint-operation-terra-2022/>

²²² Frontex, “Joint Operation Terra 2022”, filmuota medžiaga, 2022 m. kovo 2 d., <https://prd.frontex.europa.eu/document/joint-operation-terra-2022/>

²²³ Nicolaj Nielsen, “EU borders chief: More ‘violations’ in Lithuania than reported”, EU Observer, 2021 m. spalio 13 d., <https://euobserver.com/migration/153202>

²²⁴ Saulius Jakučionis, Augustas Stankevičius, “Frontex says Lithuania should scrap pushback policy, as it violates migrants’ rights”, *Lithuanian Radio and Television (LRT)*, 28 December 2021, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1572019/frontex-says-lithuania-should-scrap-pushback-policy-as-it-violates-migrants-rights>

²²⁵ Saulius Jakučionis, Augustas Stankevičius, “Frontex says Lithuania should scrap pushback policy, as it violates migrants’ rights”, *Lithuanian Radio and Television (LRT)*, 28 December 2021, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1572019/frontex-says-lithuania-should-scrap-pushback-policy-as-it-violates-migrants-rights>

²²⁶ Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. lapkričio 13 d. Reglamentas (ES) 2019/1896 dėl Europos sienų ir pakrančių apsaugos pajėgų, 46.4 straipsnis.

²²⁷ Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. lapkričio 13 d. Reglamentas (ES) 2019/1896 dėl Europos sienų ir pakrančių apsaugos pajėgų, 46.5 straipsnis.

²²⁸ Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. lapkričio 13 d. Reglamentas (ES) 2019/1896 dėl Europos sienų ir pakrančių apsaugos pajėgų, 46.6 straipsnis.

²²⁹ Nicolaj Nielsen, “EU borders chief: More ‘violations’ in Lithuania than reported”, (anksčiau cituota).

ES PRIEGLOBSČIO AGENTŪROS VAIDMUO

ES Prieglobsčio Agentūra (EUAA, anksčiau Europos Prieglobsčio paramos biuras (EASO) taip pat aktyviai veikia Lietuvoje operatyvinio plano, kuris buvo pasirašytas su Lietuvos vyriausybe 2021 m. liepos mėn., pataisytas 2021 m. rugsėjo mėn., ir kuris galioja iki 2022 m. birželio 30 d., pagrindu²³⁰. Rašant šią ataskaitą, EUAA ir Lietuvos valdžios institucijos tarėsi dėl EUAA dislokavimo pratęsimo galimybės²³¹.

Dabartiniame plane numatyta teikti „skubią pagalbą nacionalinėms prieglobsčio ir priėmimo sistemoms per operatyvinių darbuotojų ir vertėjų skyrimą bei vykdyti vidutinio laikotarpio intervenciją, kurios metu bus gerinami Lietuvos institucijų pajėgumai suvaldyti pasikeitusį migracijos kontekstą“²³². Pagal viešai prieinamą informaciją, EUAA atsiuntė 17 vietoje dirbančių paramos darbuotojų ir 61 personalo narį, įskaitant vertėjus, kurių dauguma dirbo užsieniečių registracijos centruose²³³.

EUAA Lietuvos institucijoms teikė pagalbą šiose srityse: prašymų dėl tarptautinės apsaugos registravimo, prieglobsčio apklausų vedimo, susijusių išvadų rengimo, informacijos iš kilmės šalių gavimo ir priėmimo centrų administravimo²³⁴.

Nepaisant visų šių pastangų, kaip matome iš šioje ataskaitoje pateiktos informacijos, į Lietuvą iš Baltarusijos atvykstančių ar bandančių atvykti žmonių situacija tebėra liūdna.

2022 m. birželio mėn. „Amnesty International“ paprašė EUAA pateikti jos parengtą Lietuvos teisės aktų ir politikos pasekmių pabėgėlių ir migrantų žmogaus teisėms įvertinimą. EUAA pateikė tokį atsakymą:

„Lietuvos valdžios institucijoms paprašius operatyvinės pagalbos, EUAA yra šalyje nuo 2021 m. liepos mėn. Nuo tada, ir kol EUAA vykdė savo operatyvinį planą, buvo priimtos tam tikros Lietuvos teisės aktų pataisos. EUAA nėra įgaliota vertinti valstybės narės nacionalinius teisės aktus ar stebėti jos praktikas. Atsižvelgiant į aplinkybes ir į galimą poveikį Agentūros operacijoms, EUAA dalyvavo diskusijose su Lietuvos valdžios institucijomis ir su Europos Komisija, kaip jos sutarčių globėja“²³⁵.

EUROPOS KOMISIJOS PASYVUMAS

Lietuvos įstatymų „reformas“ ir su jomis susijusias išstūmimų praktikas griežtai pasmerkė visa eilė tarptautinių institucijų, tarp jų ir Europos Komisijos Žmogaus teisių komisaras²³⁶ ir JT Vyriausiasis pabėgėlių reikalų komisaras²³⁷.

Šie smerkimai ryškiai kontrastuoja su švelniu ir palaikančiu požiūriu, kurį demonstravo Europos Komisija bent jau kelis pirmuosius Baltarusijos / ES sienų krizės mėnesius. Kaip minėjome 1-oje dalyje, iš pradžių Europos Komisija pabrėžė būtinybę saugoti sienas, o ne pagrindines teises. 2021 m. rugsėjo mėn. įvykusiame Lietuvos Seimo posėdyje Vidaus reikalų viceministras Arnoldas Abramavičius pranešė, kad Lietuvos politika buvo aptariama ir koordinuojama su ES institucijomis ir kad ES „neturi priekaištų“²³⁸.

2022 m. sausio mėn., praėjus šešiems mėnesiams po pagyrų Lietuvai dėl jos pavyzdinių veiksmų migracijos klausimais, Komisijos Vidaus reikalų komisarė Ylva Johansson prisijungė prie Europos Parlamento narių, kurie buvo labiau kritiški Lietuvos atžvilgiu ir pareiškė, kad „išstūmimai yra aiškiai neteisėti. Žmonės turi teisę

²³⁰ EUAA, „Operating plan agreed by EASO and the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania“, 2021 07 15, ES ; EUAA, Operating plan agreed by EASO and the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania and the Ministry of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania, 2021 09 14,

https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Amendment_Operating%20Plan_EASO_Lithuania_14.09.2021.pdf

²³¹ EUAA el. laiškas „Amnesty International“, 2022 m. birželio 7 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

²³² EUAA, „Member States Operations / Lithuania“, (įvertinimas 2022 06 14), <https://euaa.europa.eu/operations/member-states-operations>.

²³³ EUAA, „Member States Operations / Lithuania“, (įvertinimas 2022 06 14), <https://euaa.europa.eu/operations/member-states-operations>.

²³⁴ EUAA, „Operating plan agreed by EASO and the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania and the Ministry of Social Security and Labour of the Republic of Lithuania“, 2021 09 14,

https://euaa.europa.eu/sites/default/files/Amendment_Operating%20Plan_EASO_Lithuania_14.09.2021.pdf

²³⁵ EUAA el. laiškas „Amnesty International“, 2022 m. birželio 7 d., laiškas saugomas „Amnesty International“ byloje.

²³⁶ Europos Tarybos Žmogaus teisių komisarės „Laiškas Lietuvos Ministrui Pirmininkui“, 2021 m. rugpjūčio 10 d., <https://rm.coe.int/letter-to-ms-ingrida-simonyte-prime-minister-of-lithuania-by-dunja-mij/1680a37aee>

²³⁷ UNHCR, „Acknowledging the extraordinary situation in Lithuania, UNHCR raises concerns about legislative response and accommodation conditions“, Pranešimas spaudai, 2021 10 11, <https://www.unhcr.org/neu/68731-acknowledging-the-extraordinary-situation-in-lithuania-unhcr-raises-concerns-about-legislative-response-and-accommodation-conditions.html>

²³⁸ Benas Gerdžiūnas, Artūras Morozovas, „‘The main goal is to get rid of them.’ Lithuania’s asylum system cracks under pressure“, *Lithuanian Radio and Television (LRT)*, 13 September 2021, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1493583/the-main-goal-is-to-get-rid-of-them-lithuania-s-asylum-system-cracks-under-pressure>

prašyti prieglobsčio²³⁹, ir kad Lietuva, kartu su Lenkija ir Latvija, „turi priimti teisės aktus, kuriuose išstūmimai būtų paskelbti nepriimtinais ir neįteisinti“²⁴⁰.

Nepaisant šių pareiškimų, Europos Komisija neinicijavo jokios formalios procedūros, pagal kurią Lietuvos teisės aktai ir praktikos būtų suderinti su ES teise. Pagal ES Sutartis, valstybei narei priėmus su ES teisės aktais nederančius teisės aktus, Europos Komisija atsako už pažeidimo nagrinėjimo procedūros, kuri tai ištaisytų, inicijavimą²⁴¹.

Praėjus beveik metams nuo Lietuvos Įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pataisų priėmimo, ir Lietuvai išstūmus atgal arba sulaikymo centruose savavališkai sulaikius tūkstančius žmonių, Europos Komisijos neveiklumas dėl Lietuvos neteisėtų praktikų ir teisės aktų yra nepateisinamas.

Kai 2022 m. gegužės mėn. Europos Komisijos Pirmininko pavaduotojo Margaritis Schinas paprašė paaiškinti, kodėl Komisija nieko nedaro dėl *vis-à-vis* kaltinimų dėl neleistino elgesio prie įvairių Europos sienų, jis atsakė, kad „beveik nėra jokių tvirtų įrodymų“, kurie galėtų tokius kaltinimus pagrįsti, ir kad migracija yra „labiau valstybės narės kompetencija“, o ne ES kompetencija²⁴².

Tokie argumentai skamba ypatingai tuščiai kalbant apie Lietuvą, kadangi joje išstūmimus ir kitus neteisėtus teisės prašyti prieglobsčio apribojimus įgalina pačios šalies nacionaliniai teisės aktai ir todėl tai visiškai nesutampa su ES teisynu. Tos pačios problemos atsirado ir Lenkijoje bei Latvijoje ir yra susiję su jų neteisėtais veiksmais dėl išstūmimų ir prasmingos galimybės prašyti prieglobsčio nesuteikimu. Lietuvos institucijos aiškiai supranta Europos Komisijos veiksmų nebuvimą kaip pritarimą tokiam jos vyriausybės požiūriui, kai yra menkinamas tarptautinėms ir nacionalinėms žmogaus teisių organizacijoms kilęs susirūpinimas ir užtildomas institucijų kitose valstybėse, kurios teisingai kelia klausimą dėl gilaus ir ilgalaikio neigiamo poveikio teisei prašyti prieglobsčio Europoje, balsas.

SIŪLYMAI DĖL NAUJŲ ES PRIEMONIŲ, KURIOS BAUSTŲ PABĖGĖLIUS IR MIGRANTUS

Kyla rizika, kad ES valstybių narių pasišventimą palaikyti teisę prašyti prieglobsčio gali susilpninti Europos Komisijos siūlomi nukrypimai nuo ES prieglobsčio taisyklių „naudojimosi migrantais kaip įrankiais“ situacijose; ši sąvoka apibūdina valstybės subjektų vaidmenį kuriant ir sudarant sąlygas nereguliariai migracijai, siekiant destabilizuoti ES. Atsakydama į Baltarusijos režimo veiksmus, 2021 m. gruodžio 1 d. Komisija, vadovaudamasi Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 78(3) straipsniu, pasiūlė laikinas priemones, kurios buvo skirtos Latvijai, Lietuvai ir Lenkijai, ir kurios leido šioms trims valstybėms nukrypti nuo registracijos reikalavimų, apriboti teises pasinaudoti prieglobsčio procedūra ir materialines priėmimo sąlygas²⁴³.

„Amnesty International“ ragino vienareikšmiškai atmesti tokias priemones²⁴⁴. Vėliau Komisija panašias nuostatas pritaikė visoms ES valstybėms narėms siūlomu Reglamentu, kurio tikslas buvo apsaugoti ES nuo „hibridinių išpuolių“, į kuriuos įėjo ir naudojimas migrantais kaip įrankiais²⁴⁵. Šis pasiūlymas yra šiuo metu svarstomas Taryboje ir Europos Parlamente, kartu peržiūrint Šengeno sienų kodeksą, kuriame, be kitų, yra apibrėžiamas ir „naudojimas migrantais kaip įrankiais“²⁴⁶. Susitarus dėl šių priemonių, ES teisėje būtų kodifikuota abstrakti politinio pobūdžio sąvoka, o ne sąvoka, kuri remtųsi objektyviais elementais, kuriuos valstybės narės galėtų panaudoti nustatyti įvairius nukrypimus nuo prieglobsčio teisyno. Negalima sutikti su

²³⁹ „EU interior ministers balance migrant rights and strong borders“, *Deutsche Welle*, 2022 m. sausio 21 d., <https://www.dw.com/en/eu-interior-ministers-balance-migrant-rights-and-strong-borders/a-60519034>

²⁴⁰ European Parliament, EP Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs: exchange of views on provisional emergency measures for the benefit of Latvia, Lithuania and Poland, with the participation of Margaritis Schinas and Ylva Johansson, 2022 m. sausio 13 d., <https://audiovisual.ec.europa.eu/en/video/I-216368>

²⁴¹ Europos Sąjungos Sutarties 17 straipsnis.

²⁴² Marc Peepkorn, „Europees commissaris Margaritis Schinas: 'We zijn getuige van het einde van Poetins macht'“, *De Volkskrant*, 2022 m. gegužės 27 d., <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/europees-commissaris-margaritis-schinas-we-zijn-getuige-van-het-einde-van-poetins-macht~b89f1765/>

²⁴³ Pasiūlymas dėl Tarybos sprendimo dėl laikinųjų priemonių, kurias Latvija, Lietuva ir Lenkija gali taikyti susidarius nepaprastajai padėčiai, COM(2021) 752 galutinis, 2021 m. gruodžio 1 d. Europos Komisijos pasiūlymo tikslas – nuraminti šias tris valstybes ir patenkinti reikalavimus dėl teisinės sistemos pritaikymo, siekiant suvaldyti Baltarusijos „hibridinį išpuolį“, kaip jis vadinamas aiškinamajame memorandume, ir kuris kelia „realią grėsmę ir aktualų pavojų Sąjungos saugumui“. Tačiau Taryba vis tik nepriėmė šių priemonių, nes jos, Lenkijos vyriausybės nuomone, buvo nepakankamos.

²⁴⁴ „Amnesty International“ *Laiškas Europos Tarybos Prezidentui p. Charles Michel*, 2021 m. gruodžio 7 d., https://www.amnesty.eu/wp-content/uploads/2021/12/TIGO_IOR_10_2021_2469_-_Temporary-Measures-on-Asylum-and-Return-Must-be-Rejected.pdf

²⁴⁵ Pasiūlymas dėl Tarybos sprendimo dėl kovos su naudojimosi migrantais kaip įrankiais reiškiniu migracijos ir prieglobsčio srityje, COM(2021) 890 galutinis, 2021 m. gruodžio 14 d.

²⁴⁶ Pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamentas (ES) 2016/399 dėl taisyklių, reglamentuojančių asmenų judėjimą per sienas, Sąjungos kodekso, COM(2021) 891 galutinis, 2021 m. gruodžio 14 d. Naujajame 2(27) straipsnyje „naudojimas migrantais kaip įrankiais“ apibrėžtas kaip „tokia padėtis, kai trečioji šalis kursto nereguliarios migracijos srautus į Sąjungą, aktyviai skatindama arba palengvindama trečiųjų šalių piliečių judėjimą prie išorės sienų per savo teritoriją arba iš jos, o vėliau skatindama kirsti tas išorės sienas, kai iš tokių veiksmų matyti, kad trečioji šalis nori destabilizuoti Sąjungą arba valstybę narę, ir dėl tokių veiksmų pobūdžio gali kilti pavojus esminėms valstybės funkcijoms, įskaitant jos teritorinį vientisumą, viešosios tvarkos palaikymą arba jos nacionalinio saugumo užtikrinimą“.

tuo, kad prieglobsčio prašytojai būtų baudžiami nestandartinėmis procedūromis ir priėmimo sąlygomis dėl to, kad tapo aukomis dėl trečiosios šalies veiksmų.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

„Irake kalbama apie žmogaus teises ir moterų teises Europoje. Bet čia nėra jokių teisių“.

„Dilba“ – jauna moteris iš Irako, sulaikyta Medininkuose, 2022 m. kovo mėn.

Lietuva nesuteikė pagalbos pabėgėliams ir migrantams, kurie pateko į šalį iš Baltarusijos 2021-2022 metais. 2021-2022 metais Lietuvos vykdytų „išstūmimo arba uždarymo“ strategijų rezultatas – visas katalogas rimtų ir sistemingų žmogaus teisių pažeidimų. Lietuvos įstatymų kūrėjai kodifikavo neteisėtas priemones, kurios leido Lietuvos institucijoms neteisėtai išstumti žmones pasienyje su Baltarusija, ilgą laiką savavališkai sulaikyti pabėgėlius ir migrantus, versti juos gyventi pasibaisėtinomis sulaikymo sąlygomis, patirti kankinimus ir kitokį netinkamą elgesį, kurį prieš juos naudojo Lietuvos Valstybės sienos apsaugos tarnyba. Žmonės įstrigdavo prieglobsčio sistemoje, kuri ir buvo sukurta taip, kad jiems nepasisiektų, jie buvo apgaudinėjami iš esmės ydingos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos, ir galiausiai būdavo priversti grįžti ten, iš kur atvyko, nepaisant jokių jiems gresiančių pavojų.

Institucijų atsakomybė prieš žmones, kurių žmogaus teisės per paskutinius metus buvo daug kartų pažeistos, negali apsiriboti vien tik pastarojo meto vidaus reikalų ministrės pareiškimais, kuriuose teigiama, kad ministerija nesiūlys pratęsti prieglobsčio prašytojų ir tam nenustatytose vietose sieną kirtusių migrantų sulaikymo terminą ilgesniam nei 12 mėnesių laikotarpiui, bei smulkiais sulaikymo sąlygų pagerinimais.

Dėl akis badančių prieglobsčio procedūros trūkumų bei neegzistuojančios adekvačios teisinės pagalbos tūkstančiai prieglobsčio prašytojų buvo priversti įstrigti „Kafkiškoje“ sistemoje, kurioje, jau nekalbant apie kitas teises, jiems niekas ir neplanavo suteikti teisę į teisingą ir veiksmingą prieglobsčio procedūrą. Tarptautinėje ir Europos žmogaus teisių teisėje kiekvienam žmogui, kurio teisės ar laisvės yra pažeistos, yra numatyta teisė į veiksmingos teisinės gynybos priemones²⁴⁷. Pabėgėliams ir migrantams, kurių teisės ir laisvės pažeidė Lietuvos institucijos, turi būti sudaryta galimybė skubiai pasinaudoti teisinės gynybos priemonėmis, tarp jų – teise kreiptis į teismą ir teise į reparaciją dėl patirtos žalos, per restituciją ir kompensacijas²⁴⁸, reabilitaciją, satisfakciją ir garantijas dėl jų nepasikartojimo²⁴⁹.

Praėjus metams po to, kai buvo priimtas teisės aktas, skelbiantis „ekstremalią situaciją“, bei susijusi politika ir praktika, kurie sukėlė tiek daug nelaimių ir kančių, atėjo metas Lietuvai versti naują lapą.

²⁴⁷ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 2 straipsnio 3 dalis; Europos žmogaus teisių konvencija, 13 straipsnis; ES Chartija, 47 straipsnis.

²⁴⁸ ESTT generalinio advokato komentaras apie Lietuvoje sulaikytą prieglobsčio prašytoją: „Faktas, kad pirmoji priemonė [sulaikymas] buvo vėliau atšaukta, nepašalina jos poveikio, kuris jau buvo pasiektas. Iš [prieglobsčio prašytojo] buvo atimta jo laisvė mažiausiai nuo 2021 m. lapkričio 20 d. iki 2022 m. vasario 2 d. Todėl jis tebėra suinteresuotas, kad teismas nustatytų galimą šios priemonės neteisėtumą. Tokia išvada ateityje galėtų pasitarnauti kaip pagrindas reikalavimui atlyginti žalą;“ neoficialus vertimas, ESTT generalinis advokatas Nicholas Emiliou, *Conclusions de l'avocat général M. N. Emiliou, présentées le 2 juin 2022*, (anksčiau cituota), 53 paragrafas.

²⁴⁹ Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, Pagrindiniai principai ir gairės dėl teisės į gynybą ir reparaciją nukentėjusiems nuo sunkių tarptautinės žmogaus teisių teisės ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų; JTGA rezoliucija 60/147, 2005 m. gruodžio 16 d., <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, Valstybės sienos apsaugos tarnyba ir teisėsaugos tarnybos – visos yra tam tikru mastu atsakingos dėl šioje ataskaitoje aprašytų žmogaus teisių pažeidimų. Valstybė turi būti patraukta atsakomybėn. Taip pat turi būti tiriami veiksmai asmenų, kurie yra įtariami įvykdę rimtus pažeidimus, pvz., kankinimus, ir jie taip pat turi būti patraukti atsakomybėn.

Tam tikras vaidmuo gali tekti ir kitoms ES valstybėms narėms. Jei vidaus reikalų ministrės išsakytos perspektyvos pasitvirtins, t.y., jei paleisti prieglobsčio prašytojai ir tam nenustatytoje vietoje sieną kirtę migrantai galiausiai išvyks į kitas ES šalis, tai įvyks tik po to, kai jie bus metus praleidę savavališkai sulaikyti, galės būti patyrę brutalų fizinį ir psichologinį smurtą ir dėl to galimai traumuoti, ir bus susidūrę su akivaizdžiai ydingomis Lietuvos procedūromis. Tuomet atsakomybė pereis kitoms ES valstybėms narėms. Jos neturėtų grąžinti žmonių atgal į Lietuvą, kurioje jie buvo traumuoti, tačiau priimti jų prieglobsčio prašymus iš naujo svarstyti savo jurisdikcijose, atsižvelgiant į tai, kad jie jau buvo susidūrę su didžiulių trūkumų turinčia Lietuvos prieglobsčio procedūrų sistema.

Lietuva teisėtai tikisi ES paramos. Tačiau parama negali būti bet kokia – tai taikytina ir „Frontex“ – kai pasienio kontrolės priemonės sukuriamos taip, kad pažeistų moterų, vyrų ir vaikų teises. Lietuva savo veiksmais pažeidė ir toliau pažeidžia savo pareigas pagal tarptautinę ir ES teisę, todėl Europos Komisija privalo įsikišti ir priversti ją keisti savo kursą.

Remdamasi šiame pranešime išdėstytais faktais, „Amnesty International“ rekomenduoja:

LIETUVAI

- Nedelsiant sustabdyti pabėgėlių ir migrantų išstūmimus į Baltarusiją ir užtikrinti pagarbą negrąžinimo principui, neperkeliant nė vieno asmens į tokią vietą, kur jam grėstų realus pavojus būti persekiojamam ar patirti kitus rimtus žmogaus teisių pažeidimus, arba kur jam grėstų pavojus būti grąžintam dar kartą.
- Nedelsiant paleisti visus savavališkai sulaikytus prieglobsčio prašytojus ir nereguliuojamus migrantus, įskaitant ir tuos, kurie buvo sulaikyti pagal „laikino apgyvendinimo“ tvarką, ir užtikrinti jiems laisvę laisvai judėti Lietuvoje, išskyrus tuos atvejus, kai buvo įrodyta, kad jų teises ribojančios priemonės yra būtinos ir proporcingos pagal kiekvienos individualios bylos aplinkybes.
- Skubiai išvežti visus asmenis iš Kybartų URC ir Medininkų URC ir į šiuos centrus nebesiųsti naujų žmonių, kadangi sąlygos juose netinka jokiame apgyvendinimui ar sulaikymui.
- Užtikrinti, kad visi prieglobsčio prašytojai galėtų pasinaudoti teisinga ir veiksminga prieglobsčio procedūra Lietuvoje, įskaitant jų prašymo dėl tarptautinės apsaugos nagrinėjimą remiantis jo esme individualizuotoje procedūroje, nepriklausomai nuo jų patekimo į Lietuvos teritoriją aplinkybių.
- Visiems prieglobsčio prašytojams, kurių prieglobsčio prašymų Migracijos departamentas nepatenkino nei pirmojoje, nei antrojoje instancijoje ir kurie nebuvo peržiūrėti nepriklausomoje peržiūroje nuo 2021 m. liepos iki 2021 m. gruodžio mėn., sudaryti galimybę pateikti apeliacinį skundą nepriklausomam teismui.
- Atnaujinti skubiam nagrinėjimui visas asmenų, kuriems pagal galiojančią valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą buvo paskirti valstybės remiami teisininkai, prieglobsčio, išsiuntimo ir sulaikymo bylas, ir užtikrinti jiems galimybę gauti nepriklausomą ir veiksmingą, pilną teisinę pagalbą teisingai vykdomoms prieglobsčio bei kitoms teisinėms procedūroms.
- Užtikrinti, kad sulaikymo centruose dirbtų pakankamai gydytojų, slaugytojų ir psichologų, ir kad sulaikytiesiems, kuriems prireikia sveikatos paslaugų, jos būtų suteiktos laiku.
- Tinkamais ir jautriais būdais nustatyti asmenis, kurie buvo galimai kankinami ar tapo prekybos žmonėmis aukomis, bei kitus asmenis, kuriems gali būti reikalinga specialioji apsauga ir pagalba, ir kuriems reikės specialiai pritaikyto būsto ir priežiūros.
- Suteikti pabėgėliams ir migrantams informaciją apie jų teises, įskaitant informaciją apie tai, kaip pateikti skundą dėl pasieniečių bei teisėsaugos pareigūnų netinkamo elgesio jiems suprantama kalba ir, esant būtinybei, kartu pateikti kvalifikuotą ir veiksmingą jos interpretaciją.
- Skubiai pagerinti sąlygas visuose migrantų sulaikymo centruose ir užtikrinti, kad su sulaikytaisiais būtų elgiama vadovaujantis tarptautine teise ir standartais, t.y., kad jie turėtų pakankamai vietos; kad galėtų naudotis tinkamais ir higienos standartus atitinkančiais sanitariniais mazgais; kad gautų adekvačią sveikatos priežiūrą, informaciją, teisinę pagalbą ir konsultacijas; kad galėtų būti lauke ir užsiimti laisvalaikio veikla; ir kad galėtų naudotis efektyvaus bendravimo su išoriniu pasauliu priemonėmis.

- Greitai ir veiksmingai nepriklausomuose tyrimuose ištirti visus kaltinimus dėl rimtų neleistino elgesio su VSAT sulaikytais asmenimis atvejų, galimai pavedant nepriklausomo tyrimo atlikimą laikinajai tyrimo komisijai (Seimo), ir užtikrinti patraukimą atsakomybėn bei tinkamą nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugą.
- Skubiai sudaryti galimybes pasinaudoti veiksmingos teisinės gynybos priemonėmis, tarp jų – teise kreiptis į teismą ir teise į reparaciją dėl bet kokio asmens patirtos žalos, per restituciją, kompensacijas, rehabilitaciją, satisfakciją ir garantijas dėl jų nepasikartojimo, visiems pabėgėliams ir migrantams, kurių teisės ir laisvės savo veiksmais pažeidė Lietuvos valstybiniai subjektai ar jų agentai.
- Užtikrinti, kad visuose su migracija ir prieglobsčiu susijusiuose įstatymuose, politikose, praktikose ir procedūrose būtų griežtai laikomasi nediskriminavimo principo.
- Nedelsiant atšaukti visus 2021-2022 m. priimtus teisės aktus, kurie leido nukrypti nuo žmogaus teisių garantijų prieglobsčio prašytojams ir nereguliacijoms migrantams, ir peržiūrėti visus teisės aktus, politikas ir praktikas, pradedant nuo to laikotarpio ir iki dabar, bei užtikrinti, kad juose atsispindėtų Lietuvos pareigos tarptautinei žmogaus teisių apsaugai, t.y.:
 - Peržiūrėti visas 2021-2022 m. priimtas ir įgyvendintas priemones, susijusias su migracijos ir sienų valdymu, ir užtikrinti, kad esminis susijusių teisės aktų, politikų ir praktikų elementas būtų pagarba žmogaus teisėms grindžiamas požiūris, kad būtų nedelsiant atkurta žmogaus teisė į prieglobstį, tiek įstatymuose, tiek ir praktikoje, ir kad visos priemonės, kurios neleidžia žmonėms patekti į ES teritoriją ir pateikti prieglobsčio prašymą, būtų panaikintos.
 - Nedelsiant atšaukti visas nuostatas, kurios leidžia nukrypti nuo standartinių prieglobsčio, migracijos ir sulaikymo procesų ir praktikų tuo atveju, jei įvedama karo padėtis, nepaprastoji padėtis ar yra paskelbiama ekstremalioji situacija dėl „masinio užsieniečių antplūdžio“. Tai reikalauja mažiausiai atšaukti įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties X² skyrių.
 - Nutraukti automatinio, ilgalaikio, savavališko sulaikymo politikos vykdymą pagal „laikino apgyvendinimo“ tvarką, kai žmogus neturi teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje, ir užtikrinti, kad su migracija susijęs sulaikymas būtų taikomas tik pačiu kraštutiniu atveju ir tik tuomet, kai tai yra teisėta, proporcinga ir būtina.
 - Užtikrinti, kad žmonės, kuriems reikalinga tarptautinė apsauga, būtų įleidžiami į Lietuvos teritoriją, ir kad asmenims, bandantiems kirsti sieną ar kertantiems ją nereguliacijai (pvz., tarp nustatytų sienos perėjimo punktų, be dokumento ar naudojant netikrus dokumentus) siekiant prašyti tarptautinės apsaugos, nebūtų trukdoma pasinaudoti jų teise prašyti prieglobsčio bei kitomis teisėmis, kurios yra numatytos tarptautinėje teisėje.
 - Pakeisti bet kokias prieglobsčio prašytojams ir nereguliacijoms migrantams taikomas valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos nuostatas ar taisykles taip, kad būtų užtikrinta:
 - Potencialaus interesų konflikto Migracijos departamento įdarbintiems teisininkams prevencija.
 - Kokybiškos teisinės paslaugos, kurias teikia pakankamas skaičius teisininkų.
 - Teisininkų stebėsenos bei atskaitomybės užtikrinimo ir prieglobsčio prašytojų ir nereguliacijų migrantų teisių ir interesų apsaugos mechanizmai.
 - Sukurti veiksmingą nepriklausomą stebėsenos ir priežiūros mechanizmą, kuris užtikrintų, kad vykdydamos sienos apsaugą Lietuvos institucijos nepažeidžia žmogaus teisių.
 - Užtikrinti, kad prievarta grindžiamos praktikos, tarp jų – nereikalingos ar per didelės fizinės jėgos naudojimas, nepagarbus elgesys, rasistinės pastabos, priekabiavimas ir bauginimas, būtų nedelsiant sustabdytos, ir kad sulaikymo centrų priežiūrėtojai ir kiti darbuotojai savo elgesiu rodytų deramą pagarbą sulaikytųjų žmogaus teisėms ir orumui.
 - Užtikrinti, kad pabėgėliams ir migrantams padedantys NVO ir teisininkai galėtų netrukdomi patekti į sulaikymo ir priėmimo vietas bei kitas vietas, kur yra laikomi pabėgėliai ir migrantai, tarp jų ir į pasienio zoną.
 - Užtikrinti, kad savanoriškas grįžimas būtų vykdomas, remiantis išskirtinai laisvu ir informacija pagrįstu asmens sutikimu, visiškai be jokios prievartos.

- Gerbti, saugoti ir įgyvendinti moterų teisę būti laisvoms nuo smurto ir kankinimų lyties pagrindu sulaikymo centruose, taip pat vykdyti ir įgyvendinti Jungtinių Tautų elgesio su kalinėmis ir nusikaltėlėmis taikomų priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (vadinamąsias Bankoko taisykles).

EUROPOS KOMISIJAI

- Nedelsiant inicijuoti pažeidimo tyrimo procedūrą prieš Lietuvą dėl jos nacionaliniuose teisės aktuose numatytų elementų, skirtų sustabdyti spontanišką pabėgėlių ir migrantų atvykimą iš Baltarusijos, pasitelkiant praktikas, kurios prieštarauja ES ir tarptautinei žmogaus teisių ir pabėgėlių teisei.
- Įvertinti automatinio ir ilgalaikio prieglobsčio prašytojų ir nereguliarių migrantų sulaikymo Lietuvoje teisėtumą bei sulaikymo sąlygų atitikimą ES standartams.
- Teikti bet kokią tolesnę sienų valdymo ar kitokią su migracija susijusią pagalbą Lietuvai su ta sąlyga, kad Lietuva sustabdyt neteisėtus pabėgėlių ar migrantų išstūmimus į Baltarusiją, susilaikys nuo dalyvavimo vykdant priverstinius grąžinimus, kuo pažeidžia grąžinimo draudimą, ir užtikrins, kad gyvenamosios patalpos ir sulaikymo sąlygos (kai sulaikymas yra teisėtas, būtinas ir proporcingas) atitiktų tarptautinę teisę ir standartus.
- Sukurti nepriklausomą ir veiksmingą stebėsenos mechanizmą, kuris būtų naudojamas prižiūrėti žmogaus teises Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje vykdomose operacijose.
- Užtikrinti, kad bet kokioms su migracija susijusioms programoms Lietuvai teikiamos ES fondų lėšos, tarp jų ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos prieinamumui, nebūtų naudojamos žmogaus teisių pažeidimams ir būtų naudojamos Europos teisės aktus atitinkančiais būdais, ir kad stebėsenos mechanizmai išsamiai įvertintų potencialią riziką žmogaus teisėms dar iki tokio finansavimo suteikimo ar pratęsimo.
- Investuoti į migracijos srities teisės specialistų pajėgumus Lietuvoje.

TARYBAI IR EUROPOS PARLAMENTUI

- Atmesti Komisijos pasiūlymą dėl reglamento, kuris būtų skirtas naudoti migrantais kaip įrankiais situacijoms migracijos ir prieglobsčio srityse ir bet kokius bandymus kodifikuoti šią sąvoką ES teisėje.
- Susilaikyti nuo tokių nužmoginančių išsireiškimų kaip „hibridinė grėsmė“ ar „hibridinis išpuolis“, kiek tai susiję su valstybinių ir nevalstybinių subjektų naudojimu pabėgėliais ar migrantais kaip įrankiais politiniais tikslais.
- Prisidėti prie atskaitomybės dėl sisteminių žmogaus teisių pažeidimų prie ES sienų sutinkant, kad pagal ES teisę šalys narės privalo sukurti veiksmingą nepriklausomą sienų stebėsenos mechanizmą, kuris turėtų plačią taikymo apimtį ir atitiktų nepriklausomumo ir skaidrumo reikalavimus.

„FRONTEX“

- Inicijuoti procesą pagal Reglamento (ES) 2019/1896 46(4) straipsnį, kuris numato, kad vykdomasis direktorius privalo nedelsdamas sustabdyti visą operatyvinę veiklą Lietuvoje, kol Lietuvos institucijos nesiims veiksmų, kurie garantuos, kad prie ES sienų atvykstančius asmenis tinkamai užregistruos kompetentingos nacionalinės institucijos; kad jiems bus suteikta galimybė pasinaudoti individualizuota procedūra ir prašyti prieglobsčio, jei to pageidaus; ir kad jie nebus grąžinami supaprastinta tvarka.

VISOMS KITOMS VALSTYBĖMS NARĖMS / DUBLINO REGLAMENTO ŠALIMS

- Sustabdyti visus perdavimus Lietuvai pagal Dublino reglamentą ir prisiimti atsakomybę dėl visų pagal diskrecinę išlygą nagrinėjamų prieglobsčio prašymų, leidžiant atnaujinti tuos prieglobsčio prašymus, dėl kurių Lietuvoje buvo priimtas galutinis sprendimas nesuteikti prieglobsčio.
- Dalytis su Lietuva atsakomybę padėti šiuo metu Lietuvoje esantiems pabėgėliams ir migrantams, įskaitant ir sulaikytuosius, siūlant bent jau humanitarinio priėmimo ir šeimos susijungimo galimybes.

**„AMNESTY INTERNATIONAL“
YRA PASAULINIS ŽMOGAUS
TEISIŲ GYNIMO JUDĖJIMAS.
VIENŲ ŽMOGAUS PATIRTA
NETEISYBĖ SVARBI MUMS
VISIEMS.**

SUSISIEKITE SU MUMIS

info@amnesty.org

+44 (0)20 7413 5500

JUNKITĖS Į POKALBĮ

www.facebook.com/AmnestyGlobal

[@Amnesty](https://twitter.com/Amnesty)

LIETUVA: IŠVARYTI ARBA UŽDARYTI

SKRIAUDŽIAMIS IR APLEISTI PABĖGĖLIAI IR MIGRANTAI

INDEKSAS: EUR 53/5735/2022
BIRŽELIS 2022
KALBA: LIETUVIŠKAI

amnesty.org

AMNESTY
INTERNATIONAL

